

Tartalom

Contests

Hazai dolgaink		Home Affairs	
A nemzetiségi-ügy dokumentumai	3	Should Jews declare themselves an ethnic minority – documents of a debate	
A változást választották (Szécsi Éva)	3	They chose change (Éva Szécsi)	
Nyári ifjúsági táborok (Szécsi Éva, Várai Emil)	7	Summer camps	
Mezei András verse	9	Poem by András Mezei	
Már „bugyog” a Forrás – bemutatjuk a Joint Audiovizuális Ifjúsági Oktatóközpontját (Sándor Anita)	10	The Joint's Audiovisual Centre for Education (Anita Sándor)	
Be kellett vallaniuk... – Vadász Ferenc interjúja Ember Máriával Wallenberg kutatásairól	11	They should have acknowledged... Interview with Mária Ember on her research on Wallenberg	
Szombat Szalon a Vigadóban	12	Szombat Saloon in the Redout	
Rehabilitálják Szálasi üdvöskéjét	13	Will Szálasi's pet actress be rehabilitated?	
Gazdaság		Business	
Mire használhatók a kárpótlási jegyek? (Szegő Krisztina)	14	How to make the most of compensation coupons (Krisztina Szegő)	
Világ		World Affairs	
Dávid András: Gyémántcsiszolók – antwerpeni riportunk	16	Diamond cutters in Antwerp (András Dávid)	
A kaifengi zsidók (Kertai Klára, Seleanu Magdaléna)	18	The Jews of Kaifeng (Klára Kertai and Magdaléna Seleanu)	
A történelem soha nem ismétlődik – Bóhm Ágnes interjúja Slomo Avinerivel	20	History never repeats itself – Interview with Shlomo Avineri	
Izrael		Israel	
Őrségváltás – helyzetkép az izraeli választások után	21	Changing of the guard – the elections in Israel	
Jehuda Amiháj verse	22	Poem by Yehuda Amichal	
Példás ítélet (Ács Gábor)	23	Ruling of the Rabbinical Court of Jerusalem	
Hagyomány		Tradition	
Félelmetes napok (Lóczy Tamás)	24	Days of Awe (Tamás Lóczy)	
Pinhász Száde: Aki megbocsájtott az Istennek	24	Pinhas Sade: The man who forgave God	
S. J. Agnon: Jom háKippurim	24	S. Y. Agnon: Jom haKippurim	
Luáh	26	Times of prayer	
Történelem		History	
Szabolcsi Miklós: Változások a zsidó szellemi életben 1935 körül: „magyar és zsidó identitás-keresések”	27	Miklós Szabolcsi: Changes in Jewish cultural life around 1935: The search for Hungarian and Jewish identity	
Hárs Gy. Péter verse	28	Poem by Péter Gy. Hárs	
Frigyesi Judit: Zsidó elhivatottság: Zsidók a magyar zenei életben a két világháború között	31	Judit Frigyesi: Jews in the musical life of Hungary between the two world wars	
Kultúra		Culture	
Sásdi Sándor: Vándorok	37	Sándor Sásdi: Wanderers	
Tóth B. Judit verse	38	Poem by Judit B. Tóth	
Ámos Imre szolnoki vázlatkönyvéről (S. Nagy Katalin)	40	Imre Ámos' sketchbook from Szolnok (Katalin S. Nagy)	
A mappa – Ámos Imre művészetéről (Magén István)	41	The portfolio – The art of Imre Ámos (István Magén)	
Klezmerek – Babits Antal a New York-i The Klezmatics és a Budapester Klezmer Band koncertjeiről	42	Klesmers – The concert of the New York Klezmatics and the Budapester Klezmer Band (Antal Babits)	
Könyvespolc	43	Bookshelf	
Gyerekrovat	44	Children's Corner	

Címlapunkon Ános Imre: Bűnvallomás (Az engesztelés napja) című rajza

Szombat
1992 szeptember

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület folyóirata

Főszerkesztő: Szántó T. Gábor. Megjelenik évente tízszer, a Soros Alapítvány és a Magyar Hitelbank „Magyar Sajtóalapítványa” támogatásával. A kéziratok szerkesztése lezárult: 1992. augusztus 18-án. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VII., Garay u. 48. Levélcím: 1440 Bp. 70. Pf. 216. Telefon: (36-1) 142-6924. Szerkesztőségi órák és hirdetésfelvétel: csütörtökönként 16 és 17 óra között. Előfizethető a kiadóhivatalban, ill. postautalványon az OTP 218-98093/521-006670-7 „Szombat”, számú alszámlán. Lapengedély száma: III (Kul/174) 1989. HU ISSN 0865-3844. Készült az Ominyom BT.-nél, a POLINOM Kft. közreműködésével, felelős vezető: Babits Antal.

Olvasóink írják

Emlék a Hatikváról

Ahogy múlnak az évek, úgy látszik egyre több fájdalom és szépséges régi emlék teszi változatossá a múltó, örömtelen időt.

A minap a *Szombat* olvasása közben ráakadtam *A Remény* című szívszorító és nagyon ismerős dalra.

Nagyon rég volt... Még iskolás se voltam, édesapám szívbetegsége gyógyítása végett Marienbadban töltötte a nyarat a családdal együtt.

Édesapám igen vallásos volt, így hamarosan összebarátkozott Naftali Herzellel, aki azért töltötte idejét a híres és divatos fürdőhelyen, mert fehér és világoskék színű finom papírból szegfűket tervezett, amelynek a szára drótból készült, hogy mikor a kolonádon reggel és kora délután a legtöbben sétálnak, akkor mi gyerekek, ifjú hölgyek és urak fáradhatatlanul áruuljuk a „virágot” és magyarázzuk nagy nehezen minden nyelven, hogy a virág árából mielőbb narancsfát kell ültetni, hogy mihamarabb felépíthessék Ciont. Ha a sétálók megértők és gálánsak voltak, hálából élelünkeltük a Hatikvát. Úgy emlékszem így szólt:

*Míg csak egy kebelben zsidó szív dobog,
És vágyódásunk ismét Cionért égni fog.
Míg csak egy könny csillan népünk büs szemén,
Míg csak egy zsidó sarj ősi sírhoz mén,
Nem-vezett még ősi népem el,
Újjá éled, új reményre kel.
Földem és népem újra él,
Új fényre, új életre kél.*

Simon Zsuzsa

Kicsoda Benedek?

Benedek István „professzor”? Talán főorvos! Semmilyen egyetemről professzori címe-rangja nincs, valaki valamikor elkezdte így nevezni, s úgy látszik, ú nem tiltakozott ez ellen. (Olaszthonban persze kijár a *professzore* megszólítás egy gimnáziumi tanárnak is, de mi Magyarországon élünk.)

Dr. Figyelő Frigyes

Helyreigazítás

Nyári számunkban az *Egyszer elfelejtjük, milyen...* című vers fölül (20. oldal) sajnálatos módon lemaradt a szerző *Turczy István* neve. Szintúgy a 48. oldalon a Gyerekvótól alól *Fritz Zsuzsa* aláírása.

Hajós Alfréd természetesen úszásban és nem síkfutásban aratott olimpiai győzelmet Athénban, 1896-ban.

*

Helyesbítés, pótlások Turán Tamás „*Marranizmus: történelmi metafora prédikátoroknak – irodalmi kalauz*” című írásához (*Szombat*, 1992 nyár)

Írásom egyik mondata a 31. oldalon a *nem szó elmaradtával nyomdai hiba* folytán ellenkező értelműre változott. Helyesen így szól: „Nem kizárt, hogy Maimonides családja is rákényszerült az iszlám – szóbeli – hitvallás megtételére.”

Hadd egészítsem ki egyúttal néhány ponton az irodalmi áttekintést. A marranizmus magyarországi irodalmát illetően megfigyelhetünk Guttman Henrik tanulmányáról: „Marannen und Apostaten unter den spanischen Juden”. *Jewish Studies in Memory of Michael Guttmann* (Bp. 1946), 126–174; Hevesi Illés cikkéről: „Columbus származása”, ugyanott 39–60., és Szabolcsi Miksa írásáról: *Marranusok, történelmi elbeszélés* (Bp. 1908). A kényszerkeresztelkedettek sorsát egy az évfordulóra frissen megjelent könyvben Haim Beinart tekinti át: „The Conversos and Their Fate”, E. Kedourie, ed: *Spain and the Jews* (London, 1992), 92–122. Vidor Pálné (Bp) hívta fel figyelmünket egy új könyvre, melyben beletekinteni eddig nem volt módunk: Fr. Brenner: *Les Marranes* (Paris, 1992).

T. T.

A Szombat válaszol

Több szerzőnknek. Lassan egy éve, hogy új irányt vett a *Szombat*, nyitottabb látókörrel, szélesebb tematikai kínálattal, kibővült szerzőgárdával igyekezve az olvasói igények mind teljesebb kielégítése felé. Ez alatt az idő alatt, mint minden normális szerkesztőségben, megszorodtak a kéziratok, hűvös halomban várakoznak a közlésre váró anyagok. Egy-egy lapszám összeállításánál a szerkesztő nem tudja, „bal, vagy jobb kezét vágja le”, melyik komolyabb, hosszabb cikket hagyja ki, merthogy – mint mondják – nem gumiból van a lap, terjedelmi korlátok között kell léteznünk. A nyomdai leadások után hatalmas sóhajjal nyugtázzuk: hálísten ez id „befért”, meg az is. Ám akad mindig, ami kényszerűen kimarad, csúszik tovább egy hónappal, mert pont annyi oldal fér a lapba, amennyi. Kérjük szerzőinket, levélíróinkat, ne sértődjenek meg, ha várakozniuk kell írásaik viszontlátására. Az alkalom, az aktualitás, s a terjedlem egyenrangúan parancsoló szempontjait kell figyelembe vennünk – egyidejűleg.

Minden jóakarónknak. Aki járt már „szerkesztőségünkben”, tapasztalhatta a modern technika vívmányaival való felszereltségünket. *Egy darab agyonhasznált, mechanikus írógép jelenti irodai berendezésünket!* Akinek tehát módjában áll rendelkezésünkre bocsátani új, vagy jó állapotban lévő használt villanyírógépet, kérjük ne tétovázzon. Folyóiratunk anyagi körülményei nem engedik a könnyelmű pénzkidrást, sőt mind újabb és újabb támogatási forrásokat kell felderítenünk *autonóm létünk* megőrzéséért. Ezért ha bárki közvetlen anyagi, vagy dologi támogatásunkra, vagy akár csak erre vonatkozó ötletekkel történő megsegítésünkre lehetőséget lát, kérjük keresse meg szerkesztőségünket. Köszönjük!

Ösztöndíj holocaust-kutatóknak

A City University of New York Graduate School és a University Center Rosenthal Holocaust Intézete büszkén jelenti a „J. & O. Winter Holocaust Kutatási Alap” létesítését. Az Alapot nemesszívű adományozó teremtette meg, szüleinek, Winter Jenőnek és Olgának emlékére. Az Alap szerény ösztöndíjjakat fog nyújtani tudósok és Holocaust kutatók részére, akik a vézskorszak kutatásában működnek vagy abban érdekeltek.

Kérelmi űrlapok *Randolph L. Braham* professzortól, az Alap kezelőjétől igényelhetők (*The Graduate School and University Center of The City University of New York, 33 West 42nd Street, New York, NY 10036*).

Olvassa az Irazeli Szemlét!

Kérje meg rokonát Izraelben, vagy külföldön, rendelje meg Önnek az

IZRAELI SZEMLE
című folyóiratot

Jelentéktelen összegért jelentős örömet szerez Önnek.
A kiadóhivatal címe:

Rehov Hamaapilim 5.
35154 Haifa – IZRAEL
Telefon: 04-531813

Itthon

A véget nem érő vita

A nemzetiségi-ügy dokumentumai

Amióta a zsidóság ősi földjének elhagyására kényszerült és diaszpórában él, folyik a vita, nép-e vagy csak vallás, s mióta fennáll Izrael állama, vajon a világ többi részén élő zsidók a zsidó néphez tartoznak-e, s ha igen, önálló nemzetiségként definiálják-e magukat, vagy sem.

A Magyarországon megindult demokratizálódással egyidejűleg az addig titokban zajló vitákat a nyilvánosság előtt folytatták. Főként a *Magyar Zsidó Kulturális Egyesület* (MAZSIKE) keretein belül esett szó e tárgyban, s a kérdésben a vezetőség nem volt egységes.

A MAZSIKE nemzetiségi felfogást követő vezetői létrehozták a *Magyarországi Zsidók Nemzeti Szövetségét* (MAZSINESZ), amely önmagát, mint a nemzetiségi zsidók képviselői szervét definiálta. A vallásos zsidóság képviselői még a pártállam utolsó óráiban egyértelműen elzárkóztak bármilyen vita elől.

Kivételt képezett *Schöner Alfréd*, akkori vezető főrabbi álláspontja, akinek szavaiból úgy tűnt, hogy hajlik a nemzetiségi minősítés elfogadására. Véleménye heves ellenállásba ütközött.

A színpalak mögött a vita tovább folyt, hiszen készült (és készül) a nemzetiségi törvény, amelyet a Kormány már több ízben megtárgyalt, s az előkészítésbe bevonták a nemzetiségi kerekasztalnál képviselt szervezeteket, így a MAZSINESZ-t is. Az előkészítő szakaszban az egyik legvitatottabb kérdés éppen a zsidóság mibenlétének meghatározása volt.

A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉS
ELNÖKE

Budapest, 1992. május 8.
OE/1743/1992.

Dr. Zoltai Gusztáv úrnak,
a Magyarországi Zsidó Hitközségek
Országos Szövetsége igazgatójának

B u d a p e s t
Sip u. 12.
1075

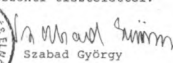
Igen tisztelt Igazgató Úr!

A Magyar Köztársaság Országgyűlése jogalkotó tevékenysége során ismételten szembesül olyan magánosok, illetve kislétszámúnak tekinthető csoportok véleményével, amely a magyar zsidóságot etnikai kisebbségnek kft-vánja minősíteni és felismerni azt a hagyományos, az 1849., 1867. és 1894/98. évi jogegyenlősítő törvényekben is érvényre juttatott felfogást, amely hazánk zsidó vallású honpolgárait a magyar nemzet egyenjogú tagjainak ismerteti el.

Tisztelettel kérem a Magyarországi Zsidó Hitközségek Országos Szövetségének egyértelmű állásfoglalását e kérdésben, mert feltétlenül kerülendőnek tartom, hogy a Magyar Országgyűlés esetleg helyt adjon olyan minősítésnek, amit a magyar zsidóságot, illetve annak túlnyomó többségét képviselő Testület diszkriminatív, a XIX. században törvénybe iktatott, 1938-1944. között felaszalt, majd helyreállított jogok megvonásának tekintene.

Mielőbbi választát várok

Köszönti tisztelettel:

Szabados György

(Folytatás a 4. oldalon)

Otthon

A változást választották

Amikor június 23-án éjszaka a Budapest felé tartó El-Al gép pilótája bement, hogy győzött a *Munkapárt*, az utasok tapsra „fakadtak”. Sok izraeli hazautazott erre a választásra, sokan egy nappal későbbre halasztották külföldi útjukat, mert mindenki tisztában volt azzal, hogy a választás nagyjelentőségű, talán sorsdöntő, s hogy minden egyes szavazat számít.

Utólag könnyű bizonygatni, hogy az 1977-ben hatalomra került jobboldali *Likud* eleve veszítésre állt. Nyilván így van, hiszen a *Munkapárt Jichák Rabin* (és nem Simon Peresz) vezetésével földcsuszamlásszerű győzelmet aratott. Mégis, június 23-a előtt nagyon sok volt a bizonytalan, ismeretlen tényező: kire szavaznak a szovjet bevándorlók? Nem erősödnek-e meg a vallásos irányzatok? Nem viszi-e a jobboldali türelmetlenség felé a szavazókat, hogy az *intifáda* változatlanul szedi áldozatait, hogy Washington leplezetlen nyíltsággal diktálja feltételeit, hogy az élet idegesítően nehézé vált Izraelben? S ki ígérheti teljes felelősséggel, hogy ha abbahagyják a települések építését az elfoglalt területeken – vagy csak: „a területeken” –, az amerikai kormány azonnal megadja-e a tízmilliárd dolláros hitelgaranciát?

Most már tudjuk a választ: az izraeli társadalom többsége megelégedett, hogy a *Samir* kormány nemet mondott minden kompromisszumra, hogy nem fogta fel, milyen mértékben változott az amerikai-izraeli viszony; de azt sem értette meg, hogy a 400 ezer szovjet bevándorlót nem tölti el az első alijázók romantikus optimizmusa, hogy már most akar valahol lakni és dolgozni. S nem feltétlenül azon a területen, amelyet a Likud kormány neki felajánlott: ellenséges, késelő, kódobáló közegben.

Ha azt akarjuk, hogy semmi se változzék, mindennek meg kell változnia. Az aforizma ezúttal szerencsére nem vonatkozik Izraelre. Igaz, a hamburgi *Der Spiegel* első lelkésedésében írt összefoglalójának azt a címet adta, hogy „Holnap már egy más ország”, de azért Izraelben nem minden változott, főképpen nem a rendszer.

A június 23-tól meghirdetett politika azonban valóban messzemenően más, mint az előző kormány irányvonala. Jichák Rabin, aki jó volt katonának és jó volt diplomatának, a választások előtt szóban, azóta tettekkel is bizonyította, hogy igazi párbeszédet akar a palesztinokkal (ők a kulcskérdés), hogy meg akarja érteni az Egyesült Államok érdekeit a Közel-Keleten azért, hogy Washington is megértse: érdekében áll továbbra is fenntartani a különlegesen jó kapcsolatot Izraellel. Rabin olyan ajánlatokat tesz a palesztinoknak, amelyeket nehéz visszautasítani, s amelyekre *kénytelenek* valamiféle pozitív választ adni.

„A 44 éve vég nélkül tartó közel-keleti válságban most kapott igazi esélyt a béke”. – írta Hirsch Goodman, a *The Jerusalem Report* főszerkesztője.

Az új izraeli kormány, amelyben ott van a feltűnően előretört baloldal, a *Merec* vezetője, *Sulamit Aloni* (ő, és nem az ultraortodoxok kapták a közoktatási tárcát), tisztában van azzal, hogy az esély hosszantartó kompromisszumos folyamatot jelent. Washington tisztában van azzal, hogy ha sikert akar elérni a Közel-Keleten, úgy támogatnia kell az új izraeli vonalat. S – talán – az arabok és a palesztinok is tisztában vannak azzal, hogy ezt az esélyt nem szabad elszalasztaniuk. Jichák Rabin első útja Kairoba, a második Washingtonba vezetett. Megvan a tízmilliárd dolláros amerikai hitelgarancia. Befagyasztották a telepítések építését.

Izrael esélyt adott a békének, mert egész léte ettől függ. Lehet reménykedni, hogy az irányváltás meghozza gyümölcsét. A másik oldal nem reagálhat úgy, ahogyan eddig, a változás előtt viselkedett. Ebben kell bízunk.

Szécsi Éva

Bár a hivatalos szervek a vallásos zsidóság képviselőit nem keresték meg az ügyben, várható volt, hogy erre előbb-utóbb sor kerül, ezért a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségének (MAZSIHISZ) vezetősége 1992. március 15-én foglalkozni kezdett a kérdéssel. Egységes álláspont hiányában felhívta a vezetőség tagjait, hogy véleményét mindenki írásban terjessze elő. Ilyen előterjesztés nem történt 1992. május 8-ig, amikor Szabad György az Országgyűlés elnöke levelet írt a MAZSIHISZ igazgatójához. (lásd az előző oldalon)

A válasz

1992. május 18-án elkészült a Szabad Györgynek címzett válasz, amelyet a MAZSIHISZ nevében dr. Feldmájér Péter elnök írt alá, s Zoltai Gusztáv ügyvezető igazgató ellenjegyzett.

Igen tisztelt Elnök Úr!

DE/1743/1992. számú levelében írt megtisztelő felkérésének, hogy a magyarországi zsidóság jogi státusával kapcsolatban fejtsük ki nézeteinket, mint a vallásos magyarországi zsidóság képviselői, az alábbiakban teszünk eleget.

A zsidóság többezer éves kirekesztettség után, a múlt században a környező népességbe való beolvadást, az asszimilációt tartotta olyan útnak, amely a zsidókérdés megoldásához vezethet.

A Magyarországon élő zsidóság a múlt század végétől egészen e század közepéig túlnyomó többségében a magyar nemzethez tartozónak vallotta magát, és semmilyen különbséget nem tett magarsága és zsidósága között, mindkét állapotot természetesnek tekintette; hitte, hogy zsidósága nem lehet ellentétben a magyar nemzethez való tartozásával.

Az együttélést durván szakította meg az 1940-es években bekövetkezett népiirtás, amelyben a magyar hatóságok, állami szervek és a magyarországi lakosság egy része aktív szerepet vállalt.

Kitűnt tehát, hogy az asszimiláció, a teljes önfeladás nem megfelelő válasz a történelem által felvetett kérdésekre. Többek között ennek tudható be, hogy a magyarországi zsidóság jelentős része visszatért ősei földjére, hazatért Izraelbe. Ugyanakkor a zsidóság egy jelentős csoportja továbbra is úgy látta és úgy látja, hogy tartalmas zsidó életet lehet élni Izraelen kívül is.

Mi úgy hisszük, hogy Izraelen kívül, a diaszpórában az aktív zsidó élet egyetlen útja a vallásos élet lehet.

Véleményünk szerint a zsidóság olyan nép, olyan népcsoport, amelyet vallása határoz meg, vallása folytán különböztethető meg egy adott terület lakosságának egyéb csoportjaitól.

Önmagában nehezen eldönthető, hogy ez valójában mit is jelent, de utalni kívánunk arra, hogy ez más népek esetében sem egyszerű, hiszen egyes népeket – és ez az általános – a nyelvi összetartozás határoz meg, míg más népeket (pl. az osztrák népet) az adott területen való együttélés.

A zsidóság e tekintetben kétségtelenül különlegesnek, az általános szabálytól eltérőnek tekintendő, de ez nem változtat azon a tényen, hogy önálló népként létezett többezer éven keresztül a szétszóratásban, majd ezt követően önszerveződés folytán ismételtelen megalkotta önálló államát.

A magyarországi zsidóság a zsidó nép része, olyan része, amely Magyarországon él és túlnyomó többsége a jövőben is itt kíván élni – már amennyiben erre lehetősége lesz.

Mivel a zsidóság népi minősége vallásilag meghatározott, a Magyarországon élő vallásos zsidók többsége egyúttal a magyar nemzet alkotó elemének tekinti magát, hiszen a magyar nemzethez való tartozás nem vallási vagy területi definíció alapul,

I. TEFILLIN.

„És legyenek ezek a szavak, amelyeket megparancsolok neked ma, szívedben... Kösd azokat jelül kezeidre és legyenek homlokkötőtűl szemeid között.” (Mózes V. 6. 6–8.) Minden nap felteszi a zsidó inaszíjját, amely emlékezteti, hogy szíve minden indulatát és hajlamát, értelmét minden tehetségét Isten szolgálatába állítsa. Jelképe Istennel kötött frigyének: „És eljegyezlek téged magamnak örökre; eljegyezlek magamnak igazsággal és joggal és szeretettel és irgalommal; eljegyezlek magamnak hűséggel, s megisméred az Urat.” (Hoséa 2. 21–22.)

hanem ennek meghatározója a magyar nyelvhez, a magyar kultúrához való kötődés, így a vallásos magyarországi zsidóság a zsidó nép része, de egyben a magyar nemzet része is.

Nem feladatunk és nem is tudjuk meghatározni, hogy vajon a vallásos magyarországi zsidóság mekkora részét teszi ki a magyarországi zsidóságnak, de úgy reméljük, hogy a zsidóság túlnyomó többsége szorosabb vagy lazább kötődést érez a zsidó vallás iránt, akkor is, ha ennek szervezeti kereteit nem mindig tekinthetjük kötelezőnek magára nézve.

Nem tudjuk azt sem megítélni, hogy a zsidóság mekkora része tekinti magát önálló nemzetiségűnek, önálló etnikai csoportnak, hiszen nem ismerjük azokat a kritériumokat, amelyek alapján egy adott népcsoportot ezen kategóriákba lehetne sorolni.

Az eddigi hivatalos megnyilvánulásokból úgy tűnik, hogy nemzetiségi meghatározottságot elsősorban a nyelvi hovatartozás jelent; ez a magyarországi zsidóság csak igen szűk rétegére jellemző, hiszen a korábban használatos jiddis nyelvet a vidéki lakossággal együtt elpusztították, míg az ivrit – újhéber – nyelvet anyanyelvként nagyon kevesen beszélik. Azt, hogy a vallás által meghatározott nép fogalma azonos-e az etnikai kisebbség fogalmával, megítélni nem tudjuk.

Nem választható külön a zsidóság népisége vallásától, s ezért a Magyarországon élő zsidók többségére sem az etnikai csoport, sem a nemzetiségi meghatározás nem alkalmazható, vagyis olyan népcsoportnak kell tekinteni, amelyet vallása határoz meg, így tagjai egyrészt a zsidó néphez tartozóknak, másrészt a magyar nemzethez tartozóknak tekintendők.

Ezzel összhangban a Magyarországon élő zsidók többsége ilyenként tekint magára, ilymódon értelmezi létét, egyrészt azonosul a zsidó néppel és kötődik ahhoz, másrészt azonosul a magyar nemzettel és kötődik ahhoz.

Különösen erős ez a nézet azon korosztály köreiben, akik átéltek a népirtást, az üldöztetés időszakát, függetlenül attól, hogy ezen időszak legfőbb kárvallottjai ők és családjaik voltak.

Természetesen létezik a magyarországi zsidóságnak, így a vallásos zsidóságnak is olyan része – melynek nagyságát megbecsülni nem tudjuk –, amely magát a népszámláláskor zsidó nemzetiségűnek vallotta, így önmagát kizárólag a zsidó nép részének tekintik, különálló nemzetként definiálja magát és közülük kerültek ki azok, akik létrehozták érdekvédelmi szervezetüket.

A magyarországi zsidóság örömmel fogadta a demokratikus fejlődést, ez adta meg a lehetőséget arra, hogy zsidóságát mindeki úgy élje meg, ahogyan azt jónak látja.

A Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége a vallásos közösségekbe tömörült zsidók képviselőjét látja el, vallási alapon áll, így nem áll módjában nyilatkozni a nemzetiségi érdekvédelmi szervezetbe tömörült zsidók nevében, képviselőjeként.

A vallásos magyarországi zsidóság képviselőiként úgy látjuk, hogy ha az Országgyűlés dönt a zsidóság meghatározásának, mi-belétének kérdésében, úgy az előzőekben írt elveket és tényeket kell figyelembe venni, és akként kell állást foglalnia, hogy a zsidóságot a vallása által meghatározott népnek, népcsoportnak kell tekinteni, azzal, hogy az e néphez tartozó személyek egyúttal a magyar nemzet egyenjogú tagjai is.

Az általunk leírtak véleményünk rövid összegezését tartalmazza, készséggel állunk az Elnök Úr, vagy az Országgyűlés bármely szervének rendelkezésére az egész problémakör részletes megvitatására.

Tisztelettel:

Dr. Feldmájer Péter
elnök

Zoltai Gusztáv
ügyvezető igazgató

„A politikai gyakorlat”

1992. május 25-én az Országgyűlés elnöke ismételen levelet intézett a MAZSIHISZ igazgatójához:

Igen tisztelt Igazgató Úr!

Köszönettel megkaptam Szövetségük válaszát május 8-i levelemre. Messzemenően méltányolom a megküldött szöveget átható elméleti és érzelmi igényességüket, törekvésüket a kérdés teljeskörű, a belső ellentmondásokra is figyelmet fordító átfogására. A politikai gyakorlat azonban arra kényszerül, hogy a jogszabály-előkészítő munka során a lehetséges mértékig egyértelmű legyen a lényeg megragadása. Ezért kérdzem – ismételen szíves figyelmükbe ajánlva a május 8-i levelemben foglaltakat – vajon Szövetségük (a magukat a magyar nemzet integráns részének tekintő korábbi nemzedékek sorának állásfoglalásával összhangban) meghatározó tényezőnek a magyar zsidóság vallási kisebbség voltát tekinti-e?

Öszinte tisztelettel köszönti

Szabad György

Mivel korábban a rabbiság képviselői és mások is kifogásolták, hogy a hitközségi választ nem vitatták meg előzetesen, a MAZSIHISZ és a BZSH elnöke, illetve ügyvezető igazgatója össze-

hívta a vezetőség és az előjáróság ülését a második levélre adandó válasz megvitatása céljából.

Az 1992. május hó 28. napján tartott többórás ülés határozatot hozott a levél végleges szövegéről: „A magyarországi vallásos zsidóság képviselőiként ismételen rögzítjük, hogy nézetünk szerint a magyarországi zsidóság része a magyar társadalomnak. Meghatározó tényezőnek a magyar zsidóság vallásos voltát tekintjük.” Ezt a szöveget azonban nem küldték el, mert a szótöbbséggel meghozott határozatot a kisebbségben maradtak nem fogadták el. Ők és támogatóik, 1992. május 29-én kelt levelükben az Alapszabálynak megfelelően kéri a tárgyban a MAZSIHISZ rendkívüli közgyűlésének összehívását.

Budapest, 1992. május 29.

Zoltai Gusztáv urnak,

A Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségének
és a Budapesti Zsidó Hitközség ügyvezető igazgatójának

B u d a p e s t

Alulírott képviselők kérjük a Szövetség vezetőitől, az Alapszabály 37. paragrafusának /b.pontja / alapján, hogy a nemzetiségi kérdésben való állásfoglalás tárgyában a Szövetség rendkívüli közgyűlését sürgősen összehívni sziveskedjenek.

EREKES BÉLA <i>Erekés Béla</i>	KARLÓ PÉTER	VÁRÓCS PÉTER
DEUTSCH GÁBOR <i>Deutscher Gábor</i>	DEUTSCH RÓBERT	
ERŐSITS GYULA <i>Erőss Gyula</i>	LAJOS PÉTER	LAJOS PÉTER
ARADI GÁBOR <i>Aradi Gábor</i>	SCHWEITZER J.	SCHWEITZER J.
LEICH FERENC <i>Leich Ferenc</i>	HEISLER ANDOR	HEISLER ANDOR
JENEI SÁNDOR <i>Jenei Sándor</i>	HEISLER LÁSZLÓ	HEISLER LÁSZLÓ
IXLER HERMAN <i>Ixler Herman</i>	STERM JENŐ	STERM JENŐ
HERCZEG LÁSZLÓ <i>Herczeg László</i>		
ÓVARI DEZSŐ <i>Óvári Dezső</i>	ÓVARI DEZSŐ	ÓVARI DEZSŐ
GRAF IMRE <i>Gráf Imre</i>	GRAF IMRE	GRAF IMRE
RENYI JENŐ <i>Rényi Jenő</i>	RENYI JENŐ	RENYI JENŐ
VÁRÓCS PÉTER <i>Várócs Péter</i>	VÁRÓCS PÉTER	VÁRÓCS PÉTER

1992. június 3-án Nagy Ferenc József tárcanélküli miniszter több zsidó vezetőhöz írt névreszóló levelében kért állásfoglalást a készülő nemzetiségi törvény 2.§-áról, amely a nemzetiségek felsorolását tartalmazza.

Bombardió, avagy érdemi eredmény nélkül...

A közgyűlést összehívták, de még ezt megelőzően 1992. június 9-én nemhivatalos találkozóra gyűltek össze a jelentősebb magyarországi zsidó szervezetek vezetői, valamint néhány magát zsidónak valló országgyűlési képviselő, hogy megvitassák a „nemzetiségi-kérdést”. A találkozó a Síp utcai díszteremben kezdtek meg. Az elvi deklarációk kinyilvánítása közben a beszédeket bombardió szakitotta félbe, a résztvevők az utcán várakoztak, majd a földszinti imateremben folytatták a megbeszélést, amelyen körülbelül 30 személy vett részt. Érdemi eredmény nem született.

A MAZSIHISZ elnöke még aznap este átadta Landeszman György vezető főrabbinak azt a szöveget, amelyet a rabbitestület másnap megvitatott:

Mi, a hívő magyarországi zsidóság törvényesen megválasztott képviselői ismételten kinyilatkoztatjuk kötődésünket őseink vallásához, hitet teszünk az egyetemes zsidóság, a zsidó nép egysége mellett, egyszerűs mind kinyilvánítjuk, hogy a magyarországi zsidóság a magyar nemzet (vagy társadalom) részének tekinti magát.

Nem kívánjuk, hogy a magyarországi zsidóság közjogi helyzetében változás álljon be, azt kívánjuk, hogy mindenki úgy élhesse meg zsidóságát, ahogy kívánja.

Az 1992. június 10. napjára összehívott közgyűlés meghívójának mellékleteként a küldöttek megkapták az Országgyűlés elnökének leveleit, az arra írott választ, és a vezetőség 1992. május hó 28. napján megtartott üléséről szóló 30 oldalas jegyzőkönyvet, amely az elhangzottakat szó szerint tartalmazza, továbbá a MAZSIHISZ elnökének összefoglalóját, amelyben a vita csomópontjait vázolja, továbbá azt a javaslatot, mely szerint a közgyűlés mondja ki a következőket:

1. A MAZSIHISZ, a magyarországi vallásos zsidóság képviselője, a magyarországi zsidóság legnagyobb létszámú szervezete nem kívánja, hogy a magyarországi zsidóság közjogi helyzetén változtassanak, nemzetiségként vagy etnikai kisebbségként kezeljék; továbbá, hogy a magyarországi zsidóság a világ zsidósága, s a zsidó nép részének tekinti magát.
2. Javasolja, hogy a MAZSIHISZ ne tiltakozzon az ellen, hogy azok a személyek, akik nemzetiségi alapon tekintik magukat zsidónak, létrehozassák a maguk szervezetét.
3. Javasolja, hogy a magyarországi zsidóságot a magyar nemzet részeként definiálja azzal, hogy az egyszerűen része a zsidó népnek is.

A kiküldött összefoglalóval kapcsolatban igen sok vidéki és budapesti küldött írásban is megette észrevételét.

A közgyűlésen Landeszman György vezető főrabbi előterjesztette a rabbiság nyilatkozat-tervezetét, amely két pontban különbözött az elnöki javaslatától.

A további vita elkerülése végett dr. Feldmájer Péter elnök visszavonta az előterjesztett szövegtervezet eltérő részeit, és javasolta, hogy a közgyűlés a rabbitestület által is jóváhagyott szöveget fogadja el.

A közgyűlés szinte egyhangúlag úgy döntött, hogy nyilatkozatot fogad el a nemzetiségi kérdéstről, és 8 ellenszavazattal az előterjesztett szöveggel értett egyet.

A háromfordulós szavazás után a kisebbségben maradtak (akik a magyar társadalom helyett a magyar nemzet kifejezést kívánták használni) a vita továbbfolytatását kérték; a többség ezt ellenezte, így a közgyűlést berekesztették, utóbb a nyilatkozatot rövid kísérőlevéllel megküldték Szabad Györgynek, az Országgyűlés elnökének, és Nagy Ferenc József tárcanélküli miniszternek:

„Mi, a magyarországi zsidó hitközségek képviselői ismételten kinyilatkoztatjuk kötődésünket őseink vallásához, hitet teszünk az egyetemes zsidóság, a zsidó nép egysége mellett, ugyanakkor kinyilvánítjuk, hogy a magyarországi zsidóság a magyar társadalom szerves részének tekinti magát.

Kijelentjük, hogy jelenlegi közjogi helyzetünkön nem kívánunk változtatni.”

Dr. Feldmájer Péter sk. a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségének elnöke; Dr. Kéri Lajos sk. a Budapesti Zsidó Hitközség elnöke; Zoltai Gusztáv sk. a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége és a Budapesti Zsidó Hitközség ügyvezető igazgatója

Egyidejűleg a MAZSINESZ is közzétette állásfoglalását: *Figyelembe vesszük egyfelől a Kisebbségi Kerekasztal álláspontját (amelynek munkájában tevékenyen részt veszünk), másfelől a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége (MAZSIHISZ) közgyűlésének határozatát, akceptálva ezzel a zsidó közéletben tradicionális szereppel rendelkező MAZSIHISZ többségi döntését.*

Ennek értelmében a Magyarországi Zsidók Nemzeti Szövetsége – a magyarországi zsidó egység érdekében – nem kíván változtatni a zsidóság jelenlegi közjogi helyzetén.

Ugyanakkor – véleményünk szerint – senkit sem sért, ha nyitva marad a lehetőség a jövőre nézve, hogy a készülő kisebbségi törvény bármely etnikum (vagy esetünkben etnospecifikus valóság) számára biztosít egy lehetőséget a státusmódosításra is.

Az 1992. július 1-i Új Élet, amely első oldalán rövid hírből foglalkozott az elfogadott hitközségi nyilatkozattal, közölte a MAZSINESZ nyilatkozatát is, de abszurd (ám a lap történetében már megszokott) módon nem számolt be a közgyűlés lefolyásáról, és a vitában elhangzott érvekről, ellenérvekről sem.

1992. július végén a Kormány újra megtárgyalta a nemzetiségi törvény tervezetét. A nemzetiségek felsorolása között a korábbi tervezetekkel ellentétben a zsidóság nem szerepel. A vitának ez a szakasza lezárult ...

MŰLT ÉS JÖVŐ

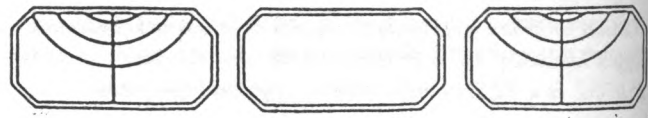
ALAPÍTVÁNY

Az alapítvány célja az egyetemes és magyar zsidó kultúra hagyományainak megőrzése és újraélesztése. Szervezésében könyvek kiadására, irodalmi estek, filmvetítések, kiállítások, előadások rendezésére is sor kerülhet.

Az alapítvány tevékenységi köre szervesen kapcsolódik azokhoz a szellemi értékekhez és témákhoz, melyeket az 1988-ban újraindított MŰLT ÉS JÖVŐ zsidó kulturális folyóirat képvisel. Az alapítvány célkitűzéseinek megvalósításához minden támogatást köszönettel fogadunk.

A támogatók megkapják a befizetés évében megjelent MŰLT ÉS JÖVŐ folyóirat példányait.

Számlaszám: Múlt és Jövő Alapítvány, Magyar Hitel Bank: 222-20378
Levelezési cím: 1066. Bp. Teréz krt. 30.
Tel.: 131-4033

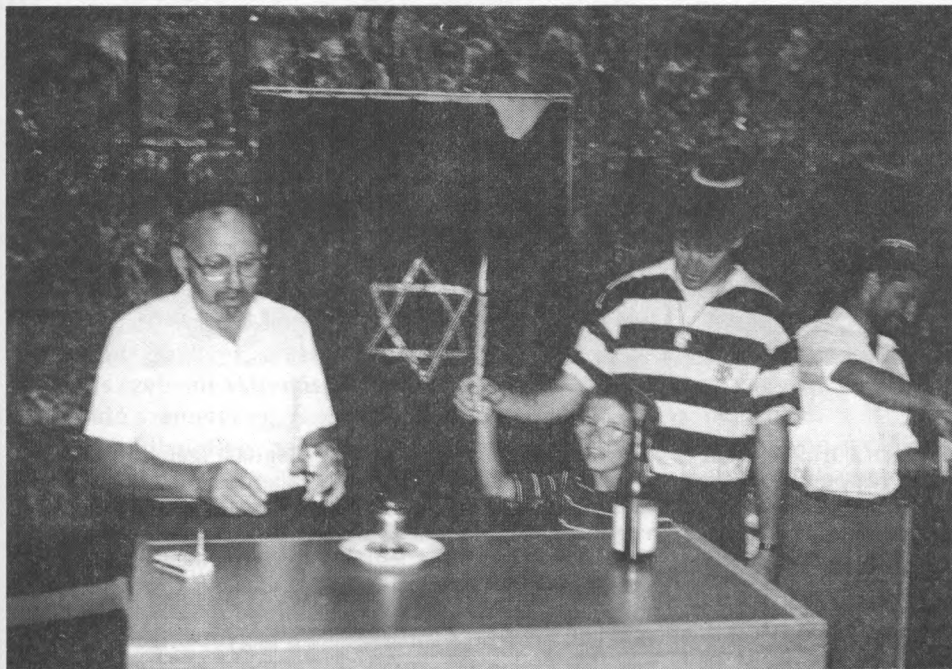
Mindennel ellátva – avagy: táborélet Szarvason

Az ebédlőben a gyerekek a péntekesti kalácsot készítik, ki-ki saját alkotó fantáziája szerint csapkodja a tésztát az asztalhoz. Este mindenki visszakapja, amit sütött. A szomszéd-

nuskája is lehetne, kicsit zavarosan adja elő, hogy ki a zsidó a családban – talán a nagymama. A moszkvai külvárosból érkezett fekete fiútól (aki a zsidózó *Pamjaty* kiadványát bújja) nem kell kérdeznem, mi van a „nemzetisége” rovatba írva. Az idevágó alapvíc: Rabinovicst kérdezik: volt-e büntetve? *Nyet.* Trockista? *Nyet.* Német kollaboráns? *Nyet.* Pártfegyelmi? *Nyet.* Nemzetisége? *Da.*

Az ötödik napon a *mádríhok*nak (15 izraeli és vagy 30 magyar) rekedtes a hangjuk: a szolgálat szinte 24 órás. Napok alatt kell együttélésre, fegyelemre szoktatni ennyi gyereket. Az irazeli *mádríhok* profik. Például az atlétatermetű fiú blazírtan ül az étteremben az asztalfőn, egy ideig túri az ordítást, aztán felugrik, bedob egy jelszót, ezt legálisan lehet üvölni, aztán *Jichák Roth*, a táborvezető perdül középre, taps ritmus-gyakorlatokat vezényel, aztán még lehet az asztalt is verni taktusra: a kuktából kiengedték a gőzt. Nem mintha kevés lenne az alkalom a mozgásra: uszoda, tenisz, ping-pong várja a sportolni vágyókat. Csak az idő szűkös a feszített programtól.

Péntek este a lányok – sokan először – gyertyát gyújtanak, Smuel „bácsi” *kiddust* csinál, szétosztják az imaszövegeket. Kikapcsolnak mikrofont, erősítőberendezést, magnót. Szlovákiai, magyar, lengyel gyerekek énekelnek, uram bocsá’ gitározna a szobákban

Havdala

ban énekóra van. Az irazeli *madrih* (1945–46-ban csak *havérok*nak neveztük őket, a Fényes szelek korszakban ifi-vezetőknek) mikrofonba énekel, háta mögött a táblán a dalszövegek pontoszt héber írással, latin és cirill betűkkel. A gyerekek a *sabbat* fogadására készülnek – sokan életükben először.

Szarvason július végén a második 12 napos csoport táborozott, mintegy négyszázan. Négy turnusban több mint 1500 fiatal nyaralt itt. A gyerekek vasárnap érkeztek, a szétesett Jugoszláviából most sem tudtak jönni, viszont a szétesett Szovjetunióból és Csehszlovákiából a vártnál többen. *Misi*, a tábor gazdasági zsenije (nem zsidó) órák alatt szerzett negyven emeletes ágyat. A hatvanas éveiket taposó *Smuel* a *másziáh* (kórsersági felügyelő) és felesége *Ági* szigorúan kóser konyhát visznek, de a személyzettől szaktudást és nem születési bizonyítványt kérnek. A tábor jó munkalehetőség a helybélieknek.

A tábor idei programja a *zsidó naptár*. Ebbe minden belefér: történelem, ünnepek és persze Izrael. Sok gyerek most hall először a *luáhról*. A novoszibirszki srác, aki az orosz népmesék *Iva-*

„Tvilemléglünk”

még éjszaka is. Beszélgetni nem tudnak, ez a tábor is az orosz nyelvtanítás csődjének bizonyítéka. Jichák másnap felvilágosít: sábeszkor tilos hangszerezen játszani.

A tábort a *Lauder alapítvány* és a *Joint* üzemelteti – találgatni sem merem, mennyibe kerül. Ilyen minőségű tábor kevés lehet erre felé. A szombatot búcsúztató estén is roskadoznak az asztalok, saláták, halkonzervek, csokoládékrémes tálak alatt. De először mindenki Smuel és Ági zseniális találmányait, a repetaasztalt rohanja meg. A csokoládékrém pillanatok alatt elfogy (50 liter tejből készült): a gyerekek ezzel kezdték a vacsorát. *Zsófi, Nelli*, a *Joint* fáradhatatlan tábor-menedzselői meg én, persze, tudjuk az illetet. Következésképpen sóvártekintetű gyerekek kérnek tőlünk néhány kanálnyt, a szívünk szakad belé.

Lányok jelentik Jicháknak, hogy Pestről érkezett fiúk állnak a kerítésnél, a *havdalára* jöttek.

(A klasszikus vicc fordítottja: Kohn azzal a trükkel akar jegy nélkül bemenni a templomba Jom Kippurkor, hogy Grünnek üzent az anyósa. – *Maga ganéf, maga imádkozni akar!* – mondja a templomszolga.) A fiúk imádkozni akarnak, viszont valamennyinek van – véletlenül – lányismerős.

Elérkezik a havdala. Egy magas izraeli fiú segítségével az egészen kicsi *Tomas Wrocławból* gyűjtja meg a háromfonatú két gyertyát. Néhány másodpercre kialszik a vilány, elővehetem a zsebkendőt ... Aztán bekapcsolják az erősítőt, egy lány előéneklí a csasztuskát: *sávuá tov le Jichak* – jó hetet Jichak, *sávuá tov le Poland* (köszöntik a kisebbségben lévő csoportokat), jó hetet Zsuzsa, Ági, Smuel, jó hetet a tábornak, jó hetet Izraelnek...

Részlet egy levélből, amelyet *Alla Romanova*, a belorusz csoport vezetője írt Jichák Rothnak:

„...Te talán nem is érted, mit jelentett nekünk, hogy két hetet tölthettünk ott, ahol az asztalon korlátlan mennyiségben állt az étel, ahol nyitva hagyhattuk a szobánk ajtaját, ahol annyi szórakozásban volt részünk, amennyit csak akartunk, ahol boldognak, zsidónak és szabadnak érezhettük magunkat. Most visszatérünk a mi megszokott valóságunkba. És mégis boldogok vagyunk. Persze ezt sem értheted. Mi erre az időre mindig emlékezni fogunk...”

Szécsi Éva

Isten piciny serege

A Vasvári utca egyik öreg épületének homlokzatáról hiányzó betűk nyomai árulják el a mai járókelőnek, hogy abban egykoron a *Talmud Egyesület* működött. 1992 júliusának első két hetében falai között gyakran hangzott fel énekszó, zengett a *Marseillaise* dallama is, míg szövege így fohászzkodott: *Smá Jiszroél Ádonáj Elohénu, Ádonáj Ehad...*

Reggelente imával kezdődött a *Chabad-Lubavics Nevelési és Oktatási Központ* szervezte *Civot HáSém*, vagyis *Isten serege* nyári tábora, ahol elsősorban azok a gyerekek „nyaraltak”, akik egész évben a Központban tanultak, de szívesen látták a többieket is, akik nem élnek zsidó közösségben. A húsnál több gyerek pedig látható örömmel fogadta a programokat. Volt, aki azért jött, mert nem akart elszakadni barátjától, többen az otthoni egyedüllét helyett választották e lehetőséget, de akadt olyan kislány is, aki, hogy tanulhasson, kertes villából utazgatott nap mint nap

A koszt nemcsak sábbátkor volt bőséges
Buk Miklós felvételei

az utcai verőfényben is villanyvilágítást igénylő teremig. A környezetet mégis otthonossá, kellemessé tették a házigazdák. A falakat Izraelben és Amerikában nyomott héber szövegű színes plakátokkal díszítették, sok játék állt a gyerekek rendelkezésére, a legfőbb vonzerőt mégis a szervezett programok jelentették. Tornáztak, énekeltek, volt kézműves foglalkozás, drámajáték, sokat kirándultak is, valamiképp tanultak héberül, s ismerkedtek a hagyományokkal.

Ottjártamkor *Baruch Oberländer* rabbi, a tábor szervezője, vezetője, tanítója, ének- és tornatanára, játékmestere és egészségügyi felügyelője éppen a péntek esti ünnepvárast magyarázta.

A templomból hazatérő családfővel jön egy jó és egy rossz angyal. Ha őket ünneplőben várják, akkor a jó angyal áldást mond e szavakkal. „*Igy legyen a jövő héten is!*... mire a rossz annyit tehet hozzá: *amen!* Ha rendetlenséget találnak, akkor a rossz mondja, hogy így történjen a jövő héten, mire a jó kénytelen *ament* mondani ...

A 11 éves *Bittner György*, és a tábor legfiatalabbja, az első osztályt végzett *Goldberger Márta* a Wesselényi utcai iskolába jár, míg a 9 éves *Helper Lili* a távoli Budenz utcai általánosba. Bár az „igazi” nyaralás még előttük áll, mégis úgy meséltek a táborról, mintha már a vakáció minden élményét összegyűjtötték volna. Azonosan fogadkoztak is: *jövöre ismét jövünk!* A rabbinól még annyit, csupán egy feladatot nem terhelte őt. Főzni nem ő főzött ..., hanem a felesége.

Tábor, és megint tábor...

A fenti táborokon kívül még kettőről szerzett tudomást szerkesztőségünk. A *Bethlen Téri Oneg Sabbath Klub* augusztus 10-től 20-ig szervezett debreceni táborában „*Hazánk, Izrael – szülőföldünk, Magyarország*” címmel hirdetett programján vehettek részt az érdeklődők.

A *Zsidó Diákok Magyarországi Szövetsége* Balatonfüreden szervezett augusztus 20-tól 30-ig tagjainak közös nyaralás. A „*minimálprogram*” a héber olvasás és írás alapfokú elsajátítása volt, a héber nyelvben már jártasak, többek között olyan érdekes témával foglalkoztak, mint a „*Környezetvédelmi szempontok a hagyományos zsidó irodalomban*”.

Iskolai ügyeink

1989-ben Budapesten a hitközségi gimnáziumba 79 tanuló járt. Ma a *Lauder Javne Zsidó Közösségi Iskolában* és az *Amerikai Alapítványi Iskolában*, valamint az *Anna Frank Gimnáziumban* már közel ezer diák tanul. Legújabb intézményünk a *Ben Jehuda Alapítványi Óvoda*.

Két év alatt tizenkétszeres a létszámgyarapodás, tehát robbanásszerű változás történt, különösen, ha figyelembe vesszük azt, hogy ennek többszöröse az iskolába jelentkező gyerekek száma, és hogy a két új iskola 1994-ig, illetve 1996-ig építi szerkezetét és évenként egy év-folyammal bővül.

A zsidó iskoláztatás újjászületése – a kezdeti látványos sikerek ellenére – súlyos anyagi és tartalmi problémák közepette folyik. Ezek megoldása a zsidó közösségtől, szervezeteitől és intézményeitől az eddiginél nagyobb erőfeszítést igényelnek. Az új iskolák alapításához elegendő volt a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület és más intézmények, a szülők és a pedagógusok lelkesedése és szellemi aktivitása, valamint a két kiváló amerikai zsidó személyiség, *Ronald S. Lauder* és *Albert Reichmann* elévülhetetlen anyagi és erkölcsi támogatása. Közismert, hogy eddigi és várható jövőbeni, nemes közreműködésük nélkül nem léteznének ezek az új zsidó iskolák.

A magyar zsidó közösség képes arra, hogy a külföldi zsidó támogatást kiegészítve nagyobb szerepet vállaljon az új iskolaépületek és berendezések létesítésében. Erőteljesebben kellene szorgalmazni, hogy *minél előbb visszaadják a volt hitközségi iskolák épületeit*, vagy más ingatlannal kárpótolják azokat. Emellett *adománygyűjtést* kellene kezdeni az iskolák egyes részeinek (laboratórium, könyvtár, zsinagóga, stb.) építésére, átépítésére és berendezésére.

Iskoláinkban tanítják a zsidó hagyományokat, értékeket, és a valláshoz, történelemhez, kultúrához kapcsolódó tudásanyagot, és segítséget nyújtanak a magyar-zsidó identitás erősítéséhez. A gyermekeknek élményt, érzelmi többletet jelent a tradíciók, a zsidó értékek megismerése. Mindez konfliktussal is jár, nem könnyű a judaizmus újrafelfedezése, a kettős kötődés kialakítása.

Közismert, hogy külföldön zsidó pedagógiai intézetek segítik a zsidó oktatást és nevelést. Nálunk is ki kellene alakítani ezt a fajta pedagógiai szolgáltató tevékenységet a zsidó tárgyak *curriculumának*, taneszközöknek kidolgozására, koordinálására; a tanárképzési- és továbbképzési programok és külföldi ösztöndíjak, tanulmányutak megszervezésére, az Izraellel való kapcsolat kiépítésére, a szabadidő tevékenységekkel való foglalkozásra. (A *Joint* és a *Szohnut* ilyen jellegű próbálkozásai eddig nem sok sikerrel jártak.)

A zsidó gyerekek többsége az állami és önkormányzati iskolákba jár. A rendszerváltozás az eddig rejtett, elhallgatott antiszemitizmust nyílttá tette.

Egyes iskolákban a gyerekek egyre nyíltabban zsidóznak; a családban, a kortárs csoportokban, vagy a sajtóban hallottak alapján *negatív jelzőként* (a hülye, vagy a barom szinonimájaként), vagy bántó, gúnyolódó érték-

ítéletként használják a zsidó szót. Az egyik új zsidó iskolába iratkozott 12 éves gyerek címezte az igazgatónak a következő sorokat: *„Most pedig leírom, hogy miért örülök az új iskolámnak. Elsősorban azért, mert itt biztosan nem fognak zsidózni, mert abból már elegendem van. Megtanultam ugyan, hogy ilyenkor szájon kell vágni az illetőt, meg is tettem két hete, de azért jobb, ha nem kell verekedni.”*

Védelemre van tehát szükségük az állami és önkormányzati iskolákba járó gyerekeknek az antiszemita inzultusokkal szemben. Ezt biztosítani lehet a jog erejével, de szükség lenne a civil társadalom öntevékeny tevékenységére is. Többek között egy pedagógiai segítő és információs szolgálatra, amely a következő feladatokra láthatná el:

1. Segítséget nyújtana a különböző iskolákban kisebb-nagyobb atrocitásoknak kitett gyerekeknek. Mindenekelőtt feltárná problémáik jellegét, segítene az iskolai-iskolázási ügyeik megoldását és ha szükséges, jogi vagy pszichológiai beavatkozással orvosolni igyekezne azokat.

2. Olyan szülők és pedagógusok felkészítése, akik az antiszemitizmus megelőzésével kívánnak foglalkozni.

3. A zsidókérdés és az antiszemitizmus felvetése azokban az iskolákban is gondot okozhat, ahol nincsenek zsidó tanulók. Egy pedagógus csak akkor tud foglalkozni ezekkel a kérdésekkel, ha megfelelően tájékozott a judaizmus kérdéskörében. Ehhez informatív segítséget kellene nyújtani az érdeklődő pedagógusoknak, megfelelő könyv- és médiatár kialakításával és szakemberek által nyújtott tanácsadással.

Várhegyi György

Mezei András

Poroszló

Itt élt a falu zsidaja.

Itt állt a ház, s a kurta kocsmá ide rúgott a Tisza partra ki, nem a Szamosra.

Meisler Mór, s Breuer Júlia itt keltek egybe, hol az ácsok kínálták dalban, szóban is leánycsókért a faforgácsot.

Őseim magyarok között hajló füzek, halántéktincsek... Itt szólt ama furulyaszó odakint, s bent az örök péntek

fénylett, s felhőként, mint a pára, kiment a ház, akár a pernye. Elégettetett húsup, csontjuk megérkezett Jeruzsálembé.

Már „bugyog” a Forrás

1991 áprilisa óta a Síp utca 12. alatt működik a „Forrás”, a Joint támogatásával létrehozott **Audiovizuális Ifjúsági Oktatóközpont.**

A Központ létrehozásának gondolata 1990-ben vetődött fel. Mivel Magyarországon ilyen intézmény még sohasem működött, *Fritz Zsuzsa* – a program egyik irányítója –, egy hónapos amerikai és izraeli tanulmányúton vett részt.

– Sok úgynevezett „resource center”-ben jártam – meséli –, így lassan kirajzolódott előttem, hogy milyen feladatot tölthetne be a Központ Magyarországon.

– A polcokon rengeteg könyv és számos videokazetta van. Hogyan tudják ezeket használni?

– Ezek mind-mind segédeszközök azok számára, akik akár formális, akár informális keretek között zsidóságról, Izraelről oktatnak vagy hébert tanítanak. A különböző könyvek, kazetták, diáképek, poszterek, segédanyagok témák szerint vannak rendszerezve. Így például külön-külön

polcokon található a különböző ünnepekről, Izraelről szóló kiadványok, óratervek, külön fiókban található a diáképek, ugyanúgy, mint ahogy a különböző témákat feldolgozó játékok is.

– Kiket vár a Központ?

– Várjuk az ifjúsági szervezetek vezetőit, az iskolák, és a Talmud Tórák tanárait, az óvodák vezetőit, mindazokat, akik zsidó oktatással foglalkoznak, vagy a későbbiekben ezen a területen szeretnének működni. Célunk emellett az is, hogy anyagainkat, modern tanítási módszereinket – amire, azt hiszem nagy szükség van a zsidó oktatás fejlődésének felgyorsítása érdekében – magunk vigyük el, és mutassuk be az érdeklét intézmények falai között. Mivel nemcsak feltételezzük, hanem tudjuk is, hogy a Forrásnak jelentős hiánypótló szerepe van, ma már „megszaporodva”, *Sommer László* tanárral együtt végezzük ezt a munkát.

– Az itt fellelhető anyagok hogyan kerültek a Központ birtokába?

– A segédeszközök, könyvek, játékok számottevő része Amerikából és Izraelből származik. Megvásárlásukhoz a Joint adta a támogatást. A kínálat lélegzetelállító volt, éppen ezért megpróbáltam azokat az anyagokat kiválasztani, amelyek ma Magyarországon a legjobban használhatók.

– A könyvek angol vagy héber nyelvűek. Nem határolja ez be felhasználhatóságukat?

– Részben természetesen behatárolja, és nem is kis problémát jelent az anyagok lefordítása. Ehhez önkéntesekre lenne szükségünk, akik ezzel a munkával egyrészt segítenék a tevékenységünket, másrészt megismerve az itteni lehetőségeket, talán saját munkájukat is megkönnyíthetnék.

– Mennyire élvezhetik a Központ előnyeit a vidéki közösségek?

– Egyelőre, sajnos, nem nagyon. Először szeretnénk, ha Budapesten válnának ismertté, de emellett természetesen lehetőség van arra is, hogy vidékiek is meglátogassanak minket. Később – igény szerint – működésünket vidékre is szeretnénk kiterjeszteni.

– Mennyire elterjedtek külföldön az ilyen intézmények?

– Ahol számottevő zsidó közösség él, már régóta működnek hasonló létesítmények, és jelentős a szerepük az oktatásban. Nálunk ez az első ilyen jellegű intézmény, és mint ilyen, meglehetősen szokatlan.

– A helyiségben van video is, valamint egy kör alakú asztal, székekkel. Tanítási órákat is lehet itt tartani?

– Igen, lehetséges, persze nem ez az elsődleges cél. Mint már említettem, azt szeretnénk, hogy az oktatók megismerjék az itt található anyagokat, azok felhasználásának különböző módjait, ezért úgy rendeztük be a helyiséget, hogy egy-egy foglalkozást is meg lehessen itt tartani, mód legyen kazettát hallgatni, videofilmet nézni.

– Az eddigi tapasztalatok alapján, mely témák iránt van a legnagyobb érdeklődés?

– Az ünnepekkel foglalkozó anyagok és az Izraelről szóló kiadványok a legnépszerűbbek.

– Tervezték valamiféle reklámhadjáratot?

– Szeretnénk, ha minél többen tudnának rólunk. Számos figyelemfelkeltő előadást, foglalkozást tervezünk, s nemcsak helyben, hanem a különböző intézményekben is. Reméljük, törekvésünk nem marad egyoldalú, és a kapcsolatokat kiépítve, hamarosan ismertté és hasznossá válunk minden érdekelt és érdeklődő számára.

Sándor Anita

II: KIDDUS

„És megáldotta Isten a hetedik napot és megszentelte azt” (Mózes 1. 2. 3.) Mint a gyönyörűsége, váravárt menyasszonyt fogadja a zsidó a szombatot, Isten drága ajándékát, amely testének nyugovást, lelkének megújítást, szellemének felfrissülést hoz és Istenhez hasonlóvá teszi.

Uj lelket lehel Isten belé a szombat előestjén, amely távol tart tőle minden gondot és bajt és szellemét az örök szeretetbe és szabadságba vetett hittel tölti el.

„Vigyázz a szombat napjára, hogy megszenteljed azt” (Mózes V. 5. 12.) Már égnek a szombati világok, ott van a terítők alatt a kettős szombati kalács és felemeli borral telt serlegét minden hívő zsidó, hogy megszentelje a szombatot, hálát adva az Úrnak, „aki megszentelt törvényeivel, kegyet talált mibennünk és az Ő szent szombatját szerető jósággal osztályunkul adta”.

Be kellett volna vallaniuk, hogy ők voltak megmentőjük gyilkosai ...

Ember Máriával Wallenbergre vonatkozó kutatásairól és új könyvéről beszélget Vadász Ferenc

Hol vészelt el, kik gyilkolták meg és milyen körülmények között? Netalán élt még eltűnése után évtizedekig? Raoul Wallenberg tragédiáját a titokzatos-ság lengte körül. A szovjet titkosszolgálat archívumai zárva voltak a hozzátartozók és a világ demokratikus közvéleménye, az emberi jogokat védő szervezetek képviselői előtt. Az ottani illetékesek szerint 1945 februárjában a svéd diplomata náluk volt, 1946-ban már semmit sem tudtak róla, 1957-ben Gromiko közölte, hogy 1947-ben egy moszkvai börtönben meghalt. Az ötvenes évek elején ezzel szemben azt állították, hogy ő is a nyilas terror áldozata lett.

A Szovjetunió legtekintélyesebb zsidó orvosprofesszorai ellen indított koncepciós perek idején az ÁVH is letartóztatott különböző beosztású ismert zsidó személyiségeket, köztük orvosokat, hogy a szovjet példát követve rákényszerítse őket a beismerésre: részt vettek világméretű cionista imperialista összeesküvésben, s ők voltak megmentőjüknek, Raoul Wallenbergnek a gyilkosai is.

Ember Mária, e témáról szóló új könyvével és a budapesti Wallenberg-kiállítás megrendezésében való részvételével nagyban hozzájárult, hogy napvilágra kerüljenek újabb dokumentumok, közelebb kerülünk a teljes igazsághoz.

– Hadd kezdjem azzal, hogy nyolc-kilenc éve egészen véletlenül ismerkedtem meg az egyik alkotóházban *Bolmányi Ferenc* kitűnő festőművészünkkel és rokonszenves feleségével. Ebben a halkszávú finom asszonyban bizalom ébredt irántam és beszélgetésünk közben elejtett néhány szót, aminek jelentőségét nem ismertem fel azonnal. Valami olyasmit mondott, hogy „amikor a szegény apukát haldokló állapotban kidobták az ÁVÓ-ról ...”. Másnap kérdezősködni kezdtem, mi is történt Bolmányiné édesapjával, *Domokos Miksával* az Izraelita Hitközségnek a háború után már nyugalmazott és visszavonult főtitkárával. Megtudtam, hogy ötvenhárom áprilisában két nyomozó jött érte, s udvariasan felkérték, menjen velük hivatalukba néhány 1944-es probléma tisztázá-

sa végett. A család ezt követően hónapokig nem kapott sem tőle, sem felőle értesítést, mígnem novemberben telefonon tudtukra adták, melyik kórházban találják meg. A hatalmas termetű, erőteljes férfi – az első világháború sokszorosan kitüntetett honvédszázadosa – sárgára aszott roncsként, alig negyven kiló-

san, eszméletlenül feküdt ágyában, halálos beteg. Világos perceiben hozzátartozóinak elmondta, hogy hosszú időn át naponta vért vettek tőle a börtönben, ily módon gyöngítették fizikai erejét és így akarták megtörni lelki ellenállását.

отд., ком.	Время убы- тия ар-ных на допр.		Время при- быт. ар-ных с допр.		Расписка арестованного по прибытии с допроса
	час.	мин.	час.	мин.	
УЗС	1	05	4	35	R Wallenberg

Az utolsó kihallgatási jegyzőkönyv. Az őrizetést hajnali 1 óra 05 perckor vezették kihallgatója elé, és hajnali 4 óra 35 perckor maradt abba a vallatás. Az elővezetett személy aláírásának helyén Raoul Wallenberg neve.

Ezt nem tudták elérni, de nem sokkal élte túl a megpróbáltatásokat.

Semmi reményem nem lehetett rá, hogy én akkor ezekről a szívszorító értesülésekről írásban közreadhassak bármit is. De érthető, hogy nagyon felzaklalt mindaz, amit hallottam.

– *Mikor és hogyan folytatta a Wallenberggel és a Domokos Miksa ügyel kapcsolatos kutatásait, melyeknek jövőléből új könyvét az olvasók kézbe vehették?*

– Nyolcvankilenc végén váratlan és meglepő telefonhívást kaptam. Egy *Szalai Pál* nevű, Amerikából hazalátogatott magyar jelentkezett. Azt mondta, találkoznai kíván velem, hogy beszéljünk az általa negyvenégyben ismert és nagyrabecsült Domonkos Miksáról és az üldözött zsidóság több más akkori képviselőjéről. Találkoztunk. Több órán át hallgattam őt, s abból amit elmondott, egy addig teljesen ismeretlen drámai eseménysorozat elevenedett meg előttem. Szalai fiatal éveiben, huszonévesen, *Szálasi* híve volt. Ifjúsági vezetőként nyolc hónapra börtönbe került. Időközben felismerte a nyilas mozgalom emberiségellenes jellegét és negyvenkettőben kilépett a pártból. Két évvel később, hatalomátvételüket követően a „nemzetvezető” hozzájárult, hogy a korábban eszményükben megingottak – féltetéve a régi nézeteltéréseket – különféle beosztásokat kapjanak. Ő a párt összekötője lett a budapesti rendőrfőkapitányságon. Tisztségében mindvégig arra törekedett, hogy befolyását és információit, amennyire erre lehe-

tősége nyílt, az állandó életveszélyben lévő zsidók mentésére használja fel. Régi barátja, a svéd követségen alkalmazott Szabó Károly révén került összeköttetésbe Wallenberggel és a budapesti zsidóknak Eichmannal és különítményével kapcsolattartásra kényszerült képviselőivel. A hitlerista megszállást követően a népiirtás bűnösei elleni perek során ő is bíróság elé került. Felmentették és dícsérettel szabadlábra helyezték. Itthon maradt, könyvkereskedő lett. Ötvenkettő nyarán munkából hazamenet az utcán letartóztatták. Akkor még élt Sztálin, börtönben voltak a fehérköpenyes gyilkosokként emlegetett szovjet orvosprofesszorok. Szalaival oroszul beszélő kihallgatói közölték az Andrassy út hatvanban, hogy koronatanú lesz azok perében, akik Wallenberget az USA nagykövetségének pincéjében negyvenöt januárjában megölték. – Saját szemével látta – mondták neki a kihallgatók –, hogy a svéd diplomata holtteste mellett még füstölgő revolverrel a kezükben ott álltak Domonkos és Stöckler Lajos, a hitközség korabeli elnöke. Rajtuk kívül sok neves zsidó közéleti ember ellen folytak egy nagy cionista ellenes monstre pert előkészítő kihallgatások. Köztük volt Benedek László, a zsidóórház igazgató főorvosa is. Minthogy Domonkos vélhetően semmit sem vállalt a terhére rótt cselekményekből – hőiesen viselkedett, ahogy 1944-ben, úgy ezúttal is – helyette a fél évig kéz- és lábblincsből görnyedő Benedek főorvost vélték kellőn előkészítettnek a fővádlotti szerep betöltésére. (Ő ötvenhatban Svédországba ment s ott halt meg, Stöckler elborult lélekkel hetvenben fejezte be életét Ausztráliában.)

– Szalaival folytatott beszélgetése, Szalai megpróbáltatásai az ÁVH fogságában, ott tett vallomásai, majd szabadulásának körülményei és távozása Magyarországról, ezek mind olvashatók a most kiadott könyvében.

– Igen. Ez a könyv, kiegészítve a birtokomba került hiteles dokumentumokkal, arról szól, hogy fehéren-feketén bebizonyosodott: a Szovjetunióban elkövetett Wallenberg gyilkossággal annak végrehajtói először a magyar nyilasok számláját kívánták megterhelni. Ez abból derült ki, hogy előkerült Visinszkijnek egy Sztálinhoz írt levele 1952. márciusából. Ehhez mellékelte a budapesti igazságügyi és belügyi hatóságoktól beszerzett jelentést, amely szerint Bokor Sándor, Kun András, Dési Dregán Miklós és tömeggyilkosságokért elítélt nyilas társaik a vádlottak padján bevallották: megszámlálhatatlan zsidó áldozatukkal együtt az őket védelmező svéd diplomatát is megölték. Később, amikor a koncepciós perekben elítélt vádlottak és a perek nélkül elpusztítottak tömegei után a szovjet elhárítási szervek a hitleri-göbbelsi propagandát folytatva felújították a „cionista világösszeesküvés” leleplezésére irányuló hadjáratot, a demokratikus közvélemény számukra mind szorítóbbá váló nyomása alól a képtelen ötlettel próbáltak szabadulni, hogy Raoul Wallenberg megölésével és kirablásával az életben maradt magyar zsidók néhány ismert és megbecsült vezetőjét vádolták meg. Ennek a primitív „ötletnek” aztán szörnyűséges kö-

vetkezményei lettek. Ezekről szól *Ránk akarták kenni* című könyvem.

A Wallenberg kiállítás a Legújabbkori Történelmi Múzeumban október 4-ig látható.

Szombat Szalon a Vigadóban

Nem bánták meg, akik június 14-én ellátogattak a Vigadó Galériába. A Thury Levente kerámikusművész alkotásai között megrendezett Szombat Szalon azoknak is emlékezetes marad, akik a majd kétszáz fős tömeg miatt a kényelmes széksorokból kirekedve, a fal mellett szorongva nézték-hallgatták végig Charles Fenyvesi: *Mikor kerek volt a világ* című könyvének premierjét. Mindenki ott volt, aki „számít”, sőt még az is, aki nem... A kezdést megelőzően a könyvtárusító pult melletti tolongásban meglepve fedeztük fel a hírhedt író-politikust, a vasárnap reggeli jegyzetecskék szerzőjét.

Raj Tamás bevezetőjében egy kis héber szóelemzéssel lepte meg a hallgatóságot. A kabbalisták módszereibe bepillantást engedve elemezte az ÁDÁM (föld), az ÁDÁM (ember), és a DÁM (vér) szavak közösgyökerűségét, rámutatva ezzel a zsidó embernek a földhöz való ősi ragaszkodására. Utána Kozma György szórakoztatta a közönséget performance-ával. „A zsidók már ötezer éve tudják, hogy hogy ityeg a fityeg.” – fejezte be szellemes paraboláját a hallgatóság derűltége közepette. Szántó T. Gábor a két unokatestvért, Fenyvesi Károlyt és Thury Leventét interjúvolta életükről, családi kapcsolataikról, arról a szabócsai földműves zsidó dinasztiáról, melynek sorsa összefonódott a híres kállói rebbe, Eizik Taub történetével.

– Valóban léteztek zsidó parasztok Magyarországon? – hallhattuk az ironizáló kérdést. A Schwarczok története arról a sokezer vidéki zsidó családról is szól, akiknek emlékét Auschwitz hamuja fedi. Akikről már soha nem írnak könyvet. Akiknek ízes, a magyarokéhoz sok ponton kapcsolódó folklórját bizonyos körök szívesen elfelejtették, hogy az ismét kiújult népi-urbánus vitában a zsidóságot nemzetietlennek kiálthassák ki. A közel negyven éve Amerikában élő farmer-újságíró Charles Fenyvesi markáns egyéniségére, ízes magyar nyelvezetére emlékezni fognak azok, akik végighallgatták. A Kézdy György felolvasásaival tarkított délutánon igazi „pozitív” zsidót ismerhettünk meg Fenyvesi személyében, aki töretlenül hisz ma is a zsidó és a magyar nép intim békéjében, melynek zálogát a két nép több évszázados békés, alkotó együttélésében látja.

M. I.

Rehabilitálják Szálasi üdvöskéjét?

Öt fiatalkori fényképével illusztrált egész oldalas interjú közölt a közelmúltban az *Új Magyarország* M. Szabó Imre tollából az USA-ban élő Szeleczy Zitával. A színésznő művészi pályája kezdetén tehetségével és szépségével nagy népszerűséget szerzett. A háborús években fokozatosan, de különösen az ország hitlerista megszállását és a nyilas hatalomátvételt követően, ama egészen kisszámú pályatársak közé tartozott, akik az előre látható háborús katasztrófa bekövetkezéséig, az országból elhurcolt zsidók kiirtása, az ország rombadöntésének idején is a tábori színpadokon, s a rádióban „kitartásra”, a harc végsőig való folytatására buzdította a katonákat, a front mögötti nyilaskeresztes terrorkülönítményeket. Ő volt az, akit rendszeresen meghívtak a Szálasi jelenlétében megtartott ceremóniákra, és aki meg is jelent azokon.

Aligha akad az országnak hatvan évesnél idősebb vagy ezt megközelítő korú lakója, hacsak nem élt távoli földrészen, aki ne hallotta volna azokban a vészes időkben Szálasi üdvöskéjének hangját, a „halálba kerítő nótát”, melyet a bombák robbanása, az iszonyat és szenvedés, a halálsikolyok áradata sem volt képes elnémitani. A népiertők kegyeit élvező, a szadizmus tombolása közepette sikerétől megmárosodott Szeleczy Zita az összeomláskor a rombadöntött országból együtt menekült Sztójay Dömével, Endre Lászlóval, Jaross Andorral és a többi háborús bűnossal. Ő meg sem állt Argentínáig.

A budapesti napilap most, negyvenhét év múltán jónak látta megszólaltatni, hogy elmondhassa életútjának emlékezetes eseményeit, sorra letagadhassa, hazug rágalomnak minősítve azokat az állításokat, melyek – mint panaszolta – elvágták karrierjét, ráfogtak dolgokat, amikből egy szó sem volt igaz. *Soha nem tettem antiszemita kijelentéseket*

– mondta. – *Az igazságtalan vádaskodás végigkísérte egész életemet. Azt hiszem, a magyar tehetség elnyomása volt a cél ... Buenos Airesben is ez történt: megtámadták a producort, aki szerződötletet ... Az argentin producerek kérleltek, hogy kérjek bocsánatot a zsidóságtól, mert annyira szeretnék játszani. Megmondtam nekik, hogy nem tudok bocsánatot kérni, mert NINCS MIÉRT BOCSÁNATOT KÉRNEM, nem tettem semmit ellenük!* (A nagybetűs kiemelés az *Új Magyarországnak* is így jelent meg.)

Szeleczy Zita emlékeztette beszélgető partnerét: otthon, távollétében három évi börtönre ítélték. Hogy mi volt az ok? *Talán az – mondta –, hogy a legnépszerűbb művész*

lévén az országnak, felléptem a sebesült katonák számára rendezett kívánsághangversenyeken, látogattam a kórházakat? ... Ezt aztán végképpen nem szerette az az elenyésző kis százalék – folytatta –, mely az oroszok jövetelében a felszabadulást várta és vágyta, a nemzettel ellentétben, amely érezte, hogy a veszített háború a nemzet kiirtását, halálát jelenti.

Ezek hallatán M. Szabó Imre megkérdezte: *Nem gondolja, hogy éppen ideje lenne, hogy rehabilitálják? Hiszen ártatlanul ítélték el!* – *Talán igaza van: ideje lenne rehabilitálni* – válaszolta Szeleczy, majd megjegyezte, hogy őt a nemzet már rehabilitálta.

Nos, a nyilatkozó „ártatlanságáról” a Magyar Köztársaság bármelyik állampolgára egykönnyen meggyőződhet: elég ha átlapozza azokat az újságokat, amelyek a háború utolsó évében a hitlerista megszállók jóváhagyásával még megjelenhettek.

A budapesti napilapban közölt, Hollywoodban lefolytatott beszélgetés kapcsán M. Szabó kérdésére, hogy nemrégiben is milyen „sanda inzultus” érte, a „sok méltatlanságot elszenvedett” művésznő elmondta: a Magyar Köztársaság Los Angeles-i főkonzulátusának idei megnyitóján, ahová meghívta őt „a magyar színesztöböl kikerült új főkonzul, Márton András”, egy ottani orvos „felelősségre

vonta a magyar konzulátust”, hogy merték őt meghívni. Az orvos azt állította, hogy tizenhat éves korában hallotta a rádióban az ő antiszemita kijelentéseit, ezért az ottani zsidóság nevében tiltakozott.

Szeleczy Zita az orvos nyilatkozatát az *Új Magyarországnak* „szemenszedett hazugságnak” nyilvánította és hozzátette: *Ezt meg is fogom írni az illetőnek.*

Az „illető” Pasternák Alfréd, Kalifornia egyik legismertebb és legtekintélyesebb nőgyógyásza, akinek a művésznő országjárása idején édesanyját, testvérét és egész rokonságát vagonok-

ba préselték Sátoraljaújhelyen és gázba fojtották Auschwitzban. Természetesen nem vonta felelősségre a főkonzult (hogyan is tehetne volna?), csupán bejelentette távozását az ünnepélyről, minthogy nem kívánt egy társaságban lenni Szeleczy Zitával. Erre minden oka megvolt.

A magunk részéről az *Új Magyarország* rehabilitáló írása után nem titkolt kíváncsisággal és aggodalommal várjuk: valóban sor kerül-e a demokrácia útjára lépett Magyar Köztársaságban a náci-nyilas uralom rosszemlékű, első számú színésznő-kedvencének hivatalos rehabilitálására is.

(vadász)

1944 november: Szálasi Ferenc Nemzetvezető a „kulturális élet” vezetőivel tanácskozik

A meghívottak: Az első sorban Szeleczy Zita (x-el jelölve), a második sorban (egyenruhában) Kolozsváry-Borcsa Mihály

Mire használhatók a kárpótlási jegyek?

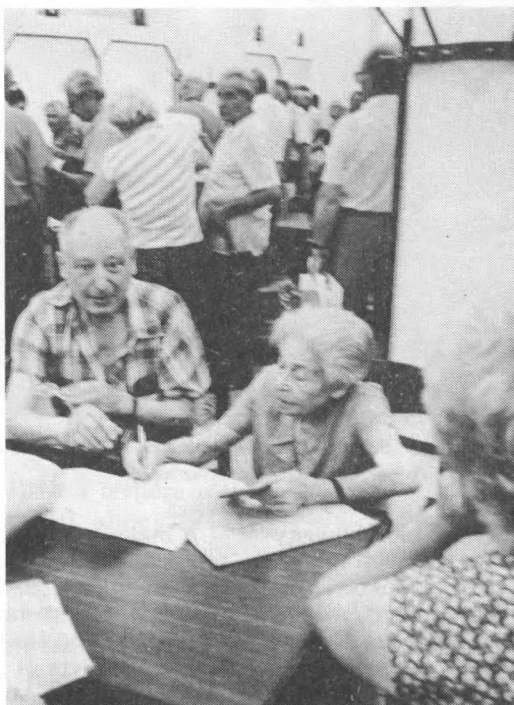
Általános felháborodást keltett a közelmúltban, amikor híre terjedt, hogy egyes vidéki brókercegek a kárpótlási jegyek felvásárlására specializálódtak. Általában a névérték 25-30 százalékát fizetik értük, tehát még az egyharmadánál is kevesebbet.

Felmerült a kérdés, vajon ki nek ér meg eladni, illetve mit kezdenek velük a spekulánsok, egyáltalán, mire használhatók a kárpótlási jegyek. Kérdéseinkkel dr. Nógrádi Péter ügyvédhez fordultunk, aki ezekkel a problémákkal nap mint nap találkozik. Véleménye szerint időszerű a felvetés, hiszen az első kárpótlási törvény alapján, a károkat szenvedett személyek, vagy hozzátartozóik ezidőtájt kapják kezükbe a kárpótlási jegyeket, amelyek bemutatóra szóló értékpapírok, s szabadon átruházhatók. A bemutatathatósággal azonban a felhasználás során bizonyos esetekben problémák adódhatnak, akadnak ugyanis olyan területek, ahol ez nem érvényesül.

Elsőként említendő az az eset – egyben a kárpótlási jegyek felhasználásának legköz-

ismertebb területe –, amikor az önkormányzati, vagy állami tulajdonban lévő ingatlant a bentlakó meg szeretné vásárolni. Amennyiben kárpótlási jeggyel fizet, az önkormányzat, illetve az állam kizárólag a saját jogon kapott kárpótlási jegyet fogadja el fizetőeszközként.

A felhasználás második igen fontos területe az életjáradék váltása. Mindazok, akik 1991. december 31-ig 65. életévüket betöltötték, illetve nem töltötték be, de rokkantak, azok kárpótlási jegyük átadása ellenében életjáradékra tehetnek szert, amelyet a férfiak 12, nők 15 évig kapnak. Mértéke egy bonyolult számítás eredménye, amely elsősorban az életkortól függ. Ennek magyarázata, hogy a járadékot élete végéig, illetve a 12-15 év elteltéig kapják, aki tehát korábban meghal, annak örökösei már nem kaphatják vissza a kárpótlási jegyet. Aki tehát például 99 éves korában köt életjáradéki szerződést, több pénzt kap havonta, mint aki mondjuk csak 65 éves.

AMITOURS

H-1051 BUDAPEST
Nádor (Münnich F.) utca 14.
Tel.: (36-1) 131-7167, 131-7312
Fax: (36-1) 111-7209

IDEGENFORGALMI KFT.
TRAVEL AGENCY LTD.
REISEBÜRO GMBH.

Ajánlataink:

IZRAEL tengerparti üdülés,
kirándulásokkal október 1 és 22-i
indulások repülővel
(7 éjszaka, 4 csillagos
szállodában, félpanzióval)
Nyár az őszben 66.000.-Ft-ért.

ANGLIA szívében (luxus autóbusszal, 7
nap, 4 éjszaka, 3 csillagos
szállodában félpanzióval).
London, Oxford, Cambridge,
Stratford 32.900.-Ft-ért.
Indulások: Okt. 7. – okt. 28.

Repülőjegyeit vásárolja továbbra is nálunk
kedvezményrel a hivatalos, üzleti és
magánjelleget utjaihoz.

A mi ajánlatainkat érdemes figyelni...

P&F

Örök emlék
örök anyagban
ezüstben, aranyban
PLESS & FOX
ÉKSZERÜZLETE
különleges eljárással az Ön,
vagy szerettei fényképét a
kiválasztott fazonú medálón
gravírozással

ELETHÜEN
MEGÖRÖKÍTI
A legszebb ajándék
születésnapra, bár-micvóra
Megrendelhető: 1137 Budapest,
XIII. Szent István körút 18.
Telefon: 112-1238

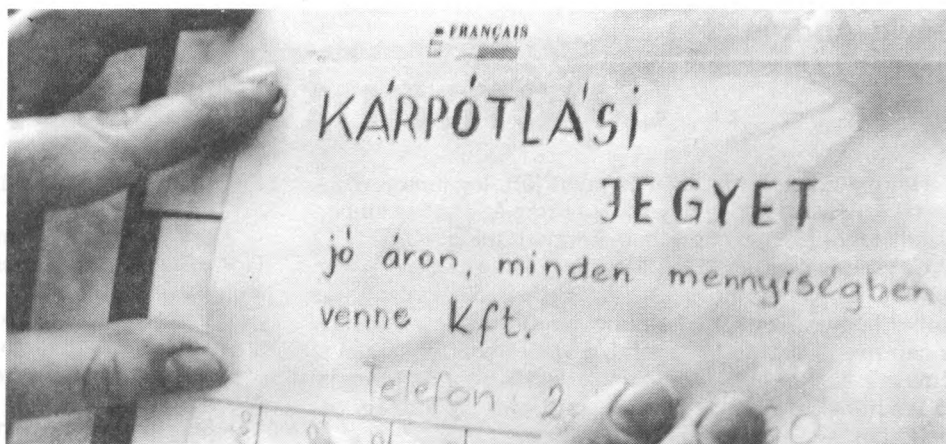
Bár a Szombat olvasóit talán kevésbé érinti, mégis említésre méltó területe a kárpótlási jegyek felhasználásának a mezőgazdasági ingatlanok vásárlása, ahol szintén mód nyílik szövetkezeti, vagy állami gazdasági tulajdonban lévő földekre licitálni. Spekulációra itt kevésbé nyílik lehetőség, mivel a megszerzett földön a törvény gazdálkodási kötelezettségeket ír elő 5 éves időtartamra.

Figyelemreméltó módja a felhasználásnak az ugynevezett *egzisztencia hitel*, vagy *privatizációs hitel* kárpótlási jegy segítségével történő felvétele. Mindazok ugyanis, akik új, önálló vállalkozásban, vagy állami vállalat privatizációjában kívánnak részt venni, és ehhez hitelt kérnek, fel kell hogy mutassanak a bank számára egy meghatározott százaléknyi saját, már meglévő vagyont. Ebbe az úgynevezett önerőbe a kárpótlási jegyet be kell, illetve lehet számítani.

A felhasználás legattraktívabb módja, hogy *állami vagyron*, vagy állami vagyronban *részvények*, *üzletrészek* megvásárlásakor kárpótlási jeggyel lehet fizetni az államnak. Az ÁVÜ rendelkezik egy listával, amely azon cégeket tartalmazza, amelyeknek privatizációja során elfogadják a kárpótlási jegyeket. Lényeges elvárás persze, hogy legyen egyszerűen olyan állami vagyron, amit ilymódon meg lehet vásárolni, másrészt, hogy reális legyen a vagyronértékelés, lehetőleg ne értékeljék többszörösére azokat a vállalatokat, amelyeket eladásra kínálnak.

Bevezető kérdésünkre válaszolva dr. Nógrádi elmondta, hogy a fentebb felsoroltak úgynevezett elsődleges felhasználási területek, mert ezek során az értékpapírok visszakerülnek a kibocsátókhoz, az államhoz, ennek következtében megszűnnek létezni.

Van azonban ezeknek az értékpapíroknak egy másodlagos felhasználásuk is: a *forgalmazásuk*, amelynek során az emberek brókercégeken keresztül adják-veszik őket, ezáltal készpénzhez juthatnak. A példában említett 50 százalékon történő felvásárlást azonban az ügyvéd felháborítónak tartja, egyenesen a vidéki lakosság, illetve a kiszolgáltatott emberek megtevésének. Minden értékpapírnak van egy reális értéke, aszerint, hogy az emberek mennyiért hajlandók megvenni. Ez az érték, amely attól is függ, mennyi a hozama, illetve, hogy mennyire értékálló, *jelenleg 73-*

Erdősi Ágnes felvételei

77 százalék között mozog. Ezt egyébként a tőzsde bevezetési árándexe is igazolja.

A hozammal kapcsolatosan meg kell jegyezni, hogy a kárpótlási jegyek három évig kamatoznak, azaz minél később kerülnek vissza a kibocsátóhoz, annál többet érnek névértékben, ami persze nem jelenti azt, hogy a reálértéke ne csökkenhetne, akár egészen nulláig. Ez azonban szinte kizárt, hiszen mögötte az állam áll felelősként.

Kérdésünkre, milyen fedezet áll az értékpapír mögött, dr. Nógrádi elmondta, feltehetően elegendő vagyron áll rendelkezésre, mely fedezetül szolgálhat. Ugyanakkor kormányzati döntés kérdése, hogy milyen állami vagyron lehet majd felhasználni, amelyek a kárpótlási jegyek értékállóságát leginkább biztosítják. Végül, hogy a felsorolt felhasználások közül melyiket ajánlaná leginkább a Szombat olvasóinak, a következő választ kaptuk:

– Habár nem befektetési tanácsadó, hanem ügyvéd vagyok, azt tanácsolom, hogy a kárpótlási jeggyel rendelkezők fogjanak össze, és hozzanak létre akár *egyesületet*, akár *betéti társaság-ot*,

amelyen keresztül *közösen fektethetik be kárpótlási jegyeiket úgy, hogy privatizáció során állami vagyron, vagy állami vagyronnak többségét megszerezhetnék.* Ezzel felügyeletük egyes állami vagyronok felett lényegesen megnövekedne.

A szervezés nálunk folyik, eddig 30 ügyfelünk nyerte el és bízta ránk kárpótlási jegyeit, közel egyharmaduk pedig olyan megbízást adott számunkra, amely szerint részt kíván venni ilyen közös felhasználásban. Lehet még csatlakozni, s hogy konkrétan milyen célokra fordítjuk a jegyeket, ezt akkor döntjük el, amikor a kárpótlási jegyek többségét már kibocsátották.

Szegő Krisztina

Lesz-e folytatás? Három a törvény

Első: 1991. évi XXV. Az 1949. június 8., azaz a „fordulat” után történt államosítások kárpótlása.

Második: 1992. évi XXIV. Az 1939. május 1. után, a zsidóságra vonatkozó gazdasági korlátozó törvények következtében elveszített vagyronért egyszeri kárpótlás (tehát a visszakapott és később államosított értékekért nem lehet kétszer kárpótlást igényelni.)

Harmadik: 1992. évi XXXII. Élet és személyi szabadság – csillagos ház, deportálás, gettó, munkaszolgálat – elvonásáért járó kárpótlás. (Kevesen tudják, pedig igen fontos, hogy *bérlakás* elvesztése is szolgálhat kárpótlási igény alapjául.) Ez alatt az idő alatt meghalt személyeknek kizárólag az özvegyük nyújthat be kárpótlási igényt, és kizárólag arra az időre vonatkozólag, amely időre a szabadságát elvonták – tehát a haláláért nem. A törvény ez utóbbi részét jelenleg az Alkotmánybíróság vizsgálja, mivel igazságosságát sokan megkérdőjelezik.

Dávid András

Gyémántcsiszolók

Hogy a gondolat honnan és miért jött, fogalmam sincs. Párizs kutyaszaros járdáit róva, a szürke ég alatt az emberkavalkádból kikecmeregni nem könnyű dolog.

Ugyanez vonatkozik Franciaországban a televíziós műsorokra is. Ahhoz, hogy egy szerkesztőt meggyőzzön az ember hogy kifizessen egy filmet, amit majd csak néhány hónap múlva fogunk leforgatni, a szerencsén túl igazán jó téma is kell. Nos, a *gyémánt* annak látszik. Rögtön mozgásba lendülnek a fantázia-kerekek: csillogás, gazdagság, paloták, nők. Rolls-Royce meg amit akartok.

Félfasiszta ismerőseim is ezzel bíztattak: miért ne próbálnál meg egy zsidó témát, a tévé amúgy is tele van zsidókkal. (Itt a francia tévéről és a francia félfasisztákról van szó!)

Hát ez stimmel is, hiszen kik foglalkoznának a gyémánt üzlettel, ha nem a zsidók? Próbáljuk meg! Először egy filmtervet kell összeütni, amelyben az ember leírja, hogy miről is lenne szó, másrészt pedig azt, hogy hogyan és hol készítené el a filmet. Ugyi, hanyatt-homlok bevettem magam a Rue de la Bruyère-en található zsidó könyvtárba.

– Gyémánt, gyémánt, gyémánt – motyogta a könyvtárosnő, és kartotékjaiba feledkezett. – Üljön csak le, kedvesem, majd hozom a maga gyémántjait.

Az iskolás padokkal berendezett olvasóhelyiségben ülve, azon törtem a fejem, hogy vajon miért kell ezeknek a zsidó intézményeknek mindig szürkének, porosnak, és rendetlennek tűnniük.

Még a fiatalok is, akik oly gondosan körmöltek mellett, valahogy olyan poros benyomást keltenek.

A könyvtárosnő elhalmozott könyvekkel, meg a kedveségével.

– Rengeteg könyvünk van erről a témáról. Az egyik ismerősöm foglalkozott ezzel, és egy fél évet töltött el az *antwerpeni hászidok* között. Vele kéne találkoznia, ő majd segít. Itt a könyve, amelyben leírja hogyan élnek a hászid zsidók Antwerpenben.

– Hászidok és gyémántosok?

– Miért? Mit mást csinálnának?

– Igaz.

Az én fantázia-gyémántom máris duzzadni kezdett. Hosszszakállú kaftános zsidók hordozták zsebükben, táskájukban, fordították a fény felé, hogy a sugarak százszi-nűre bontva ragyogjanak...

– Monsieur Gutwirth? Szeretném, ha találkoznánk.

– Semmi akadálya. Szóval az antwerpeni zsidókról akar fogatni?

– Hát hogyan is mondjam. Szóval a gyémántról ... halottam, hogy Ön szociológus és ... nem nagyon tudom, hogyan találhatnék kapcsolatot hozzájuk.

– A családom gyémánttal foglalkozott. Így aztán szabad bejárásom volt a többiekhez is. Írtam egy tanulmányt róluk.

– A családja ma is...?

– A bátyám Antwerpenben lakik és volt egy gyémánt-metsző műhelye...

Gyé-mánt-met-sző ízlelgetem a szót. Ez igen. Fogalmam sincs róla, hogy mit jelent, de nagyon szép. Majd utánanéznünk.

Egy héttel később az antwerpeni ház bejáratánál topogtam, és nemsokára egy roppant kedves család körében ültem. Pornak nyoma sem volt, jómódúan berendezett lakás, férj, feleség, meg két iskolás gyerek.

Elmesélem, ki vagyok, és mit akarok. A férfi whiskyvel, az asszony kakaóval kínál. A fene vigye el, hirtelen annyira jól, annyira otthon érzem magam, hogy már semmi kedvem sincs tovább menni. Pedig hát azért vagyok itt.

Monsieur Gutwirth megállás nélkül telefonál. Az én látogatásaimat szervezi, aztán ellát mindenféle tanáccsal, és megpróbál szélnek eresztetni. Megvallom neki, hogy mennyire jól érzem magam náluk, és megkérdezem, alhatnék-e itt két éjjel. Miután röviden megtárgyalják az ügyet a feleségével – belegyeznek, és egyszerre, mintha családtaggá léptettek volna elő. Este, az egyik gyerek zongoravizsgájára velük megyek. A kultúrház, ahol a vizsga műsorszerűen folyik, csordultig telik szülőkkel, testvérekkel.

Jobb és kevésbé jobb darabok követik egymást, én pedig azon töprengök, hogy hogyan találhatnék egy olyan szálát, ami a filmet az elejétől a végéig vezeti. Hiszen gyémánt, meg zsidó, persze, persze, de ez önmagában nem elég. Valami még hiányzik, amit meg kell találnom.

Monsieur Gutwirth nem hászid, hanem „csak rendes zsidó ember”. De ennek nincs jelentősége. Itt, a tőzsdén úgy keverednek a hagyományos „kosztümbe” öltözött kalapos zsidók, a feketeruhás, hosszúpajeszos, szakállas hászidokkal, mintha ez mindenütt így lenne a világon. Persze Antwerpen közepén, vagy inkább Európa közepén illet elképzelni azért elég furcsa.

A gyémánttőzsde a város közepén található. Akár az elegáns

klubokba, ide is csak „tagok” léphetnek be. Három szakma találkozik itt: az eladó, a vevő, és a felhajtó. Mikor aztán a tárgyalás elkezdődik, akkor az eladó kiborítja az asztalra a maga gyémántkészletét, amit kis zacskókban hurcol, és a vevő *lupét* csavarva szemére, nézegeti a követ. Ha az üzlet létrejön, akkor szóbeli megállapodás szerint cserélnek gazdát a tételek. Se szerződés, se számla nem készül az adás-vételről. Úgy látszik, az adóhivatal így is megtalálja a számítását, olyasmiről véletlenül se fordulna elő, hogy valamelyik partner átverje a másikat: *itt mindenki mindenkit ismer*, az illető soha, sehol a világon nem nyúlhatna többé gyémánthoz.

Másnap M. Gutwirth egyik barátjához vagyok hivatalos, akinek gyémántmetsző műhelye van a város közepén.

A kapuőr felszól telefonon, hogy felengedhet-e. Aztán a negyedik emeleten egy irodaépület folyosóján találok magam, ahonnan jobbra-balra ajtók nyílnak. Az ajtófélfákon mezuzá, és a régi, biztonságot szolgáló „szerkezetet” még néhány kontroll-kamera is kiegészíti.

Itt minden iroda északra néz. Az északi fény adja meg a gyémánt helyes színét. A kövek kis bőrzacskókban állnak. A mester kiborítja az egyik zacskó tartalmát. Vagy kétszáz kisebb-nagyobb gyémánt hever így egy halomban az asztal üveglapján. A mester mutatóujjával matat közöttük. Kiválaszt egyet, szemére óriásnagyítót helyez, és a fény felé tartva forgatja. A gyémántot viasszal egy fa-szerszámba ragasztja, egy másik gyémánttal megkarcolja, a karcolásba acélpengét helyez, erre ráüt, és ezzel az egyetlen ütéssel leválaszt egy darabkát a kőről.

A gyémántmetszés művészete ugyanolyan, mint Michelangelóé volt, amikor a márványtömbben meglátta az

alakot, és „kiszabadította” belőle. A bruttó gyémánttal is ez a helyzet. A jó gyémántmetsző meglátja a benne rejlő lehetséges formát, amit a kristályok alakja szab meg. Ami felesleg van rajta, azt „lehámozza”, lepattintja a kőről.

A mester hosszan magyarázza, mennyire fontos a kő tisztasága, színe, nagysága meg persze, hogy hogyan volt metszve. Egy kézműves műhelyében vagyok, aki szereti a munkáját, és az, hogy gyémántról beszél, már el is vesztette jelentőségét.

A gyémánt egyszerre csak munkaeszközzé, alapanyagává válik. Csillogás, gazdagság? Mindenesetre a hászidokon ennek nyoma sincs. Öltözékük akár *egyenruha* is lehetne, egyszerű fekete öltöny, kaftán, és este, amikor betérek egy zsinagógába, meglep a családi hangulat. Igazi értelemben vett hitközségbe toppantam: ezek az emberek együtt lélegeznek, jóban, rosszban együtt vannak. A pénz? Szükséges az élethez, de azon túl nem számít. A hit, a boldogság sokkal többet ér mindennél.

Az ima alatt a mellettem álló fiút zaklatom kérdéseimmel, hogy mi hogyan van. Elég szerencsétlennek látszik. Kérdelem, hogy ő is gyémánttal foglalkozik-e, mint mindenki?

Zavartan válaszol: – Nem, ... nem.

Hát ez meg hogy lehet? Hászid ember és nem nyúl gyémánthoz?

– Hát a tanulás nem volt erősségem – böki ki végül. – Próbálkoztam én is csiszolással, meg ezzel-azzal, de nem sikerült. Úgyhogy lemondtam a gyémántról. – ingatja szomorúan a fejét.

– De akkor mit csinálsz? Mivel foglalkozol?

– Hát, van egy kis műhelyem, aranyműves vagyok. – feleli, aztán visszabújik a Biblia lapjai közé.

Hírek

CSÖKKEN PERU ZSIDÓSÁGÁNAK LÉTSZÁMA. Az 1989-es népszámlálás még 5000 lelket talált a dél-amerikai országban. Közülük több tucat szefárd család őse már évszázadokkal ezelőtt telepedett le, míg a többség a Kelet-Európából bevándoroltak második-harmadik generációja. Anyagi helyzetük általában jónak mondható, mégis bizonytalanná vált jövőjük. Növekszik az őslakó indiánok és a négerekkel kevert mesztickek gyűlölete a néhány százaléknyi fehérrel szemben, ugyanakkor változatlanul tartanak a maoista Fényes Ösvény és a leninista Tupamaro mozgalom terrortámadásai, romlik a közbiztonság. Ezek hatására az elmúlt két évben a zsidók harmada elvándorolt. Velük tartott egy volt evangélista csoport 50 indiánja, akik a szigorúan ortodox főrabbi, *Abraham Benhamu* jóváhagyásával felvették a zsidó hitet és Izraelt választották új hazájuknak.

NEMZETKÖZI ZSIDÓ ZENEI FESZTIVÁL LITVÁNIÁBAN. Először került ilyenre sor Vilnában. A tíznapos rendezvényen Schönberg, Bloch, Milhaud, Copland és Bernstein, valamint hat izraeli komponista művei szóltak meg. A hallgatóság három ősbemutatón is részt vehetett. Az egyik, egy nemrégiben Oroszországban előkerült, kézzel írt kotta dallama volt a *Kaddis* szövegére, a másik két szerző közül az egyik helybeli, a másik izraeli. A fesztiválon kiállították az országban a XVI. század óta fennmaradt legértékesebb zsidó kulturális emlékeket.

NÉMETORSZÁGI ÚJ OKTATÁSI INTÉZETEK. 54 év után ismét zsidó hittanári diplomát adtak át Düsseldorfban. Északrajna-Veszfália tartományban négy ifjú és egy hölgy biztosítja majd az iskolákban a zsidó gyerekek fakultatív hitoktatását.

A híres egyetemi városban, Heidelbergben egy újjáépített patinás épületben felavatták a Zsidó Tudományok Főiskoláját. A minden hallgató számára nyitott intézet a Németországi Zsidók Központi Tanácsának irányítása alatt áll, de működését az állam finanszírozza. Az ünnepség a mezüze felszegelésével kezdődött.

ZSIDÓ HONATYÁK ANGLIÁBAN. Az alsóházban jelenleg 42 zsidó képviselő foglal helyet, közülük 18 a konzervatív párt tagja, 11 munkáspárti, 10 liberális és 3 a zöldekhez tartozik. A kormánynak is vannak zsidó tagjai: *Malcolm* a védelmi, *Michael Howard* a környezetvédelmi tárca birtokosa. Az áprilisi választások után Anglia főbírája (Lord Chief Justice) egy markáns zsidó jogász, *Lord Taylor of Goosforth* lett. A Lordok Házában 3 zsidó található.

ENGEDMÉNYEK SZÍRIÁBAN. Feloldották az ott élő 4500 zsidó utazási korlátozását, és a vagyonukat korlátozó elidegenítési tilalmat. Hosszú éveken át Szíriából csak az a zsidó utazhatott ki, aki hátrahagyta családját, és visszatéréséig 1000 dollár biztosítékot tett le. Továbbra is tiltva maradt a kivándorlás és az irazeli látogatás. Ennek ellenére sokan abban bínak, hogy elhagyhatják az őket gyűlölő környezetet. Ha ez bekövetkezik, akkor az arab államok közül már csak Marokkóban él majd jelentős számú zsidó.

MbJ

A kiállítás a világot járja. Fényképekkel, rituális tárgyakkal, kéziratokkal és különféle egyéb emlékekkel egy távoli világról, a kaifengi zsidóságról számol be.

Az első megbízható forrás a kínai zsidókról egy héber betűkkel írt, ám perzsa nyelvű irat 718-ból, melyet *Stein Aurél* fedezett fel. Ez arra utal, hogy a kínai zsidók Perzsiából érkezhettek. Eredeti nyelvüket több évszázadon át megőrizték, amint ezt egy 17. sz.-i, héber-perzsa jegyzetekkel ellátott Haggada tanúsítja.

Útleírásaiban *Marco Polo* is beszámol pekingi zsidókról, később arab utazók említik őket. A legrészletesebb beszámolók, leírások 17. sz.-i jezsuita misszionáriusok, *Matteo Ricci* és *Jean Domenge* tollából származnak.

A kínai zsidók többsége a Dél-Közép Kínában fekvő

Csao Ven-kuei, egykori sanghaji héber nyelvtanár

Csao Ven-kuei, egykori sanghaji héber nyelvtanár

Kaifengben, a 60 és 1126 között uralkodó Szung dinasztia fővárosában telepedett le. Első zsinagógájukat, mely 1163-ban épült, 1279-ben újjáépítették, mivel árvíz pusztította el. 1635-ben ismét átépítették, s ekkor a szent iratokat is restaurálták. A kaifengi zsinagógát *Jean Domenge* rajzaiból ismerjük, melyek tanúsága szerint a bejárat fölött a következő felirat állt: „Az Igazság és Tisztaság Temploma”. A zsinagógához több épület is tartozott: mikve, tanterem, illetve rituális állatvágás célját szolgáló helyiség. A kaifengi hitközségnek tizenkét tóratekerce volt, melyek a hagyomány szerint Izrael tizenkét törzsét jelképezték. A tizenharmadik te-

A kaifengi zsidók

kereszt Mózésnak ajánlották fel. A kiállításon bemutatott kaifengi tóratekerceket a világ különböző országainak múzeumaiban, gyűjteményeiben őrzik.

A kaifengi zsidók élete alig különbözött a kínaiakétól. A férfiak copfot viseltek, a lányok lábát elkötötték. Sokukból mandarin lett, magas állásokat töltöttek be, ám hitüket, szokásaikat nem adták fel, amint erről néhány későbbi utazó, például *William Edgar Geil* beszámol. Egy másik utazót, *Oliver Bainbridge*-t pedig lelkesen fogadtak 1906-ban, mivel rabbinak hitték, aki majd segít rajtuk.

Maga a kaifengi zsidó hitközség 1850-ben feloszlott, ám a kaifengi zsidónegyed emlékét néhány utcanev máig őrzi. 1902-ben a kaifengi zsidók egy csoportja Sanghajba költözött, ahol már létezett egy zsidó közösség. Üzleti levelezésüket héber-perzsa nyelven folytatták. A családi nevek (Sin, Aikav, Csin Csang, Csao Li, Kadoori, Sassoon, Hardoon) őrzik a perzsiai, illetve indiai, bokharai eredet emlékét. A leghíresebb sanghaji családok hatalmas vagyonra tettek szert az ópium- és gyapotkereskedelem révén. E családok többsége 1949-ben, a kommunista hatalomátvétel után hagyta el az országot.

Kína menedéket nyújtott az 1917-es orosz forradalom után odamenekült orosz zsidók számára is. Ezek Harbin városában telepedtek meg, majd onnét továbbvándoroltak Palesztínába, illetve az Egyesült Államokba. Később mintegy 20 000 európai zsidó keresett menedéket a nácizmus elől Sanghajban.

Számos kínai ma is tudatában van zsidó származásának, noha a vallást már nem gyakorolja. Egyikük szerint a hagyományos tavaszi ünnep alkalmából ap-

Kínai zsidó család

ja – számára érthetetlen okból – báránnyal hintette be az ajtófélfát, s a család egy héten keresztül ízetlen, kovásztalan kenyeret evett. Sem ő, sem apja nem tudott, nem hallott a *Pészah* ünnepről. Időnként felröppennek olyan híresztelések is, hogy Kaifengben még mindig él és virul egy kislétszámú zsidó közösség, amely titokban gyakorolja hitét. E hírek szerint e közösség kisebbségi státuszt kért a maga számára, mivel így mentesülne a Kínában bevezetett „egy család – egy gyermek” törvény hatálya alól, ám a kínai hatóságok ezt megtagadták, mivel nem akarták magukra haragítani az arab országokat. A kínai hatóságok cáfolják e híreszteléseket, s napjainkban sincs hír gyakorló kínai zsidókról.

Kertai Klára
Seleanu Magdaléna

Kaifengi zsidók 1919-ben

A történelem soha nem ismétlődik

A nyárelőn készült interjúban Slomo Avineri professzorral, a Jeruzsálemi Héber Egyetem tanárával, a közép- és kelet-európai térség szakértőjével beszélgettünk.

– *A nacionalizmus újjáéledése a kelet-közép-európai térségében a kereszténység erősödését jelenti. Nem szorulnak ezért túlságosan hátrányos helyzetbe a nem keresztény kisebbségek ebben a térségben?*

– Közép-Kelet-Európában a nacionalizmus mindig is szorosan együttjárt a vallásossággal. A lengyel nacionalizmus szorosan kötődik a katolicizmushoz. Magyarországon a helyzet egy kissé bonyolultabb ennél, lényegében azonban keresztény Magyarországról beszélhetünk. Jugoszláviában a szerb-horvát ellentét gyökere mindenekelőtt a vallási különbségekben rejlik.

– *Mit ért Ön azon, hogy Magyarországon a helyzet bonyolultabb?*

– Azt, hogy Magyarországon a kereszténységen belül nincs egyetlen túlsúlyban lévő felekezet, vagyis vannak katolikusok, protestánsok, tehát nem annyira uniformizált, mint Lengyelországban. A nacionalizmus erősödésével azonban, amely mindezen országokban összefonódik a vallással, kétségkívül problematikus a nem keresztény kisebbségek státusa, s ez alatt elsősorban a térségben még létező zsidóságot értem.

A kommunizmus – s ez volt az egyik oka, amiért a kelet-európai zsidók közül oly sokan a kommunizmust választották – az Európába szülő belépőt jelentette. A kommunizmus eszméjén keresztül ugyanis azonosulni tudtak az emberiség egy általános eszméjével. Ennek azonban vége. Most, hogy a kelet-európai államok nemzeti azonosságukat vallási töltettel határozzák meg, ezzel egyidejűleg megerősödik az identitás keresése Lengyelországban, Magyarországon, és minden bizonnyal az Oroszországban és Ukrajnában élő zsidók, zsidó származású emberek körében is. Mindannyian látni fogjuk, hogy egyre nagyobb lesz az igény a zsidók körében is az önmeghatározásra, arra ugyanis, hogy végül is mivel kívánnak azonosulni: a nemzettel, a kultúrával, a vallással, avagy a cionizmus eszméjét vallva az Izraelbe történő kivándorlást választják. Bármelyik megoldás elképzelhető, és mindegyik lehetőség nyitva áll a világon bárhol élő zsidók számára.

Azzal, hogy Kelet-Európában az identitás kérdése most ismét napirendre került, ez sok ember számára úgy látom, nehézséget okoz. Kellemetlen ugyanis számukra, hogy a nemzeti-vallási eszmék újjáéledése – szemben a kommunista ideológia úgymond egyenlőséget, igaz, hamis egyenlőséget hirdető eszméjével – a kisebbségeket háttérbe szorítja.

– *Van olyan történelmi vélemény Magyarországon, hogy a magyar történelem folyamán csak igen rövid időre korlátozódott az az időszak, amikor a magyar zsidók másod-, vagy inkább harmadrendű állampolgárok voltak. Eszerint a vélekedés szerint Magyarországon a második világháború előtt valóságos „paradicsomi állapotok” uralkodtak zsidó szempontból. Eppen ezért a magyar zsidók számára a helyes választás az asszimiláció útja lehet, mi-*

vel ezt – mondják – a történelem is alátámasztja, természetesen leszámítva a '44-es időszakot. Mi minderről az Ön véleménye?

– Cionista vagyok, amely alatt én azt értem, hogy vannak bizonyos pillanatok a történelemben, különösen a közép-kelet-európaiban, amikor a nacionalizmust mindinkább a nyilvánosság előtt vitatják meg. És ekkor a zsidók számára egyre nehezebb lesz megtartani identitásukat és önbecsülésüket ezekben a társadalmakban. Az egyes egyének döntései különfélék lehetnek, így például az egyes zsidó ember választhatja az asszimilációt, a beolvadást, a keresztény hitre való áttérést, a kivándorlást. És nekem nem az a feladatom, hogy a magyar zsidókat tanácsokkal lássam el arra vonatkozóan, hogy miképpen viselkedjenek. Véleményem szerint azonban, ha a magyar kormány, amely alapjában véve egy nemzeti-liberális beállítottságú kormány, folytatja jelenlegi politikáját, és én úgy gondolom, hogy nem fog változtatni ezen, akkor mindez egyre több gondot fog jelenteni a zsidók identitása számára. Különös tekintettel arra, hogy a zsidók kommunizmus alatti szerepét egyre többen fogják nyilvánosan is vitatni, és természetesen ezt meg is kell vitatni, de az éremnek mindig két oldala van.

Mint azt hallhatjuk, ez a vita már el is kezdődött. A magyarországi zsidó közösségnek, amely meglehetősen nagy és virágzó, intellektuális és magas kvalitású, manapság ugyanazokkal a problémákkal kell szembenéznie, mint annakidején Theodor Herzlnek. Sok olyan magyar zsidó barátom van, akik kommunisták voltak, aztán reformkommunisták lettek, majd antikomunisták, és az unokáik most magyarországi zsidó iskolába járnak. Úgy vélem tehát, hogy bizonyos körök a zsidó identitás szempontjából bezárulnak.

Az alapkérdés ugyanaz maradt mint Theodor Herzl, azaz a zsidók ultraemancipációjának idejében. Tehát a fő kérdés most is az, hogyan lehet a zsidó identitást meghatározni egy modern, világi és liberális nemzetállamban?!

– *A történelem megismétlődhet?*

– A történelem nem ismétlődik soha. Sohasem lépünk kétszer ugyanabba a folyóba. Nem beszélhetünk azonos helyzetről, de van némi analógia azokkal a problémákkal, amelyekkel a közép-kelet-európai zsidóság ma küzd és amelyekkel szembetalálta magát 70, illetve 45 évvel ezelőtt is. A kommunizmus Kelet-Európában egy alternatívát kínált a zsidó identitás számára, mégpedig a forradalmi és nem a burzsoá asszimiláció alternatíváját. És most, amikor Kelet-Európában a szerbek, a horvátok, a magyarok, a litvánok, az ukránok, az oroszok, a szlovákok ismét azonosságtudatukat erősítik, a zsidók identitásának kérdése, amely önmagában is összetett kérdés, ismét előkerül. Biztos vagyok abban, hogy a zsidók különbözőképpen döntenek majd erről. És nincs ebben semmi különös, én magam is a pluralizmus híve vagyok.

Egy biztos, választ kell adniuk önmagunk előtt is bizonyos kérdésekre, mégpedig azokra, amelyeket 1945 óta ebben a térségben elhallgattak.

Bóhm Ágnes

Őrségváltás

Jichák Rabin korábbi katonai és politikai pályája főként az ország arab ellenfelei elleni harc jegyében telt el. Most annak megbizonyítására készül, hogy békét is tud velük kötni.

Ígérete szerint másképpen vezeti majd az országot, mint Jichák Samír, akinek pártja, a jobboldali Likud volt a kormányzati erő, s aki 1986 óta 15 éven keresztül volt Izrael első számú vezetője, s kinek miniszterelnöksége alatt mind több zsidó település létesült az elfoglalt területeken, amely az amerikai-izraeli viszony korábban nem tapasztalt elhídegüléséhez vezetett. Ezzel szemben Rabin az ország elsődleges érdekeit másban határozta meg. Ígéretet tett a „politikai jellegű építkezések” befagyasztására, és bevallott célja a palesztin autonómia megteremtésére vonatkozó megállapodás aláírása „egy éven belül”.

A hetvenéves Rabin azonban aligha tekinthető galambnak, bármennyire is szorgalmazza az izraeli-arab konfliktus megoldását. Az 1967-es háború vezérkari főnöke döntő szerepet játszott Izrael elsősíró győzelmében a hatnapos háborúban. Két évtizeddel később a Munkapárt-Likud „egységkormány” honvédelmi minisztereként a palesztin *intifáda* meglehetősen kegyetlen elfojtását hagyta jóvá. Am Samírral ellentétben, aki szinte esküvel fogadta, hogy Júdea és Szamária (vagyis az elfoglalt területek) övezetéből talpalatnyi földet sem hajlandó feladni, Rabin inkább pragmatikus, semmint az ideológia megszállottja. Felismerte, hogy az izraeliek többsége belefáradt a hosszantartó ellenségeskedésbe és gyűlöletbe, amely arab szomszédaikhoz való viszonyukat jellemezte. S azt is világosan látja, hogy amennyiben sikerül visszaállítani Izrael jó viszonyát Washingtonnal, az ország részese lesz az égetően szükséges „béke-osztalék”-ból, vagyis az USA minden bizonylan biztosítanak annak a 10 milliárd dollárnak a kormánygaranciáját, amelyre az országnak szüksége van annak érdekében, hogy a Szovjetunióból érkező bevándorlók számára lakhatást és megélhetést biztosítsanak.

Az izraeli polgárok elégedetlensége a Samír vezette kormány gazdasági ballépéseivel kapcsolatban legalább annyira hozzájárult Rabin győzelméhez, mint a palesztinokkal való megegyezés ígérete. Izraelben a munkanélküliség jelenleg 11,6 százalék; az orosz bevándorlók körében, akik közül sokan most szavaztak először, ez az arány 40 százalék. A Munkapárt előszeretettel emlegette, hogy az ország katasztrofális gazdasági helyzetéért elsősorban a Likud kormány a felelős, amennyiben ideológiai megfontolásból túl sokat költött az elfoglalt területeken újonnan létesített településekre, s jóval kevesebbet törődött az úgymond Izrael belüli munkanélküliséggel és lakhatási gondokkal.

Területet békéért!

Rabin választási kampányát a „területet békéért” elvének hangsúlyozása határozta meg, ugyanakkor biztosította vá-

lasztóit egy erős védelem fenntartásáról. A *Héber Egyetem* politológusa, Jaron Ezrahi szerint a „Munkapárti kampánya azoknak a Likud szavazóknak a megnyeréséért folyt, akik nehezen tudták rászánni magukat a Munkapárt programjának támogatására.” A Likud meglehetősen gyenge ellenfélnek bizonyult. Ariel Saron túlbuzgó letelepítési programja arra kényszerítette a kormányt, hogy ezrével vásárolja vissza az elfoglalt területeken üresen álló házakat, melyeket az új bevándorlóknak szántak. Samír ugyanakkor képtelennek bizonyult a 10 milliárdos

hitelgarancia elnyerésére, s ez sokak szemében egy olyan kormány jelképévé magasztosult, amely egyfelől már nem képes új orosz bevándorlókat vonzani, másfelől viszont képtelen a már bevándoroltakról gondoskodni. A bevándorlók elégedetlensége 4-5 mandátum elvesztésébe került. A Munkapárt nem győzte hangoztatni, hogy az elfoglalt területekre, illetve az ott megtelepedő európai és amerikai askenázi zsidókra költött évi 1 milliárd dollárt jobban is fel lehetett volna használni. A Munkapártnak nem került különösebb erőfeszítésébe az askenáziok és a szefárdok közötti hagyományos ellenségeskedés kihasználása, mivel a Likud megtette ezt helyette. A választási kampány során a szefárdokat képviselő külügyminiszter, David Levi felpanaszolta, hogy

Likud-beli követői rosszabb elbánásban részesülnek, mint az olyan askenázi politikusok, mint Saron vagy Mose Árenszt. S bár Samír komolytalannak minősítette e vádat, Levi megvonta támogatását, és ezáltal a Likud pont azokat a szefárd szavazatokat veszítette el, amelyek 1977-ben hatalomra juttatták.

Bármilyen legyen is az oka, az izraeli választópolgárok világosan kifejezték, hogy elegendő volt Samírból. A végső szavazatszámolás eredménye: a Munkapárt 44 mandátumot nyert szemben a Likud 32 mandátumával. A baloldali pártok (beleértve a Munkapártot és két arab pártot) 61 mandátumot mondhattak magukénak a 120-ból, míg a jobboldali pártok (beleértve a Likudot) 44-et a vallási pártok pedig 15-öt. Mivel azonban a Munkapárt nem büszkélkedhet biztos többséggel, Rabinnak valamilyen módon kompromisszumot kell kötnie, hogy biztosíthassa hatalmát. „Bármivel hajlandó vagyok együtt kormányozni, aki a békében érdekelt” – mondta Rabin, megválasztása után.

Izrael határain túl kevesen fogják Samír távozását megkönnyezni. Washingtonban alig palástolt örömmel fogadták az izraeli választások eredményét. Rabin visszatérése az Izraeli politika élére azzal kecsegtet, hogy a közel-keleti béketárgyalások, illetve az izraeli-amerikai viszony kedvezőbb fordulatot vesz. Egy magasrangú amerikai tisztviselő szerint „most végre olyan izraeli partnerünk lesz, akit nem kell minden egyes alkalommal erőnek erejével a tárgyalóasztalhoz vonszolni.”

Nehéz lesz ellenállni

Az arab világban Rabin győzelmét – vagy inkább, Samír bukását – megkönnyebbüléssel és némi optimizmussal fogadták. *Oszama al-Baz*, Mubarak egyiptomi elnök fő politikai tanácsadója kifejezte reményét, hogy az izraeli választások eredménye „nagyban elősegíti a békefolyamatot és kedvező lehetőséget biztosít Izrael és az arab államok megbékélésére.” Más arab csoportok azonban korántsem voltak ennyire elragadtatva. „Egyáltalán nem úszunk a boldogságban” – jelentette ki Ammanban *Hanan Asrawi*, a palesztin tárgyalócsoport szóvivője, „hiszen most nyomást gyakorolnak majd ránk, hogy engedményeket tegyünk, mivel a Munkapárt rugalmasabbnak tűnik majd. A Likudnak könnyű volt ellenállni. Ez mostantól kezdve nehezebb lesz.”

Egy másik magasrangú palesztin tisztviselő még ennél is nyíltabban fogalmaz, szerinte „Samír kifejezetten jót tett az imázsunak – annyira dogmatikus és engesztelhetetlen volt, hogy a palesztinokat jó fényben tüntette fel. Rabin talán kevésbé különbözik Samírtól, de okosabban harcol majd a Bush kormány és az amerikaiak elismeréséért. Vége a régi szép időknek.” Úgy tűnik, ebben igaza van. A Bush-kormány tisztviselői megerősítették, hogy komoly nyomás nehezedik majd az arabokra annak érdekében, hogy pragmatikus választ adjanak.

Amennyiben például Rabin beváltja ígéretét, és valóban befagyasztja a „politikai jellegű építkezéseket”, az USA szinte biztosan nyomást gyakorol az arab kormányokra annak érdekében, hogy bebizonyítsák, komolyan vehető az az arab ajánlat, amely szerint az építkezések megszüntetéséért cserébe felfüggesztik az Izrael-ellenes bojkottot.

Autonómia-szülés, kilenc hónapon belül

Rabin még nem hozta nyilvánosságra békestratégiájának részleteit. Annyi azonban biztosra vehető, hogy szándékában áll a palesztinokkal való megegyezés. Ígéretei között szerepel az autonómiára vonatkozó megegyezés megkötése (még hozzá 9 hónapon belül), és az általános választások kiírása az elfoglalt területeken, amely a palesztinok által közvetlenül megválasztott palesztin tárgyalófélnak legitimitációt biztosítana. Rabin ugyan kijelentette, hogy a PFSZ-szel nem tárgyal, ám hozzáfűzte, hogy nem akadályozza a palesztinokat abban, hogy a PFSZ tuniszi vezetésével kapcsolatban álljanak. „A mi partnereink a területeinken élő palesztinok; ők azzal tárgyalnak, akikkel akarunk, nekünk ehhez semmi közünk.”

A legfogósabb kérdés, persze, az úgynevezett politikai jellegű építkezések befagyasztásának mikéntje. Egyes számítások szerint ha teljesen leállítanák az építkezéseket, a jelenleg eladatlanul álló lakások mintegy 35 000 telepese befogadását tennék lehetővé a Gázai-övezetben és az elfoglalt területeken. Mindezideig Rabin nem tett egyértelmű kijelentést az építkezések és telepítések teljes leállítására. Izraelben még élénken emlékeznek arra, hogy 1982-ben, miután Izrael és Egyiptom aláírta a békeszerződést, az izraeli katonaságnak erőszakkal kellett eltávolítania egy aprócska, a Sínai-félszigeten lévő település lakóit, mivel Egyiptom ragaszkodott a település kiürítéséhez. Valamennyi izraeli párt vezetője retteg attól, hogy hasonló jelentekre kerülhet sor az elfoglalt területeken.

„Amikor autonómiáról beszélünk, nem a terület feladására, vagy a területen élő zsidókkal kapcsolatos megnyilvánulásokra gondolunk,” – jelentette ki Rabin. „Ami a Sínai félszigeten történt, nem ismétlődhet meg.”

Az új miniszterelnök legnehezebb feladata valószínűleg a palesztinok bizalmának elnyerése lesz. A területek palesztin lakosainak egy része nehezen hiszi el, hogy Rabin, a hatnapos háború hőse valóban békére törekszik.

Newsweek, 1992. július 6.
Fordította Seleanu Magdaléna

Jehuda Amiháj

Azóta

*Az ásdódi csatában estem el,
a függetlenségi háborúban.
Anyám akkor azt mondta felettem:
még csak huszonnégy éves. Ma pedig:
ötvennégy volna most – mondja –, gyújtja
az emlékmécsest, mintha születésnapj tortát
gyújtana gyertyát elfújni...*

*Bánataiba apám belepusztult azóta,
hugaim férjhez mentek.
Fiaikat a nevemen szólítják, sírom otthonom,
otthonom sírom az ásdódi sápadt homokon.*

*Elődeim, kik elárvultak azóta,
utódaim, kik elvesztettek,
hol a ciprusfák lassú gyászmenetben
lépnek a tömött ciprusligetek
Jád Mordeháj és Negbá közt
minden őszám és minden gyermekem
együtt vonulnak kart karba öltve,
ott tüntetnek, ahol elestem,
lépteikkel a halál ellen
lépnek a süppedő sápadt homokon,*

*hol bajtársam a hátamon cipeltem,
halott testét, s azóta érzem úgy,
mint kit egy égbolt teljes súlya hűz,
úgy érzi ő domború hátamat,
mint a földgolyót maga alatt, Ásdódnál
mely már teste része.*

*Azóta minden kárpótlást megéltem
halálomért is ittak, szerettek.
Azóta emlékem – maradjon áldott,
véremért bosszút nem kívánok
Istentől sem, s anyám arcára
hulló könnyeket,*

*de azóta a fájdalom ellen
küzdök a saját emlékem ellen...
mert, mintha széllel, viharral szemben
vinném magam, magam halottját,
ahogyan már a tüzeket kioltják,
kioltottam az emlék-paraszat,
lecsendesültem
feküszöm
itt Ásdód alatt, ahol
a függetlenségi harcban elestem.*

*„Viharzottak a lelkek” – Akkortájt így beszéltek.
„Ásó, vitorla, csákány, és dagadó remények” –
„A művészet virágzott” – Mondták, s a homlokokra
a tudás hűvös fénye vetült, „Bodrosította
fürtjeinket a szellő szerelme” – ma más szelek fújnak.*

*Más a szavak értelme,
ne higgyétek, hogy élek,
tudjátok:
odahaltam
a fakó, lágy ásdódi homokba
én
a
függetlenségi harcban.*

Mezei András fordítása

Milyen Tel-Aviv?

Hogy a választ megkapd, válogasd ki a budapesti lakótelepek négyemeletes házait, azok harmadát állítsd lábakra, az összetest pedig borítsd be fehér kőlapokkal, hozd vissza emlékezetteddel a helyükön valamikor védő épületek néhány tucatját, díszítsd a várost az általad ismert legszebb olasz és francia fürdőhelyek szállodasoraival, csatold hozzá a mostani polgárháború előtti Dubrovnik óvárosához kicsit hasonlító, de annál jobban ápolts és ötször idősebb Jaffát gyönyörű zsinagógáival, mecsetjével, szórd meg az 1960-as évek Magyarországnak kopott műhelyeivel, és olyan kis üzemekkel, amelyekben Közép-Kelet-Európa gyártmányainál modernebb termékeket állítanak elő, rakd tele nyugat-európai választékú élelmiszer-pavilonokkal, tedd a közepébe a New York-i ENSZ palota 40 emeletes mását és még néhány felhőkarcolót, lépj be a díszkövel kirakott, de trehányul aszfaltozott úttest gyűrődéseinek vízzel teli üregeibe,

Müller László felvétele

szívd be a mindenütt pompázó pálmafák, örökzöld cserjék és nemtudom-hogy-hívják virágok illatát, népsítsd be siető és ténfergő járókelőkkel, iskolásokkal, csivitelő katonalányokkal, termésüket a piacon árusító kofákkal, közlekedési rendőrökkel, először felsíró újszülöttekkel, szabálytalanul kanyargó sofőrökkel, kávéházakban ücsörgőkkel, lépcsőházakban traccsolókkal, bemutatóra próbáló énekesekkel, verdiktet mondó bírókkal, utcát söprőkkel, a tévé híradó riportereivel új utat kijelölő figuránsokkal, új melódiát pötyögtető komponistával, kaftános komputeresekkel, az orvosi rendelőben hosszú ideig várakozókkal, bankkamatjukat felvevőkkel, a repülőtér izmos őrzőivel, a friss újságokat expediálókkal, az autóbusról lemaradó öklétrázóval, tréningező sportolókkal, olyanokkal, akiket svédnek, cigánynak, spanyolnak, orosznak, afrikainak, arabnak nézel, pedig mind fajtádbeli, mind zsidó.

MbJ

„Példás ítélet”

A Jeruzsálemi Körzeti Rabbikus Bíróság a közelmúltban a maga nemében Izraelben egyedülálló, precedenst teremtő bírósági ítéletet hozott, melyben megállapítja, hogy az az asszony, aki a halákhával ellentétesen, a reformzsidóság eljárása szerint kötött házasságot, úgy tekinthető, mintha soha nem ment volna férjhez, és jogosult, hogy újra házasságot kössön, akár kohánitával is, anélkül, hogy előző férjétől el kellene válnia.

A bírósági ítéletet a Jeruzsálemi Rabbikus Bíróság vezetője, rabbi *Sila Rafaél* hozta, annak az asszonynak a kérésére, aki reformista eljárás szerint kötött házasságot, és csaknem „elhagyottá” vált, miután férje nem egyezett bele a válásba.

Az asszony, amerikai zsidó nő, néhány évvel ezelőtt lépett frigyre izraeli férjével New Yorkban, egy reform rabbi közreműködésével. Kivándoroltak Izraelbe, de házasságuk tönkrement, és az asszony el akart válni férjétől.

A kettőjük által felkeresett kerületi bíróságon megtartott első tárgyalás után, ahol a férj első ízben hallotta felesége szándékát, kapta magát, elmenekült, s nyoma veszett. A rabbikus bíróság attól tartott, hogy az

asszony „elhagyottá” válik, és azonnal vizsgálatba kezdett.

A vizsgálat folyamán megidézték öt tanut, akik részt vettek a New York-i esküvőn. Kiderült, hogy a házaspár kiddyusánál a menyasszony két fivére tanuskodott, s ez a halákha törvényei szerint *tilos tanuság*. Valamint azt is feltárta a rabbikus bíróság, hogy a vőlegény az egész esküvő folyamán nem mondta menyasszonyának: „ezzel a gyűrűvel Mózes és Izrael hite szerint nekem szenteltettél.”

A bírák kérdésére, „Mindennek ellenére, hogy kötöttek házasságot?” azt válaszolták, hogy a reform rabbi egyszerűen házastársaknak nyilvánította őket. Az is nyilvánvalóvá vált a rabbikus bíróság számára, hogy a fiatal pár lakodalmán résztvevők nagy többsége nem volt zsidó.

A Rabbikus Bíróság vezetője, egy bíró ellenében, két bíró szótöbbségével, azt az ítéletet hozta, hogy a házasság érvénytelen, és a nő újból férjhez mehet, akár meg kohánitához is, és úgy tekinthető, mintha nem ment volna férjhez.

Ács Gábor

Félelmetes napok

פָּרָק א

מִשְׁנָה א

אַרְבָּעָה רָאשֵׁי שָׁנִים הֵם. בְּאֶחָד
בְּיִסְכָן רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְמַלְכִים
וְלִרְגָלִים; בְּאֶחָד בְּאֵלוֹל רֹאשׁ
הַשָּׁנָה לְמַעֲשֵׂר בְּהֵמָה, רַבִּי
אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי שְׁמַעוֹן אוֹמְרִים,
בְּאֶחָד בְּתַשְׂרִי; בְּאֶחָד בְּתַשְׂרִי
רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְשָׁנִים, וְלְשְׁמִיטִין,
וְלִיּוֹבְלוֹת, לְנִטְיעָה, וְלִירְקוֹת;
בְּאֶחָד בְּשֶׁבֶט רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְאֵילָן,
כְּדַבְּרֵי בֵּית שְׁמַאי, בֵּית הַלֵּל
אוֹמְרִים, בְּחֻמְשָׁה עֶשֶׂר בּוּ.

Aki megbocsátott az Istennek

Egyszer, az Engesztelő Nap előestéjén Rabbi Lévi Jichák, a berdicsevi cáddik, elment a besz-hámídrásba, és csak járkált fel és alá, de nem kezdett bele a Kol-Nidré elmondásába. Járkálása közben megpillantott egy embert, aki az egyik sarokban a földön ült és zokogott.

Rabbi Lévi Jichák megszólította: – Miért sírsz ennyire?

Felelte az ember: – Rabbi, hát hogyan sírnék? Tavaly még megvolt mindenem, jó dolgom volt, most meg magányos vagyok és semmim sincsen. És talán azt hiszi a rabbi, hogy nem úgy viselkedtem, ahogy illik? Dehogyan is, mert hiszen ott laktam a falumban, és aki csak elment házam kapuja mellett, azt én megettettem, megittattam, és aki éhesen lépett be a házamba, az jóllakottan távozott. És a feleségem, ő még nálam is jámborabb módon viselkedett, ő még útra is kelt, hogy lássa, nincs-e valahol olyan zsidó, akit étellel kellene ellátnia. És most Az, Aki a magasságban trónol, fogta magát és elvette tőlem a feleségemet: meghalt az asszony. De ez még nem volt elég neki, hanem fölégette a házamat, és úgy maradtam, asszony nélkül, ház nélkül, és hat kicsiny gyermekem van. És volt nekem egy vastag imakönyvem is, amiben szép rendben megvolt minden pjjut, minden imádság, nem is kellett ide-oda lapozgatnom, hogy valamelyik imádságot megkeressem, és ez az imakönyvem is elégett. Hát megbocsáthatnék Neki?

A rabbi mindjárt parancsot adott: nézzenek utána, hátha van a besz-hámídrásban egy olyan imakönyv. És kerestek, és csakugyan találtak egy olyan imakönyvet. Az ember meg ült ottan és lapozgatott az imakönyvben, lapot lap után átvizsgálta, hogy lássa, megvan-e benne minden, ugyanolyan rend-

Pinhász Száde: Széfer hadimjonot sel hajehudim (A zsidó mesék könyve) című gyűjteményből. Soken, Tel Aviv, 1983.

Misna, Ros Hasana, I, 1.

Négy évkezdet van. Niszán hó elsején újév a királyoknak¹ és a zarándokoknak². Elul hó elsején újév a jószág tizedének³, Rabbi Elázár és Rabbi Simon mondják: Tisri elsején. Tisri hó elsején újéve az esztendőknak, a föld parlagon hagyásának⁴, a jubileumi évnek⁵, a plántálásnak⁶ és a zöldféléknek⁷. Svát hó elsején évkezdete van a gyümölcsfáknak⁸, Sammáj iskolájának szava szerint. Hillél tanháza mondja: tizenötödikén van.

*

Elul havának megtérésre serkentő sófárhangjai kísérik el bennünket Tisri hónapjáig.

A zsidó naptári év első hónapja a Szentírásban a hetedik. A Talmud szerint a Világteremtés hava. Tisriben születtek és haltak meg az ősapák. Az Egyiptomból való kivonulás előtt hat hónappal, Tisri havában szakították meg őseink rabszolgamunkájukat. Tisriben jön el a végső Megváltás.

„Tisri hó elseje újéve az esztendőknak.” E napon szabadult József a fáraó börtönéből, ekkor vette számba az Ö-való az addig meddő ősanýákat.

ben. Így töltött el egy jó órát, és ez alatt az idő alatt a rabbi ott állt mellette és várt. Végül így szólt ahhoz az emberhez:

– Nos, akkor hát megbocsátasz Neki?

Felelte amaz: – Megbocsátok.

Ekkor a rabbi az imapult elé állt és elkezdte mondani a Kol-Nidré-t.

S. J. Ágnon

Jom háKippúrim

Jom háKippúrim sohasem fog megszűnni, mert meg van írva (3Móz 16): Örök rendelkezés legyen ez nálatok, hogy évenként egyszer engesztelést végezzenek Izrael fiaiert, minden vétkük miatt. [Midrás Mislé, 9. szakasz]

Ama negyven napon, amikor Mózes másodjára is felment a Szináj-hegyre, hogy levigye népének a Tórá-t, Izrael bűjtöt és önsanyargatást rendelt el. A legeslegutolsó napon – s ez e negyvenedik nap végét jelentette – bűjtöt fogadtak Izrael gyermekei, és étlen tértek alvásra is, nehogy eluralkodjék rajtuk a gonosz indulat, és másnap jókor fölkeltek, és felvonultak a Szináj-hegy elé. Midő-n megpillantották Mózes-t, sírásra fakadtak, és Mózes is sírásra fakadt, midő-n megpillantotta őket. A sírásuk pedig fölhatolt a magasságokba. Ebben az órában könyörület fogta el Izrael iránt a Szentet – áldott Ő –, és a Szent Szellem jó hírekkel, vigasztalással szólt hozzájuk a következőképpen: Gyermekeim, az én hatalmas nevemre esküszöm nektek, hogy ez a ti sírásotok az öröm sírása lesz, és ez a nap számotokra a megbocsátás, az engesztelés és a könyörület napja lesz, számotokra, gyermekeitek számára és gyermekeitek gyermekei számára minden nemzedékek végezetéig. [Széder Elijáhu Zuttá, 4. fej.]

Jólesz László fordításai

In: Jámim Noráim (Félelmetes napok). Soken, Tel Aviv 1956.

מִשְׁנֵה ח

חֲטָאת וְאָשָׁם וְדַאי מְכַפְּרִין;
מִיָּתֶה וְיוֹם הַכְּפוּרִים מְכַפְּרִין עִם
הַתְּשׁוּבָה; תְּשׁוּבָה מְכַפֶּרֶת עַל
עֲבִירוֹת קְלוֹת עַל עֲשֵׂה וְעַל לֹא
תַעֲשֵׂה, וְעַל הַחֲמוּרוֹת הוּא תּוֹלֵה
עַד שְׁיָבוֹא יוֹם הַכְּפוּרִים וַיִּכַּפֵּר.

מִשְׁנֵה ט

הָאוֹמֵר, אֲחֻטָּא וְאָשׁוּב, אֲחֻטָּא
וְאָשׁוּב, אֵין מְסַפִּיקִין בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת
תְּשׁוּבָה. אֲחֻטָּא וְיוֹם הַכְּפוּרִים
מְכַפֵּר, אֵין יוֹם הַכְּפוּרִים מְכַפֵּר.
עֲבִירוֹת שְׂבִין אָדָם לְמָקוֹם יוֹם
הַכְּפוּרִים מְכַפֵּר; עֲבִירוֹת שְׂבִין
אָדָם לְחֻבֵירוֹ אֵין יוֹם הַכְּפוּרִים
מְכַפֵּר עַד שְׁיִרְצֶה אֶת-חֻבֵירוֹ.
אֶת-זוֹ דָּרַשׁ רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן
עֲזַרְיָה, מְכַפֵּר חֲטָאתֵיכֶם לְפָנַי ה'
תְּטַהֲרוּ, עֲבִירוֹת שְׂבִין אָדָם לְמָקוֹם
יוֹם הַכְּפוּרִים מְכַפֵּר, עֲבִירוֹת שְׂבִין
אָדָם לְחֻבֵירוֹ אֵין יוֹם הַכְּפוּרִים
מְכַפֵּר עַד שְׁיִרְצֶה אֶת-חֻבֵירוֹ.
אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא, אֲשֶׁרִיכֶם,
יִשְׂרָאֵל, לְפָנַי מִי אַתֶּם מִיִּטְהַרִין
וּמִי מְטַהֵר אֶתְכֶם? אֲבִיכֶם
שְׂבַשְׂמִים; שְׂנֹאֲמַר, וְזָרְקֵתִי, עַלִיכֶם
מִים טְהוּרִים וְטַהַרְתֶּם. וְאוֹמֵר,
מְקוֹה יִשְׂרָאֵל, מֵה-מְקוֹה מְטַהֵר
אֶת-הַטְּמֵאִים אִף הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ
הוּא מְטַהֵר אֶת-יִשְׂרָאֵל.

De Ros Hasanakor, az Ítélet Napján, a Seregek Ura előtt bárányként elvonulva számbavételek minden más élő is.

Ros Hasanától tíz nap Jom Kippur. A Félelmetes Napok. Igazi engesztelést csak őszinte önvizsgálat, a belső megtérés szerezhethet ezekben a napokban. Bölcseink szerint ami Ros Hasanakor elrendeltetett felettünk, Jom Kippur napján pecsételtetik meg.

Misna, Joma VIII., 9.

A bűn- és vétékáldozatok, a bűnvallomás engesztelést hoznak. A halál és Jom Kippur megtéréssel [együtt] törlik el a bűnt. A megtérés [maga] felold a könnyű véték, a tevéleges és tiltó parancsolatok [át-hágásának bűne] alól. A súlyos bűnököt függőben hagyja, ameddig nem jön Jom Kippur és engesztelést nem hoz.

Van aki azt mondja: – Bűnözni fogok, majd megtérek. „Bűnözni fogok, majd megtérek.” – nem elegendő számára a jó útra téréshez. „Bűnözni fogok és Jom Kippur megbocsájtást hoz.” – Jom Kippur nem menti fel bűnei alól.

Az ember I-tennel szembeni bűnét Jom Kippur kiengeszteli. Embernek társával szembeni bűnére Jom Kippur nem hoz engesztelést, míg az meg nem békíti barátját.

Így magyarázta Rabbi Elázár ben Ázárjá: „Minden bűnötöktől megtisztultok az Ő-való előtt⁹”. Az ember I-tennel szembeni bűnét Jom Kippur kiengeszteli, társával szembeni bűnére nem hoz engesztelést.

Rabbi Akiva mondta: – Boldogságotok, Izrael! Ki előtt tisztultok meg, ki tisztít meg benneteket? Atyátok az egekben! Mert mondván: „Hintek rátok tiszta vizet és megtisztultok”¹⁰, és mondván: „Izrael reménysége az Ő-való”¹¹. Ahogy a rituális fürdő megtisztítja a tisztátalanokat, a Szent – áldassék Ő – úgy tisztítja meg Izraelt.

Jegyzetek

- ¹ Ekkortól hosszabbodik az uralkodás éveinek számítása.
- ² Pészah ünnepével Niszán hava a zarándokév kezdetének számít.
- ³ A jószágtized szempontjából minden Elul elseje előtt született állat egy évesnek számít és tizedelendő.
- ⁴ Tórai parancs a föld pihentetése a hetedik évben.
- ⁵ Hét ugarév utáni ötvenedik év.
- ⁶ Az Izraelben ültetett fák gyümölcsét három évig tilos élvezni. Az éveket Tisri elsejétől számítjuk.
- ^{7, 8} A terménytized szempontjából.
- ⁹ M. III. 16.30.
- ¹⁰ Ezékiel 36.25.
- ¹¹ Jeremiás 17.13. A héber mikve kifejezés egyaránt jelenthet reményt és rituális fürdőt is.

LUÁH

Imaidők

BUDAPESTEN

Templomok	szept. 4-5.		szept. 11-12.		szept. 18-19.		szept. 25-26.	
	Péntek	Szombat	Péntek	Szombat	Péntek	Szombat	Péntek	Szombat
	este	reggel	este	reggel	este	reggel	este	reggel
Dohány u. 2.	18.00	09.00	18.00	09.00	18.00	09.00	18.00	09.00
Frankel L. u. 49.	18.30	10.30	18.30	10.30	18.30	10.30	18.30	10.30
Hegedüs Gy. u. 3.	19.00	09.30	18.45	09.30	18.45	09.30	18.30	09.30
Vasvári P. u. 5.	19.00	09.00	18.45	09.00	18.45	09.00	18.30	09.00
Thököly út 83.	18.30	09.00	18.30	09.00	18.30	09.00	18.30	09.00
Hunyadi tér 3.	19.00	09.00	18.45	09.00	18.45	09.00	18.30	09.00
Bethlen tér 2.	19.00	09.30	18.45	09.30	18.45	09.30	18.30	09.30
Nagyfuvaros u. 4.	19.00	08.00	18.45	08.00	18.45	08.00	18.30	08.00
Rabbiképző, József krt. 27.	18.00	08.45	18.00	08.45	18.00	08.45	18.00	08.45
Kazinczy u. 27.	19.10	08.00	18.57	08.00	18.45	08.00	18.30	08.00
Alma u. 2.		08.00		08.00		08.00		08.00
Kórház, Amerikai út 53.	19.10	07.30	18.57	07.30	18.45	07.30	18.30	07.30
Páva u. 39.	19.00	09.00	18.45	09.00	18.30	09.00	18.15	09.00
Dózsa Gy. út 55.	19.00	09.30	18.45	09.30	18.30	09.30	18.30	09.30
Berzeviczy u. 8.	18.30	09.30	18.30	09.30	18.30	09.30	18.30	09.30
Károli G. tér 5.	19.00	10.00	19.00	10.00	18.30	10.00	18.30	10.00
Kispest, Báthory u. 34.	18.30		18.30		18.30		18.30	
Visegrádi u. 3.	19.10	08.30	18.57	08.30	18.45	08.30	18.30	8.30
Dessewffy u. 23.	19.10	08.00	18.57	08.00	18.45	08.00	18.30	8.00
Teleki tér 22. (szefárd)		08.00		08.00		08.00		8.00

VIDÉKEN

Győr (Köztársaság tér 3.)	18.30		18.30		18.30		18.30	
Szeged (Gutenberg u. 20.)	18.00	09.00	18.00	09.00	18.00	09.00	18.00	09.00
Debrecen (Pásti u. 4.)	19.00	08.00	18.45	08.00	18.35	08.00	18.20	08.00
Nyíregyháza (Mártírok tere 6.)	19.00	08.00	18.45	08.00	18.35	08.00	18.20	08.00
Miskolc (Kazinczy u. 7.)	19.00	08.00	18.45	08.00	18.35	08.00	18.20	08.00
Pécs (Fürdő u. 1.)	18.30	10.30	18.30	10.30	18.30	10.30	18.30	10.30
Kiskunhalas (Petőfi u. 1.)	18.00		18.00		18.00		18.00	
Szombathely	18.00		18.00		18.00		18.00	
Kaposvár (Berzsenyi u. 14.)	17.30		17.30		17.30		17.30	
Nagykanizsa (Fő u. 6.)	18.00		18.00		18.00		18.00	

A Rumbach utcai templom hívei a Hősök imatermében imádkoznak.

Naptár

1992

Szeptember 4. Péntek	
Elul 6. Gyertyagyújtás 19.01	
Szeptember 5. Szombat	
Elul 7. Szombat kimenetele 20.05	
Szeptember 11. Péntek	
Elul 13. Gyertyagyújtás 18.47	
Szeptember 12. Szombat	
Elul 14. Szombat kimenetele 19.49	
Szeptember 18. Péntek	
Elul 20. Gyertyagyújtás 18.34	
Szeptember 19. Szombat	
Elul 21. Szombat kimenetele 19.35	
Szeptember 20. Vasárnap	
Elul 22. Szlichot első napja A Kozma utcai temetőben megemlékeznek a budapesti mártírokról	
Szeptember 25. Péntek	
Elul 27. Gyertyagyújtás 18.19	
Szeptember 26. Szombat	
Elul 28. Szombat kimenetele 19.20	
Szeptember 27. Vasárnap	
Elul 29. Reggel: Zechor brit Újév előestéje Gyertyagyújtás 17.16 (ha visszaállítják az órát)	
Szeptember 28. Hétfő	
Tisri 1. Ros Hásáná I. napja	
Szeptember 29. Kedd	
Tisri 2. Ros Hásáná II. napja Az ünnep vége 18.17	
Szeptember 30. Szerda	
Tisri 3. Gedáljá bojtje	
Október 2. Péntek	
Tisri 5. Gyertyagyújtás 17.10	
Október 3. Szombat	
Tisri 6. Sábbát Suvá Szombat kimenetele 18.11	
Október 6. Kedd	
Tisri 9. Erev Jom Kippur Este: Kol Nidré	
Október 7. Szerda	
Tisri 10. Jom Kippur Mázkir	

A nagyünnepi imaidőkről, valamint a mázkírok időpontjáról a körzetek adnak felvilágosítást.

CONCERTO

H · A · N · G · L · E · M · E · Z · B · O · L · T

1074 Budapest, Dob utca 33. ☎ 121-64-32

KOMOLYZENEI LEMEZEK VÉTELE-ELADÁSA

Nyitvatartás:

hétfőtől péntekig 12-19 óráig

vasárnap 12-16 óráig

Szabolcsi Miklós

Változások a zsidó szellemi életben 1935 körül: „magyar és zsidó identitás-keresések”

1. Hadd kezdjem 1930-cal.* Apám, aki az *Egyenlőség* főszerkesztője volt, emlékirataiban felidézi ezt az időpontot, a magyarországi asszimilációs zsidóság háború utáni konszolidációjának csúcspontját. Az általa szerkesztett *Egyenlőség* 1930-ban ünnepelte 50. évfordulóját. „Elkövetkezett február 2-a, a jubileum utolsó napja. Ezen a napon százhuszonnyolc hitközség tartott rendkívüli ünnepi közgyűlést az országban, a lap jubileuma alkalmából. De a legnevezetesebb, a fortissimó, a pesti hitközségben zajlott le, ahol az *Egyenlőség* tiszteletére rendezett rendkívüli közgyűlésen megjelent gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter is.”

Ennek az előzménye az volt, hogy Vészi József és Dési Géza megjelentek a miniszterelnöknél és meghívták az *Egyenlőség* jubileumára. Bethlen szerfelett szíves volt; azonnal áttelefonált államtitkárának, Darányi Kálmánnak, hogy a kormány nevében a kultuszminiszter jelenjen meg a jubileumon, a fővárost pedig a főpolgármester képviselje. Ő maga ez alkalommal a lehető legszélyesebben nyilatkozott az *Egyenlőségről*. „Sokáig harcolt ellenem – mondta –, de mindig tisztességes eszközökkel. Mióta pedig támogatja politikámat és együtt dolgozunk, főleg külpolitikai kérdésekben, nagyon sok hasznát vette a kormány ennek a hazafias lapnak.”

Ezt különben írásban is fogja közölni Szabolcsival. Így történt, hogy február 2-án a Síp utcai hitközségi székház dísztermében megjelent a magyar kormány kultuszminisztere a felekezeti lap jubileumán! Vele volt Ripka főpolgármester, Szudy Elemér sajtófőnök, Gerlóczy Károly miniszteri tanácsos, a kultuszminisztérium zsidó ügyeinek előadója és Abonyi Tibor fővárosi tanácsnok.

* Előadás a „Zsidó szellemi élet Magyarországon a két világháború között” címmel rendezett tudományos konferencián, 1992. április 6-án és 7-én az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanári Klubjában

„... Feszült várakozás között emelkedett szólásra a magyar kormány küldöttje, a kultuszminiszter. Először a lapot üdvözölte történelmi jelentőségű szavakban. „Kötelességemet teljesíttem – mondta –, hogy én ma itt megjelentem, Magyarország egyik törvényesen bevett nagy felekezetével szemben. Üdvözlöm azt a lapot, mely buzgósággal és eredményesen szolgálja a vallásos szellemet, szolgálja az erkölcsi igazságot, a vallási bensőséges életet! Kívánom, hogy az *Egyenlőség*, melyet a kormány nevében melegen üdvözlök, sokáig sikerrel szolgálhassa a hazát!

Azután párját ritkító politikai szenzáció következett. A miniszter a numerus clausuról beszélt és kijelentette, tudja mennyire fáj még ez a kérdés a magyar zsidóságnak. „Megállapítom – mondta a miniszter –, hogy én a numerus clausuról szóló törvényjavaslatot nem szavaztam meg!”

E szavaknál a megjelentek felemelkedtek helyükről és felállva tapsoltak.

Azután a miniszter így folytatta:

„Amint erre a lehetőség megnyílt, én az eredeti törvényjavaslatból kivettem mindazt, ami a zsidóságra nézve a legfájdalmasabb és legsértőbb volt. Ezzel tartoztam múltamnak és Tisza Istvánnak, kinek szellemében nevelkedtem. Láthatják, hogy a jobboldali szélsőség senkit sem üldöz ilyen konokul, kíméletlenül, fájó és bántó módon, mint emgem. Miert? Mert érzik, hogy én

soha, semmiféle szélsőségre kapható nem vagyok.”

Óriási éljenzés támadt. A miniszter hangja még melegebb lett:

„Én – folytatta –, a Tisza kabinetben együtt szolgáltam Vadász Lipóttal. Minketten Tisza István iskolájában nevelkedtünk. Halála előtt felkerestem és akkor azt mondta nekem: Mint magyar, nemzetem megaláztatását látom, mint zsidó, súlyos helyzetben látom felekezetelemet. Én erre – már miniszter voltam –, ezt feleltem.

55. évfolyam 6. szám **Ára 50 fillér** Budapest, 1935 február 9

EGYENLŐSÉG

A MAGYAR ZSIDÓSÁG POLITIKAI HETILAPJA • SZERKESZTI: SZABOLCSI LAJOS

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: BUDAPEST, VII. KERÜLET-KÖZÚT 16. SZ. TELEFONOK: SZERKESZTŐSÉG 377-04, 380-38; HURDTÉREK 376-04; STÓDIA ... 390-44

SZERKESZTŐ: SZABOLCSI MIKSA • HURDTÉREK ELÁBLÁGÓAN FELVETELÉ: BUDAPEST, VII. KERÜLET-GYULA 16. SZÁM

Előfizetési ár: Negyedévre 4 pengő.

A magyar zsidóság egysége

Írta: Vészi József, a felsőház tagja

Élénk figyelemmel kísérem azt a visszáshelyzetet, mely a pesti és budai hitközségek között előállt. Ez a kérdés, véleményem szerint túlnő a hitközségi apró perpatvarok méretein és a magyar zsidóság közvéleményére előtérbe kerülő jelentőségre tesz szert azáltal, hogy tulajdonképpen arról van szó: meg lehet-e teremteni a fővárosi zsidóság nagy egységét, vagy sem?

Nem szükséges külön hangsúlyoznom, hogy a mai időkben mit jelent a zsidóság egysége való törekvés. Én már a század elején szót emeltem abban az értelemben a parlamentben és a sajtóban egyaránt, hogy a különböző frakciókba tömörült zsidó felekezet az eddiglén nagyobb egységben szolgálhassa a vallásos élet és a kultúra ügyét. Pedig akkor, más idők jártak! Mégis szükségesnek láttam, hogy egységes és erős magyar frakción alakuljon ki a szótőredeszet hitközségi csoportokból. Akkor még nem volt antiszemitizmus és talán sok minden alakult volna másképpen, ha a huszas évek zsidóellenes viharát egy egységes magyar zsidóság védőfalai fogta volna fel.

A háború kitörése után indítványomra olyan bizottságot alakítottunk, melyben a magyar zsidóság minden árványata és frakcióját képviselve volt báró Kohner Adolf képviselő vezetésével. Ez a bizottság szinte jellemezte a magyar zsidóság törhe-

tetlen lelki egységét az üldözésekkel és méltánytalanságokkal szemben. És mert a magyar zsidóság egysége tömörülésének kérdésében a felfogásom azóta sem változott, újból szót emelek ma, mikor a pesti és budai hitközség ellentétének kérdése kerül napirendre. Az én nézetem az, hogy igenis meg kell teremteni menedél előbb és mennél sürgetsebben, monedél intézményesítésben, és világosan azt a fővárosi nagy zsidó hitközséget, mely a mozgalom kezdeményezője előtt lebeg. Teljes szívennel támogatom ezt az elgondolást, melyet annak idején *Siekeley Ferenc*, most pedig *Szántó Jenő* és *Alapi Béla* tisztelt barátaim kezdeményeztek és melynek elője a Duna két partján elterülő zsidó hitközségek közigazgatási egyesítése.

En nem tartom sem hitközségi, sem kerületi, sem közigazgatási kérdésnek ezt a problémát. En ezt egyszerűen a magyar zsidó egység nagy kérdésének tartom. Igenis, a zsidóság eminenis érdeke, hogy létrejöhjön az a nagy budapesti zsidó hitközség, mely a maga mintaszereű intézményeivel, körházaival, templomaival irányítson és utal: mutatthasson egész felekezeti életnek előt a Duna két partján zsidóságainak.

Az a kétszázéves neológ zsidó, aki a fővárosban lakik, erkölcsi erőt és szívet akar fog csak igazán jelenteni, ha egy vallási közösségre tömörül.

És talán nem is kell hozsátennem, hogy ami előttünk, zsidóvallású magyarok előtt mindig legfontosabb ideálként lebeg: a magyar nemzeti szempont szintén parancsolónak megkívánja ezt az egyesülést, mert a nagyobb egységek sokkal jobban állhatnak a nemzeti eszme szolgálatában, mint a kisebb helyi csoportok.

Azt mondják az unifikációért harcoló hittestvéreim, hogy a budai hitközségnek körülbelül ötezer tagja írta alá már felhívásukat és csatlakozni hozzájuk, a budai hitközség tisztelt vezetői azonban nem akarnak alkalmat adni arra, hogy ez a tömegakat megnyilvánulhasson, és belőlül, a hitközségi tanácssteremből igyekeznek 70–80 emberrel megakadályozni a hitközségi tagok leszárazását. En ezt teljesen lehetetlen szándékának tartom. Módot és alkalmat kell arra adni, hogy a budai oldalon lakó zsidó szavazók véleménye megnyilvánulhasson és ha – amiben nincs kételkedés – ez az akarat az unifikációt kívánja, akkor meg kell előtte hajolni és lehetővé kell tenni a két hitközség mielőbbi egyesülését.

Mert ismétlem, ez a kérdés nem hitközségi kérdés, nem közigazgatási kérdés; ez a kérdés a magyar zsidóság egységének kérdése, és nincs az a zsidó, melyet érette meg ne kelene horni.

Hárs Gy. Péter

Mért őrizgetne

*Nem foghatod fel józan ésszel
ki mit miért játszik veled.
Mélyül a kút ha belenézel.
S törött harangod tiszteled.*

*Talán utolsó látomások
sértik titkos agóniád.
Ne vedd komolyan hogyha fázok.
Az isten úgyis rámkialt.*

*Szeretetlenül nem maradhatsz
életben s ha keveset adhatsz
Kacsints bele a semmibe.*

*Megijedsz a nap sugarától.
Mért őrizgetne inkubátor.
Pap nélkül szólhat szentmise.*

– Nyugodt lehetsz, mielőtt a politikai helyzet megengedi oda fogok hatni, hogy megint olyan állapot uralkodjék, mint a kiegyezés korának nagyszerű elve és a nemzet egységének érdeke megköveteli: egység a nemzeti és a felekezeti fronton. Miniszteri működésében mindig ez a felfogás lesz irányadó.”

A miniszter ekkor odalépett hozzám, kezét nyújtott, újra gratulált az *Egyenlőség* jubileumához és befejezte beszédét.

Klebsberg megjelenése és nyilatkozata az *Egyenlőség* ünnepét hatalmas politikai eseménnyé avatta.”

Írásban pedig Bethlen István gróf miniszterelnök, Bárány Wlasits Gyula a felsőház elnöke, Apponyi Albert, Baltazár Dezső püspök és mások üdvözölték az *Egyenlőséget*.

De már az ünneplés másnapján megjelennek az árnyak is, Klebsberg Kunót a jobboldal élesen támadja. És csakhamar elkövetkezik Bethlen lemondása, majd Gróf Károlyi Gyula kormánya után 1932-ben Gömbös Gyula első kormánya, Hitler uralomra jutása, és a felkészülés egy új háborúra.

2. Ebben az új helyzetben 1935 körül mély folyamatok indulnak el a magyarországi zsidóság körében. Úgy is fogalmazhatnánk: egy új identitás keresés kezdődik. Igaz: nem előzmény nélkül, csak utalok a cionista mozgalmakra, ezen kívül a *Múlt és Jövő* kimagasló színvonalú munkájára, és egy könyvre, Komlós Aladár: *Zsidónak lenni* című, már 1921-ben megjelent brosúrájára.

De most 1935 körül ez az identitás keresés új elemekkel bővül. Világszerte és Magyarországon is megnő a nemzeti azonosság megfogalmazásának igénye, egymás után jelennek meg a nemzetkarakterológiai, nem egyszerű kultúrantropológiai megközelítéssel. A magyar történettudomány már feldolgozta ezt a problémakört. Utalok elsősorban Laczkó Miklós műveire, köztük a *Korszellem és tudomány* címmel újabban összefoglalt tanulmányokra (Budapest, 1988, 164–166.). Így most csak utalásképpen: 1932 és 1935 között alakul ki Németh László új gondolatrendszere, amelynek összefoglalása

az 1935-ös *Magyarság és Európa*. (Megjelent a *Sorskérdések* c. kötetben, Budapest, 1989, 252–336.). Ugyanez az időszak a Kerényi Károly körül tömörült tudósok új identitás meghatározási kísérlete, utóbb Prohászka Lajos *A vándor és a bujdosója* jelenik meg. A magyar szellemi élet másik pólusáról említsük meg a *Szép Szó* körét, főleg a *Szép Szó Mi a magyar most?* különszámát, amelynek élén József Attila nagy identitás verse, *A Dunánál* áll. És az identitás-vita kiágazása a zsidóságot közvetlenül is érintő „asszimilációs vita” (Farkas Gyula, Szabó Dezső, Babits Mihály).

Az európai zsidóság köréből érkező hatások közül ebben az időben erősödik meg Martin Buber és Franz Rosenzweig hatása.

Ennek az első identitás kereső hullámnak legnevezetesebb terméke Pap Károly könyve, *Zsidó sebek és bűnök*. Mai szemmel olvasva ezt a nagy port felvert könyvet, kitetszik, hogy legalább annyira lírai költemény mint esszé, hogy fő indulata minden dogmatikus vallás ellen irányul, hogy prófétai hevületben egyesíti a társadalmi indulatot, az asszimiláció csődjét hirdeti meg, de ugyanakkor a magyarsághoz való tartozást vallja, a cionizmust is elveti, és egy *mélyzsidósághoz való visszatérést* hirdet. Ugyancsak mai szemmel olvasva feltűnőek az érintkezései Németh László művével, elsősorban a későbbi *Kisebbségen*-nel. Ismeretes, hogy Németh László és Pap Károly közeli jóbarátok, beszélgető és vitatársak voltak; sőt aki mindkettőjüket ismerte, mint én, meglepődhetett kettejük arcának, tekintetének hasonlóságán. Mindketten szögletes kisfiú arcot viseltek, belülről ki-gyúló szemekkel. Kevésbé ismert, hogy Pap Károly a fiatal Illyés Gyulának is jóbarátja volt. Illyés egy korai, utóbb kötetibe fel nem vett versben is megemlékezik

XXII. ÉV * 1932. SZEPT.

A tartalomról:

Patai József: Elul. — levelek hullása. — Mándi Ilona (Párizs): Zilser Gyula műtermében. — Ambrus Balázs: Péntek este (vers). — Kis Arnold: Az Ávas temetőjében. — Heller Bernát: A Szentföld az Agádában. — Edmond Fleg: Sába király-
nője (vers). — Faragó Sándor: Az eredik. — Avigdor Hameiri: A fecskék. — Jehuda Jeiteles: Egy sírkőre (vers). — Dr. Richard Huelsenbeck: Arthur Bryks művésze. — Dr. Fürst Aladár: Litván zsidók között. — Tibsi Illés: Az irodalmi szólásszabadság héber harcászata. — Bálint Jenő: Hani néni. — Új könyvek: — Nyiri Tibor: A magyar zsidóság és elvétel új irodalma. — Dr. Olga Schatz (Jeruzsálem): Zeev Ben-Zvi. — Zaidó humor. — Tollhagytról. — Krónika és szemle. — 29 illusztráció és két műnemelet.

MÚLT ÉS JÖVŐ

ZSIDÓ IRODALMI MŰVÉSZETI TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT
SZERKESZTI ÉS KIADJA
DR. PATAI JOZSEF
ZERKESZTŐSÉG: BUDAPEST - WIEN - BERLIN

Amos

III. HABDALA

A gyönyörűséges hercegnő, a testi pihenőt és lelki üdülést adó szombat, távozik a zsidó otthonából. A fájdalmasan búcsúzó családfő még szeretettel élvezi a tornyocskából áradó illatot, áldást mond a fonott gyertya fényére, amelyet a gyermek nagy buzgalommal ágaskodva tart magasra – hogy nagyra nőjön –, aztán még egy áldás a csordultig borral megtöltött pohárral és megkezdődik a hétköznapi gondja, küzdelme. (Már az asztal szombati terítőjét is visszahajtották, mert a hétköznapot a szombattól elválasztó tátongó űr ezzel is kifejezésre jut.)

közös sétáikról, ugyanezeket említi egy Pap Károlyról emlékező későbbi írásában is.

Pap Károlyval, az akkori Belvárosi kávéház első emeletén ülő és híveit fogadó íróval, magam kamaszkorban ismerkedtem meg. Emlékszem, hogy mennyi indulatot és gondolatot keltett fel bennem a könyv. Hatalmas vihar keletkezett belőle, a hivatalos zsidóság elvetette, a *Nyugat* ünnepelte.

Az identitás keresésnek e 30-as évekbeli fázisához tartozik Komlós Aladár Bródyról szóló cikke (*A Toll*, 1934), amely ugyancsak leszámolás volt az önelégült hivatalos zsidóság illúzióival, amely heves vitát kavart és amelynek következtében még állását is elvesztette. De ebbe a harmincas évek közepi új, identitás kereső hullámhoz illeszkedik a Tábor könyvkiadó munkássága is. Ez a könyvkiadó a világ és a magyar zsidó kultúra termékeit bocsátotta közre, regények sorozatát, de tudományos műveket is, köztük Dubnov akkor legkorszerűbbnek tartott *A zsidóság történetét*, Szabolcsi Bence fordításában. Ennek a könyvkiadónak lelke és mozgatója Horváth Zoltán, író és újságíró volt, a későbbi neves szociáldemokrata politikus.

Végül ugyanennek az identitás keresésnek néhány évvel későbbi terméke két filozófus munkássága. Tábor Bélára és Szabó Lajosra gondolok, köztük az előbbi *A zsidóság két útja* című szép és mély írása most jelent meg reprint kiadásban.

Az első identitás kereső hullám sokban a német szel­lemtörténet és filozófia műveitől nyerte inspirációját; általában leszámolást hirdet az asszimilációs zsidóságnak a liberalizmushoz fűződő illúzióival, egy a Biblián és a zsidó kultúrán alapuló sajátos zsidó lényeg­et keresve, amely az igazi magyar lényeggel megértő szövetségre lép. Mindezek a törekvések erősen társadalmi indulatúak is, a magyar zsidóságban hatalmat gyakorló kapita­lista réteg ellen irányultak.

3. 1932 után egészen 1938-ig a hitleri Németországban maradt zsidóság körében sajátos, élénk tudományos és kulturális élet alakult ki. Természetesen abban az illúzióban, hogy üldözés és jogfosztás ellenére életük megmarad, és ezt a sajátos közösséget meg tudják őrizni. Tudományos centrumok, könyvkiadók, folyóiratok működtek, hadd említsem csak meg az összefoglaló hatalmas vállalkozást, az *Encyclopaedia Judaica*t, amely azonban befejezetlen maradt, hadd emlékeztessenek a Schocken-Verlag működésére, pompás kiadványaikra, a tudományos monográfiákra. Felvetődik a kérdés: volt-e valamilyen ehhez hasonló tudományos,

IV. ÚJHOLD

A hónap első napjai egyikén szabad ég alatt köszönti a jámbor zsidó az újra megjelenő holdat és dicsóítja Azt, Aki az ég minden seregeit teremtette és megparancsolta nekik, hogy törvény szerint teljesítsék kötelességüket annak idején. Megparancsolja a holdnak, hogy újuljon meg, aminthogy megújul az egész emberiség, hogy Alkotóját, királyságának dicsőségére felmagasztalja.

kulturális centrum teremtési kísérlet a magyarországi zsidóság körében?

4. Következzék egy néhány adalék és személyes emlék az 1938 és 1944 közötti időszak ilyenirányú törekveiről. A német példa ösztönzésére, de a magyar fejlemények hatására történt itt is kísérlet egy ilyen újfajta kulturális és tudományos élet létrehozására. Az ösztönzések között nem elhanyagolható 1940 után a Magyarországhoz került erdélyi zsidóság hozzáadása, sajtótermékben, szellemi energiában.

Mindenekelőtt személyekről kell beszélnem; arról, hogy ezidőtájt lépett fel a szellemi vezetők egy új típusú köre, így a magyar rabbikar egy néhány új szellemű és ragyogó képviselője. Hadd emlékeztessék Benoschfszky Imre, Róth Emil, a köztünk jelenlévő Weisz Pál személyére, működésére és könyveire; és természetesen arra a nagy egyéniségre, aki mintegy átvezető híd volt nemzedékek között, Heller Bernátra és tanítványára, Scheiber Sándorra. De sorolhatnám a neveket, nagyrészt halottak neveit. Mindenesetre egy új vezető gárda kialakulásának első lépéseiről van szó.

Új intézmények alakultak; gondolok az OMZSA életre keltésére, és mögöttük egy fáradhatatlan megszállott egyéniség, Ribáry Géza működésére, aki könyvek kiadásában, akciókban, művészek toborzásában és segélyezésében járt elől. Az addig békés kulturális munkát kifejtő OMIKE pedig megteremtette többek között a híres OMIKE színpadot, amely az 1940-es években, bizvást mondhatni, nemcsak a magyarországi zsidók, ha-

nem a magyar kultúra egyik jelentős terepévé változott, opera és színi-előadásával, szavaló estjeivel és más tevékenységével.

Megjegyzem, hogy hasonló kezdeményezés Kolozsvárott is volt *Concordia* néven.

Mindennél mozgalmibb, szenvedélyesebben politizáló körök és egyesületek is új életre keltek. Tevékenységüknek természetesen csak egy része volt kulturális, de ezek is segítettek az új közösséget kikovácsolni, illetőleg megőrizni. Ebben az összefüggésben kell szólni a magyarországi *cionista* mozgalomról és főleg annak ifjúsági mozgalmairól, elsősorban talán a legradikálisabb *Hásomér*-ről, bár a jobboldalibb *Betár* és a középutas *Hánoár Hácioni* sem elhanyagolható munkát végzett ez években. A kivándorlásra való felkészítés, majd utóbb az ellenállási mozgalomban való részvétel mellett az európai, a magyar és zsidó kultúra megőrzésére és fejlesztésére is tanította tagjait. Ebben az összefüggésben kell megemlítenem a magyarországi zsidó cserkészcsapatokat is, elsősorban azonban a legszenvedélyesebb, lepolitizáltabb és a legtöbb szellemi értéket tömörítő szervezetet, a *MIEFHÖE*-t, azaz a zsidó egyetemi és főiskolai hallgatók országos egyesületét, amelynek Vasvári Pál utcai helyiségeiben, tehát közel a jogi és az akkor a Szerb utcában működő közgazdasági karhoz, a későbbi szocialista mozgalmak akkor még ifjú vezetői és a világ cionista mozgalmának neves vezetői még egymással vitatkoztak.

Mindez a szellemi mozgás, mozgalmi munka természetesen kiadványokban is lecsapódott. Nem említem most az előbb felsorolt szervezetek kiadványait, csak megjegyzem, hogy a két legfontosabb kulturális-tudományos kiadvány, a *Múlt és Jövő* és az *IMIT Évkönyv* mellé ez időben zárkózik fel a *Libanon*, a magyar zsidó tudományos folyóirat, amelynek anyaga még feldolgozásra és értékelésre vár. És ebben a kontextusban említem meg a zsidó műemlékek gyűjtését, a múzeum ügy megteremtésére irányuló erőfeszítéseket is, Naményi Ernő, Munkácsi Ernő munkáját. Ezt az időszakot mintegy összefoglalja egy antológia, a Zsoldos Jenő szerkesztette *Száz év zsidó magyar költői* című reprezentatív gyűjtemény, amely egyszerre óhajt mind a két nép kultúrkincséhez hozzájárulni. És ha már Zsoldos Jenőt megemlítem, hadd tegyem hozzá, hogy kezdett kialakulni egy, a magyar zsidóság történetével és kultúrájával foglalkozó tudós gárda is; a fent már említett nevek mellé tegyük hozzá Grünwald Fülöp, és ismét csak Komlós Aladár és még fiatalabbak, mint Steiner Lenke nevét.

5. Összeáll-e mindez egy képpé? Kialakul-e egy sokszínű, de mégis egységes magyar zsidó, vagy ha úgy tetszik, zsidó magyar kultúra és tudomány képe? Megfogalmazódott-e egy új identitás?

Engedjék meg, hogy kérdőjellel fejezzem be; erre én sem tudok válaszolni. Azt mindenesetre állítom, hogy ebben a hat évben jelentős kulturális és tudományos értékek születtek; talán összefoglalóan jelzésül elég Vajda Lajos és Ámos Imre műveire utalnom, mint amelyek kort, helyzetet, fájdalmat és reményt a legkorszerűbb európai művészeti eszközökkel fogják össze és messzehangzó tanui ennek a korszaknak. De hozzátehetnék verseket is, Pásztor Béla, Zelk Zoltán és természetesen Radnóti Miklós verseit, monográfiákat és folyóirat cikkeket. Talán ezek is jelentős hozzájárulások, és pedig nemcsak a magyarság, nem csak a zsidóság, hanem a világ kultúrájához és tudományához is.

LIBANON

ZSIDÓ, TUDOMÁNYOS ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

KALLÓS ZSIGMOND: József Hakohen Haazafared „Zaburtig” adata
KLEIN ÁBRAHÁM: Az élet és a halál szín-jelképe
GRÖZINGER M. JÓZSEF: A jidvis nyelv pszichológiája

KISEBB KÖZLEMÉNYEK:

ZSOLDOS JENŐ: Talmudi gondolat Taksanyi János példatárában
KOHN ZOLTÁN: A vallás és a filozófia
GRÖZINGER M. JÓZSEF: Bánóczi József és a filozófiai műnyelv
WOLF JÓZSEF: A bizánci irodalom zsidó vonatkozásai

KÖNYVEK:

KARDOS PÁL: LoBogola: Egy afrikai vadember, önéletrajz
GRÖZINGER M. JÓZSEF: Josef Kasteln: Eine Geschichte der Juden
FÉNYES MÓR: Meissinger: Der Abentaurer Gottes
GRÜNWARD FÜLÖP: P. A. Thellhaber: Geschichte des jüdischen Volkes
ZSOLDOS JENŐ: Nyíró József: Uz Bence

KISEBB BÍRÁLATOK — FOLYÓIRATSZEMLE

I. EVFOLYAM 4. SZÁM

1936. JÚL.—AUG.

BUDAPEST

Frigyasi Judit

Zsidó elhivatottság: Zsidók a magyar zenei életben a két viágháború között

Magyarországon, a 19. század folyamán, de még inkább a 20. század kezdetén, a zsidó értelmiség aktív részt vállalt a modern zeneélet megteremtésében.^{1*} Az 1929-ben kiadott *Magyar Zsidó Lexikon* több, mint 400 nemzetközileg elismert zsidó-magyar zenészt sorol fel.² Ez a szám, bármily impozáns, természetesen még megközelítő képet sem adhat a magyar zsidó értelmiség szerepéről a zenei életben, hiszen a lexikon csak azokat említi, akik már a huszas években híresek voltak. Nem szerepelnek zenekari tagok, elsőfokon tanító zenetanárok, hangversenyrendezők, és általában, szinte teljesen hiányoznak a nők. A statisztikák éppen a befogadó közegről, a mecénásokról, a szellemi támogatókról, a közönségről nem adnak – nem adhatnak – képet, tehát arról, ami voltaképpen a legfontosabb alkotórésze és meghatározója egy ország zenei kultúrájának. De névsorok és statisztikai adatok nem is fejezhetik ki azt, ami a legfontosabb, hogy tudniillik, miben is állt a zsidó értelmiség részvétele. Miért volt a zsidó értelmiség olyan lelkes támogatója az új magyar zenének, miért volt oly odaadó elkötelezettje egy színvonalas, modern zenei életnek.³ Mi tette vajon a magyar értelmiség számára vonzóvá a magyar zenei életet? Úgy érezte – úgy érezhette-e – egy magyar zsidó zenész, hogy a modern magyar zenei életben zsidó énjét is ki tudja fejezni?

Ezekre a kérdésekre természetesen igen nehéz teljes biztonsággal válaszolni, mivel kevés zenész beszélt és még kevesebb írt ilyen problémákról. De az a kevés és közvetett forrás, amely rendelkezésünkre áll, azt sugallja, hogy a magyar polgári zenei élet bizonyos szempontból ideális feltételeket teremtett az asszimilálódó zsidóság számára. Igaz, nem tette lehetővé egy modern értelemben vett zsidó etnikai tudat kialakítását. Erre nemcsak hogy nem nyújtott lehetőséget, de természeténél fogva szinte lehetetlenné tette – ez óriási hiány volt és maradt mind a mai napig.

Mit nyújtott tehát a modern magyar zenei élet a zsidó értelmiségnek? Egyfelől valamiféle *nemzetén kívüli állapotot*, egy nacionalizmustól mentes – vagy majdnem mentes – közeget; másfelől pedig egy olyan magatartás-típust, az anyaggal való foglalkozás olyan módját, amelyben a zsidóság egy

sajátosan, *eredendően zsidó hozzáállást* vélhetett, és vélt fölfedezni. A továbbiakban a magyar zenei élet e két jellegzetességéről fogok szólni.

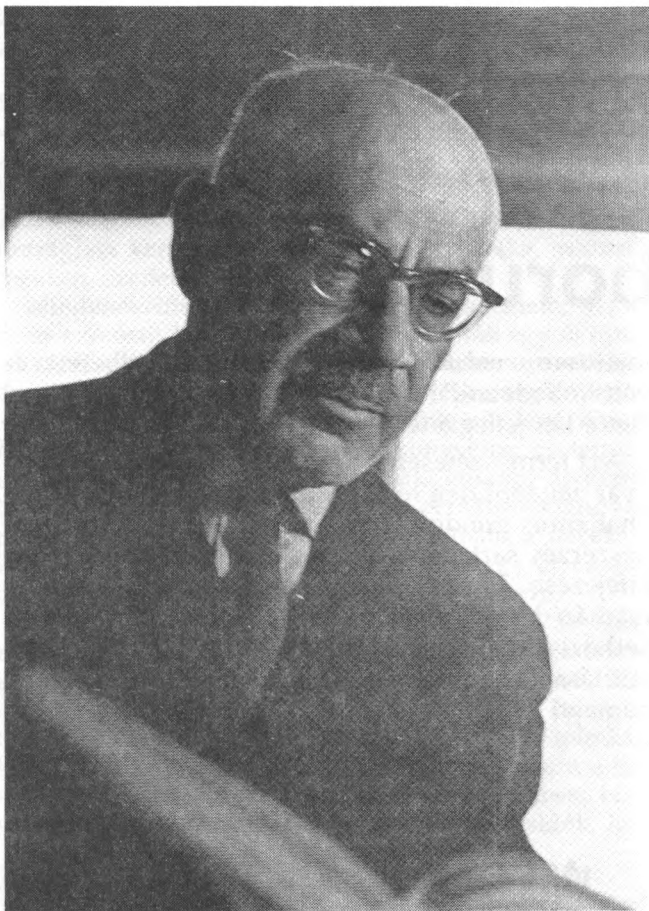
Azt természetesen nem lehet állítani, hogy a magyar zenepolitika teljesen mentes lett volna a nacionalizmus gondolatától. Tudjuk azt is, hogy a zeneszerzés sarkalatos kérdése volt a magyar jelleg kifejezése. Ennek ellenére, a huszadik század folyamán Magyarország zenei életét egyfajta nemzetköziség jellemezte, amelyben a repertoár kiválasztása és értékelése lényegében független volt a nemzeti jellegtől.

V. A SÓFÁR

„A hetedik hónapban a hónap elsején legyen nektek szombati nyugalom, emlékeztető harsonariadás, szent gyűlekezés” (Mózes III. 23. 24.) A Rós Hasaná-nak ősi, mózesi értelmét tükrözi vissza ez a rajz. Az emlékeztető harsonariadás emlékeztetés az esztendőben követett jó és rossz igyekezetekre, amely Isten megemlékezését is maga után vonja: „Felvonul Isten harsonaszónál, kürtzengés közt az Úr” (Zsoltár 47. 6.)

* Előadás a „Zsidó szellemi élet Magyarországon a két világháború között” címmel rendezett tudományos konferencián, 1992. április 7-én az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanári Klubjában.

Szabolcsi Bence

Hogy ezt megértsük, röviden vázolnunk kell a modern magyar zenei élet kialakulásának történelmi hátterét. Ma már nehéz elképzelni azt a helyzetet, amelyben egy fiatal zeneszerző találta magát a század elején. Milyen stílusok örökösének tekinthette magát, mondjuk egy 22 éves *Bartók* 1903-ban? Egyfelől ott volt a cigányzene, amelyet, mint az új magyar zene lehetséges forrását, nem lehetett figyelmen kívül hagyni. Nemcsak azért, mert igen népszerű volt és mert tősgyökeresen magyarnak volt elkönnyelve, és mégcsak nem is azért, mert akoriban ezt a zenét népzeneinek tartották, hanem elsősorban azért, mert a cigányzene rokona volt a verbunkosnak, a verbunkos pedig az egyetlen folyamatos magyar zenei hagyomány volt a század elején. A verbunkos stílus meghatározó eleme volt nemcsak a cigányzenének, hanem a magyar hangszeres parasztszenének, és a magyar szimfonikus stílusnak is. Tehát olyan hagyományról volt szó, amelynek egyfelől a magyarságát elvitatni nem lehetett, másfelől pedig ez a magyarság egyszerre volt jelen a zenei termelés összes rétegében, a parasztszenétől a szimfonikus irodalomig.

Nem szükséges itt arról beszélni, hogy a verbunkos-cigányzene miért volt zsákutca egyrészt a modern zene, másrészt a zsidó zenész értelmiség számára, ezt a problémát már korábban többen, elsősorban *Szabolcsi Bence* és *Bibó István*, kifejtették.

Egyrészt stílári okokról van szó: a „romantikus” cigányzene egy *Bartók* és *Kodály* számára konzervatív stílusnak számított. *Bartók* erre világosan utal írásaiban. A másik ok a mindannyiunk számára ismeretes politikai ok volt: a cigányzene, és már korábban a verbunkos is, szélsőségesen nacionalista eszme szolgálatában állt. A cigányzene mintegy szimbóluma volt a nemzeti büszkeségnek, sőt, mondjuk ki nyíltan, a magyar faj felsőbbrendűségének. És ezzel együtt a feudális ideológia konzerválását jelentette, azt a politikai magatartást, amely a huszadik századi modern magyar társadalmat a történelmi-nemzeti múlttól való elszakadás nélkül kívánta létrehozni.

Állást foglalni a cigányzene mellett egyenlő lett volna a modernség gondolatának feladásával, és tudjuk, hogy ezt *Bartók* és *Kodály* pontosan így is érezte. Nem arról volt szó természetesen, hogy a verbunkostól, amely semmi esetre sem volt zeneileg értéktelen, teljes egészében el kellett volna fordulni. De a verbunkos nem képezhette a modern magyar zenei stílus elsődleges forrását, és – kulturális szempontból – nem válhatott a magyar koncertélet központi repertoárjává.

De ha nem erre a hagyományra, akkor melyikre épülhetett az új magyar zene? A nyugat-európai tradíció – *Bach*, *Haydn*, *Mozart*, *Beethoven*, *Wagner* zenéje – zenei szempontból megfelelő kiindulás lehetett, ez viszont német-osztrák zene volt, olyan népek zenéje, amelyekben a századvég Magyarországa politikai és kulturális elnyomóit látta. Egy pályakezdő zeneszerző tehát abban a lehetetlen helyzetben volt, hogy e két tradíció közül kellett választania; egyfelől egy kétségtelenül magyar, de az európai műzene színvonalához mérten legfeljebb középszerű, és a sovinszta propaganda szolgálatában álló tradíció, másfelől egy magas szintű, de kifejezetten nem magyar hagyomány. Ma már alig tudjuk elképzelni azt a feszültséget, amely ebből a helyzetből fakadt, és amelyet a korabeli zeneszerzők és zenészek írásai világosan tükröznek.

Ebben a történelmi helyzetben alakult ki az a modern magyar zenekultúra, amely a század folyamán egészen a mai napig zenei gondolkodásunkat megszabja, és amelyben, mint mindannyian tudjuk és állandóan tapasztaljuk, a *nemzeti jelleg nem döntő kategória*. E gondolkodásmódban a *beethoveni* és a *brahmsi* tradíció nem német zene, hanem egyszerűen „nagy zene”, része az emberiség kultúrájának, mintegy nemzetet és nemzetiségen kívül és felül. A műzene nemzetet kívülsége nem volt új gondolat a zenetörténetben. De nem szabad elfelejtenünk, hogy ezt az elvet éppen a század elején, és talán éppen a sovinszta magyar légkörben volt a legnehezebb érvényre juttatni, és mégis, a magyar zenei életet inkább jellemezte ez a hozzáállás, mint például a korabeli Párizsét. Olyan korszakról van szó, amelyben a nacionalista eszme előtérbe került, pl. Franciaországban napirenden volt a német kultúra kigúnyolása, és nyílt harc

folyt a német és nemzeti zeneszerző iskolák között Oroszországban.

A műzene nemzetén kívüliségének gondolata vetette meg a zsidók és magyarok együttműködésének alapját a hazai zenei életben. Világos, hogy ez a légkör miért volt vonzó a zsidók számára. Itt egyik népcsoport sem érezhette felsőbbrendűnek magát; az öröklött nemzeti jellemvonások kérdése aligha merülhetett föl Beethoven előadásának kapcsán. Ez a repertoár nem volt ugyan kifejezetten zsidó, de nem volt kifejezetten magyar sem, ebben a zsidók éppen úgy otthon érezhették magukat, mint a nem zsidók.

Az új magyar koncertélet tehát olyan módon alakult, hogy különösen kedvező feltételeket teremtett a zsidók, mint teljes jogú résztvevők befogadására, anélkül, hogy sajátosan zsidó kultúra lett volna. Volt azonban a zenei életnek egy másik jellegzetessége, amely feltehetően nem a zsidó zenészek hatására alakult ki – bár ez sincs kizárva –, de amely mindenestre *összhangban állt egyfajta zsidó életfelfogással.*

Ez az életfelfogás a zenei előadóművészet természetéből fakadt. Az európai műzene utolsó évszázadaiban az előadóművészet központi kérdésévé a *szöveginterpretáció* vált. Ellentétben a korábbi korszakok gyakorlatával, a kotta a 19. század vége felé már nem emlékeztető írás volt, hanem a zeneszerző zenei kinyilatkoztatása. E szövegnek belső lényegét kellett feltárni, életre kelteni az előadásal.

Ebben a gondolatban eddig semmi nincs, amely sajátosan magyar vagy zsidó elem volna. Magyarországon azonban kialakult egy olyan előadói iskola, amely ezt az elvet végletesen fogta fel, amelyben a szöveg belső értelmét feltárni vagyó előadás csaknem fanatikus odaadással, szinte valóságos hittel történt.

Elég itt most egy példára, *Weiner Leó* tanítási módszerére hivatkozni. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy Weiner ennek a századnak a leghatásosabb zenepedagógusa volt. Ő nevelte azt a nemzedéket, amelyből a század legjelentősebb és legbefolyásosabb előadóművészei kerültek ki, nemcsak Magyarországon, hanem világviszonylatban.

Weiner tanítási módszerét, zenei felfogását tanítványai leírásából, a róla keringő számtalan anekdotából ismerjük.⁴ Weiner nem egyszerűen zenét tanított, ő a zenének, jobban mondva a zene igazságának élt. Az ő órái nem abból álltak, hogy ő megtanított volna valamit, hanem abból, hogy a diákokkal együtt kereste az egyedül érvényes megszólaltatást. Ezt, vagyis a kottában rejlő belső értelmet megtalálni, semmilyen áldozat nem volt sok. Weiner képes volt órákat eltölteni egy rövid szakasszal, egy frázist addig ismételtetni, amíg az nem volt tökéletes. A produkció, a koncert nem érdekelt, számára nem volt eredmény, vagy karrier. Az ő szemében zenésznek lenni nem szakma volt, nem is hivatás, hanem szolgálat a zene szel-

lemének. Zenésznek lenni tehát életforma, hiszen a zene tanulása örök és befejezhetetlen.

Weiner számára a zene volt az egyedül érvényes valóság. Szinte sohasem utazott, a zenén kívül alig érdekelt valami. Legendás, hogy mennyire nem vette észre a náciizmus veszélyét. A holocaustra nem tudott, vagy nem akart odafigyelni, számára ez múló felszín volt, míg a zene maradandó és örök.

Nincs szükség arra, hogy tovább részletezzem Weiner tanítását. Ennyiből is világos talán, hogy a weineri hozzáállás szoros hasonlóságot mutat egyfajta *ortodox zsidó* beállítottsággal. Ahogy Weiner számára a zene, úgy az ortodox életben a *Tóra* áll az élet központjában, annak megszólaltatása, érvényre juttatása, igazságának fölfedése az emberi élet célja és értelme. Itt is egy életen keresztül való tanulásról van szó, amely befejezhetetlen, és amely minden részletre kiterjed azért, mert minden részletben az isteni kinyilatkoztatást, az igazságot véli fölfedezni. A szakrális szövegekben rejlő valóság, mint Weiner zenéjének valósága, örök, azt nem

VI. TASLICH

Ros Hasana délutánján jámbor zsidók kimennek valamelyik folyó, patak, vagy halastó partjára, kifordítják zsebükből a morzsákat, Micha próféta hirdetésére célkozva: „Ki van olyan Isten, mint Te, aki megbocsájtja a bűnt és elengedi öröksége maradékának vétkeit? Nem mindéig tartja meg haragját, mert gyönyörködik az irgalmasságban! Újra fog nekünk irgalmazni, eltapodja bűneinket és a tenger mélységébe veted mind a vétkeinket. Hűséget adsz Jákobnak, szeretetet Ábrahámnak, ahogy megesküdtél őseinknek a hajdankor napjától fogva.” (Micha 7. 18–20.)

érinti meg a külső, változó világ, amely csak felszín.

Hogy ez a hasonlóság a weineri és a zsidó életfelfogás között Weiner egyéniségében miből ered, akár tudatalatti, vagy akár véletlen is ez az egyezés, nem hagyhatjuk figyelmen kívül. Weiner ugyanis ezzel a csaknem vallási zene-filozófiájával nem volt egyedül. Nem véletlen az, hogy évtizedeken keresztül ő volt a leghatásosabb magyar zene-tanár, és sikerének éppen ez a csaknem abszurd idealista szemlélet volt az oka. Ez világosan látszik a visszaemlékezésekből. Weinerért nemcsak azért rajongtak a tanítványai, mert nagyszerű zenész volt – elvégre sok más nagyszerű zenész is volt akkoriban Magyarországon –, hanem főképp azért, mert a legtisztább formájában képviselt egy olyan eszmét, amelyben a magyar zenésztársadalom feltétel nélkül hitt.

Felmerülhetett-e a két világháború közötti időben bárkiben is a gondolat, hogy a weineri művészi hozzáállásban zsidó vonást lásson? Ha talán ilyen formában ezt nem is mondta senki, kétségtelen, hogy ez az életfelfogás a magyar asszimilált zsidóság zsidó-nemzeti, pontosabban, nemzetén felüli identitásával tökéletes összhangban volt. Ezt a világképet legszebben talán Szabolcsi Bence, a magyar zene egy másik, kivételes jelentőségű alakja, írta le. Szabolcsi szerint a zsidóság a prófétai hagyományban talált önmagára, abban a gondolatban, hogy az igazság és az etikus magatartás előrébb való a nemzetnél. Szabolcsi a következő szavakkal fejezte ezt ki:

„A próféták [...] az élő lelkiismeret a zsidó szervezetben: ha épp a legnagyobbak működését nézzük, azt kell mondanunk, hogy kérlelhetlenségében sokszor az öngyilkosságig menő lelkiismeret. [...] Az emberi lelkiismeretnek ilyen messzemenő – a politikai öngyilkosságig menő – következményeit [...] egyetlen nemzet sem vonta, nem vonhatta le a zsidóságon kívül; a prófétaság nemcsak a zsidó nép legmélyebb hangját, de az életben való hontalanságát is jelentette. Öngyilkosság, amely egyúttal fennmaradást, halhatatlanságot, örök életet hozott a zsidóságnak; tragikus magafelemésztés, örök célok nevében.”¹⁵

Szabolcsi a zsidó szellemi önmegsemmisítésben hitt, ugyanúgy, mint a német értelmiség, de egy fontos különbséggel: számára a zsidók önfeláldozása nem jelentette a zsidóság szellemi beolvadását.⁶ Szabolcsi úgy gondolta, hogy csak a nemzet gondolatát kell elvetni, de nem a zsidó tudat lényegét, sőt a zsidó jelleget éppen a nemzet feladása árán lehet megőrizni. A zsidóság feláldozza önmagát, mint népet, annak érdekében, hogy továbbvigyen egy sokkal fontosabb és mélyebb zsidó tradíciót, azt, hogy ő legyen az emberiség morális tudatának fenntartója.

Amit itt Szabolcsi leírt, az tükrözi a magyar zsidó értelmiség sokak által sokféleképpen kimondott hitét. Erre a gondolatra épül Tábor Béla *A zsidóság két útja* című könyve is. Tábor számára a zsi-

dóság a vallásban megnyilvánuló „lényege”, voltaképpen egy nagy lehetőség és feladat, s a zsidóságnak azért és csak addig kell népnek is lennie, amíg ezt a morális feladatot nem teljesítette.⁷ Nemcsak a zsidók tekintették ezt a prófétai magatartást specifikusan zsidó vonásnak, hanem a magyar értelmiség több nem-zsidó alakja, például Ady is – elég ha itt *„A bélyeges sereg”* című versre gondolunk. Természetesen nem jelenti ez azt, hogy egyfajta morális-etikus művészetfelfogás kizárólag zsidó tradíció. Tudjuk, hogy a radikális értelmiség tagjai a romantikus, vagy akár egy magyar kálvinista hagyományban is fölfedezhették és fölfedezték ennek a nézetnek a gyökereit. Ady például e prófétaságban tudatosan vállalta a kettős – zsidó és kálvinista – hagyományt.⁸ Mindez nem mond ellent annak, hogy e magatartásformában, amely tehát bizonyos fókig általános volt a magyar értelmiség körében, a zsidó réteg önmaga sajátos tradíciójának szerves folytatását lássa.

A művészi felfogásnak tehát három különböző, de egymással összefüggő eleméről van itt szó. Az egyik elem a „profétikus” elhivatottság tudata volt, amely a művészet összefüggésében a tökéletességre való törekvést, a színvonal minden körülmények között való érvényesítését jelentette, és, mint Weiner esetében láttuk, e tökéletesség létrehozásában látta a művészet egyedüli értelmét. Tudtommal csak a magyar zeneéletben szakadt el a tökéletesség létrehozására való törekvés az előadóművészet praktikus szempontjaitól olyan mértékben, hogy az interpretáció önmagáért és önmagában is értékesé vált – függetlenül a koncertproduktiótól –, holott elvileg ez utóbbinak kellene az előadóművészet céljának lennie. Egy másik összetevője ennek az ideológiának az írott szövegnek, a kottának csaknem szakrális szolgálata, az a hit, hogy a kottából, és egyedül a kottából fejthető meg a zene igazsága. Harmadsorban, és mindezekkel összefüggésben, jellemzője volt ennek a felfogásnak a zenei érték nemzetén, helyen és időn kívülségének tudata. A kapcsolat nyilvánvaló: a zene örök értékebe vetett hit, tehát az az elképzelés, hogy az előadásban az örök igazságot kell felfedni, nem fér össze a helyi, időbeli, nemzeti-népi jellegzetességek érvényesítésével.

E művészi identitástudat paradox volta abban áll, hogy olyan értékeket állít a középpontba, amelyek nemzetén fölül állanak, de ugyanakkor e nemzetén fölül értékekben véli fölfedezni népi – zsidó illetve magyar – elhivatottságát. A zsidóság prófétai hagyományának folytatását láthatta benne, a magyar értelmiség számára pedig ez a magatartás jelenítette a központját annak a bizonyos „igazabb magyarságnak”, amelyet a Nyugat generációja a sovinszta magyarság ellenpólusaként mutatott föl. Mondhatjuk-e, hogy a magyar zenei élet karaktere valamiképpen „zsidó” volt? Ezt így nem lehet, nem helyes, és nem is szükséges mondani. Meggyőződésem, hogy a zsidó identitástudat rányomta bé-

lyegét a magyar értelmiség művészi-etikai felfogására, legalább is felerősített bizonyos tendenciákat. Itt azonban nem az „eredet” kérdése a döntő, hanem az, hogy ebben a művészetfelfogásban, bárhol eredt is, a zsidóság, vagy annak legalább egy része, önmaga legtokéletesebb kifejezését vélte fölfedezni.

A polgári zenei élet vonzása éppen abban állt, hogy ezt az összefüggést lehetett, de nem kellett észrevenni. Az az asszimiláns zsidó réteg, amely a zsidó közösség és identitás elől próbált menekülni, amelyik a zsidóságot csakis származásnak fogta föl, amely az emberi-művészi lényegét nem érinti, az a zsidóság bátran állíthatta, hogy a fent vázolt összefüggések jelentéktelenek vagy egyszerűen nem léteznek. Sőt, bizonyára voltak (és vannak) a zsidóságon belül és kívül is olyanok, akik a leghatározottabban elutasítják, hogy egy művészi magatartástípust, amelyeket magából a művészetből is le lehet vezetni, bármilyen etnikai hagyománnyal összefüggésbe hozzunk. Hiszen sokan éppen azért menekültek ebbe a felvilágosult, értelmiségi kö-

VII. KAPORO.

Babonás hitben gyökerező szokás szerint némelyek az engesztelő nap előtt kakast forgatnak fejük fölött, majd levágatják és a szegényeknek ajándékozzák. „Ha van melletteszülő angyal, egy az ezer közül, hogy valljon az ember mellett egyenességéről: akkor megkegyelmez neki és mondja: szabadítsd meg őt, hogy ne szálljon a sírba, találtam váltáságot. (Jób 33. 23–24.)

zegbe, hogy ott végre megszabaduljanak a népi-nemzeti címkéktől.

Ugyanakkor látnunk kell, hogy a zsidóság egy másik rétegének erőt és hitet adott, hogy ebben a magatartásformában a számára legnemesebb zsidó hagyomány folytatását láthatta. Bizonyára voltak köztük olyanok, akik csak homályosan sejtették, de kimondani, sőt végiggondolni sem merték ezeket az összefüggéseket, míg mások, mint például Szabolcsi Bence vagy Tábor Béla nem kételkedett ennek az ideológiának zsidó jellegében, még ha egy életen át vívódott is a pontos magyarázattal.

Nincs lehetőség itt arra, hogy ennek a felfogásnak sokféle – pozitív és negatív – következményeire kitérjek. A magyar zsidóság ön-azonosítása egy próféta, kizárólag nemzetén kívüli szellemi értékekben kifejeződő tudattal – szemben egy etnikai zsidó tudattal – súlyos problémák forrásává vált, amelyek mind a mai napig, legalább részben megoldatlanok Magyarországon. Ugyanakkor, éppen ez a hozzáállás tette lehetővé, hogy a zsidó értelmiség tökéletesen magáénak érezze azt a magyar zeneéleletet, amely más okokból kifolyólag, a zsidó

IX. SÁTOROSÜNNEP.

„Sátrokban lakjatok hét napon át, minden honos Izraelben lakjék sátrokban.” (Mózes III. 23. 42.) „S vegyetek magatoknak az első napon díszes fagyümölcsöt, pálmaágakat és sűrűlombú fának, meg a fűzfának a gallyát és örvendeztetek az Úr, a Istenetek színe előtt hét napon át.”

(Mózes III. 23. 40.) A sátorban, amelyben az aratóünnep emlékeztetőjéül egyes helyeken, más díszek közt, bort és olajat is elhelyeznek, veszi kézbe az imádkozó az ünnepi csokor alkotórészét: a „díszes gyümölcsöt”, az etrogot.

fejlődéstől függetlenül is egyfajta nemzetén kívüli kultúrát próbált teremteni. Ez a szemlélet tette lehetővé, hogy a zsidó zenészek szinte fenntartás nélkül otthon érezzék magukat a magyar zenei életben. És ez még ma is így van, vagy legalábbis így volt tizenöt évvel ezelőtt, amikor a *Zeneakadémián* tanultam. Tanáraim ennek a művészi szemléletnek a jegyében tanítottak és alkottak. A weineri hozzáállás jellemző sokakra azok közül, akik ma a

X. CHANUKKA.

A templomszentelés ünnepén az olajcsoda emlékére, a hős Makkabeusok önfeláldozó küzdelmére (oroszlán) gondolva, gyűjtjük meg a chanukka-mécsest. „Először a makkabeusok korában történt, hogy Izraeltől el akarták ragadni hitét, lelkét, Istenét... Harcaikkal, vértanuhalálukkal a makkabeusok kivívták a vallásnak, a léleknek szabadságát. Ezért drága nekünk a Chanukka, a lelkiismereti szabadság ünnepe.” (Heller Bernát: *Zsidó ünnepeink*.)

zenei életben meghatározó személyiségek, zsidók és nem zsidók egyaránt, hadd említsem itt meg Kurtág Györgyöt, Kocsis Zoltánt, Jeney Zoltánt, Simon Albertet és évfolyamtársaim közül Csapó Gyulát. A mi generációnk ugyanazt mondhatná, mint Szabolcsi Bence 60 évvel ezelőtt:

„Hogy magyar zsidóság van-e, lesz-e, nem tudom; de hogy volt az bizonyos. Bizonyára sokan vagyunk, akik láttuk őket magunk előtt; egy vagy két nemzedéket, melyben csodálatos – számunkra már jóformán érthetetlen – harmóniává egyesült magyarság és zsidóság.”¹³

Jegyzetek

¹ Ez a cikk rövid kivonata a közeljövőben megjelenő angol nyelvű cikkemnek: *Jews, Modern Hungarian Music Culture and the 'Prophetic' Ideal of the Hungarian Radical Bourgeoisie*.

² *Zsidó lexikon*. Szerk. Újvári Péter. Budapest: A zsidó lexikon kiadása, 1929. E lexikonból és más forrásokból tudjuk, hogy a zenei élet szinte minden terén jelentős szerepet töltek be a zsidó értelmiség tagjai. A zsidó zenészek között voltak zeneszerzők, mint Jemnitz Sándor, Arma Pál (Weisshaus Imre), Kadosa Pál, Kósa György, Molnár Antal, Radó Aladár, Reinitz Béla, Siklós Albert, Weiner Leó; karmesterek, mint Doráti Antal, Fleischer Antal, Komor Vilmos, Lichtenberg Emil, Ormándy Jenő, Reiner Frigyes, Solti György, Széll György; hegedűművészek, mint Arányi Nelly, Bloch József, Gertler Endre, Geyer Stefi, Kemény Rezső, Szigeti József, Székely Zoltán; csellisták, mint Hütter Pál, Popper Dávid, Schiffer Adolf; operaénekesek, mint Alpár Gitta, Kálmán Oszkár, Ernster Dezső, Székely Mihály; zongoristák, mint Engel Iván, Fischer Annie, Fried Gza, Hernádi Lajos, Jámbor Ági, Kadosa Pál, Sándor György, Thomán István, Ungár Imre, Szántó Tivadar, Varró Margit. A zsidók döntő szerepet vállaltak az új zenész-generáció nevelésében, ízlésének kialakításában. A felsorolt előadók, programválasztásukkal, előadási stílusukkal jelentősen befolyásolták a zsidó zenei ízlését – gondoljunk például Lichtenberg Emil barokk zenei koncertjeire vagy Geyer Stefi, Székely Zoltán és mások Bartók tolmácsolásaira. A fent említett előadóművészek közül nem egy híres tanár is volt, mint például Herzfeld Viktor, Kadosa Pál, Siklós Albert, Weiner Leó, Hernádi Lajos, Thomán István, Ungár Imre, Szántó Tivadar, Varró Margit – némelyikük pedagógiai munkássága voltaképpen jelentősebb, mint előadói tevékenysége. Az egyik leghíresebb budapesti zeneiskolát, a Fodor zeneiskolát, a zsidó Fodor Ernő alapította és az ott tanító tanárok közül is nem egy zsidó volt, mint például Braun Paula és Rados Dezső. A zenekiadók szinte mindegyikét zsidók alapították és tartották fenn, így például Rózsavölgyi, Nádor Kálmán, Bárd Ferenc, Zipser und König kiadóvállalatát. Feltűnően sok zsidót találunk a modern magyar zenetörténet, zenekritika és zenetudomány úttörői között, hadd említsünk meg néhányat: Béli Izor, Fabó Bertalan, Falk Géza, Fodor Gyula, Jemnitz Sándor, Kárpáth Lajos, Keszler József, Kristóf Károly, Lányi Ernő, László Ákos, Molnár Antal, Molnár Géza és Szabolcsi Bence.

³ Itt természetesen csak a zsidóság egy bizonyos rétegéről beszélhetünk. Hamis volna a zsidó polgárság egészét, mint a modern magiskultúra elkötelezett támogatóját lefesteni. Nyilvánvaló, hogy – mint minden társadalmi csoportban – a zsidók körében is nagyobb közönsége volt a könnyebb műfajoknak, mint az úgynevezett „magas kultúrának”. Sok zsidó rajongott a magyar nótáért és a cigányzenéért, sőt a magyar nóták egy részét zsidók komponálták, mint például, Ányos László, Bodrogi Zsigmond, Sas Náci, Hegyi Béla, Lányi Ernő, Lengyel Miksa. Köztudott az is, hogy a magyar operett közönsége, előadógárdája és komponistái többségükben zsidók voltak, elég itt megemlíteni Béli Izor, Szikla Adolf, Szirmai Albert, Konti József, Kálmán Imre, és természetesen Goldmark Károly nevét.

⁴ Weiner tanítási elveinek legértékesebb forrása századik születésnapja alkalmából megjelent kötet: *Emlékeink Weiner Leóról*. Összegegyítette és szerkesztette Berlász Melinda. Budapest: Zeneműkiadó, 1985.

⁵ Szabolcsiban e gondolatmenet feltehetően Simon Dubnov *A zsidók története* című könyvének fordítása közben fogalmazódott meg. Szabolcsi nemcsak egy, a magyar zsidóság történetéről szóló függelékkel toldotta meg a könyvet, hanem több helyen kiegészítette a főszöveget is. A kiegészítésekre Kroó György figyelt föl, aki e szövegeket kiadta és elemezte egy nemrég megjelent cikkében: „Szabolcsi Bence. Szellemi arcképvázlat a harmincas évekből”, *Múlt és Jövő*, 1989. 2. 31–39. ol. Szabolcsi véleményét e cikkben megjelent idézetek alapján közlöm.

⁶ A zsidó asszimiláció, az ún. zsidó-német dialógus problémájáról különösen érzékenyen írt Gershom Scholem. Ld. például Gershom Scholem, *On Jews and Judaism in Crisis. Selected Essays*. Szerk. Werner D. Dannhauser (New York: Schocken Books, 1976).

⁷ Tábor Béla. *A zsidóság két útja*. Budapest: Pesti Szalon könyvkiadó, 1990. (Az első kiadás 1939-ben jelent meg.) Ld. különösen a 34–35. oldalakat.

⁸ Ld. például Ady „Az én kálvínistaságom” című írását (*Nyugat*, 1916).

⁹ Kroó, i. m., 389. old.

Sásdi Sándor

Vándorok

Amíg Vargán laktunk, az őszi nagyünnepeket mindig Felsőmindszenten töltöttük. Valamikor nagyszüleim is odajártak, de amíg állt a zsupfedelű zsinagóga, a jeles napokon abban imádkozott úgy a közeli, mint a megye távolabbi kis falvak zsidó lakóinak jelentős része. Elsősorban a rokonainkra gondolok, akik egész évben csak itt találkoztak, idejük nagy részét a templomban töltik, de marad idő a panaszlásokra, a százféle gond részletezésére, a kevéske öröm megosztására is. Kiből tevődik össze ez alkalmi, de rendszeresen ösz-

szeverődő zsidó közönség? Szatócsokból, községi kocsmák bérlőiből, országos vásárokon ügynevezett földönárusítókból, akik vízhatlan vászonra rakott portékájukat így kínálják: „Máma pénzért, holnap ingyért...” A sokféleivel hiába próbálkozók megalkuszak azzal, hogy az összekotort kevéskéből megveszik a talyigát, a nemsokára cigánykézre kerülő lovat, legtöbbször csak amúgy, tervezés nélkül, megindulnak az országúton. Stern Simon, a kocsi fenekére ágyazott, jéggel hintett gyékényre önti a halat, hajnalban megindul, hogy jókor elérje az első falu után a soronkövetkezőket. Álmos-ság puhítja a hangját, időbe telik, amíg kedvérevalóan kiáltozhatja: „Asszonyok, hozom a friss drávai halat... asszonyok, nem sokat spekulálunk...” Schön Jakab nemcsak „Raus Haudest” az újhold napokat, kisebb böjtöket tartja nyilván, de tudja melyek a falvak, ahol Kisasszonkor, szeptember 8-án valamiféle szentjük után ünneplik a búcsút és készülnek arra nagytakarítással, bútorok megmozdításával. „Asszonyok, leányok, játék a meszelés, ha a nádasdi égetett kerül ojtásra a sajtárjukban ...”

Győzze mázsára rakni a kisebb nagyobb darabokat, jóismerőseit névről szólítja, és ráadás jut a vesszőkosarába. A szürke magától megindul, talán a csillagok hamvadását is tudja, jókor bekanyarodik a néptelen dűlőútra, ahol a gazdája előszedi az imakendőt, a szíjakat, elmondja a *Sachriszt* – a reggeli imádságot –, nem sok időt szentelve reá, amíg a szombati kalács maradékát eszi, Kesely jóllakik a közeli lóheretáblán.

Kiskóhn Arnold (micsoda uras név) nyúl-bórt, görény és rókaprémet vásárol, alku szerint, amíg telik a kasszából. Sorolhatnám a többi, a bakócai Dornert, a foltozó-szabót, a többi, akiről azt mondják, balsorsra

ítéltetett, ha „*Tachrohimmel*” kereskedik (halottas ruha), akkor ezen a földön senki meg nem halna. Egy dologban azonban szerencsések: nem tudják, hogy szegények. Nem tudják, hogy ők, az „egyivásúak” miért szorulnak a templom baloldali, homályos padosraira, távol a Frigyszekrénytől. Így van rendjén, nem dicsekedhet mindenki – mint az én apám is a Magtárdombon kívül, negyvenkét hold földdel, avagy a holdankint hetven mázsa kukoricát termő Sárgödörével, mint a tormási Schlésinger Ignác – és nem járhat hintón, mint az orosz-lai bérlő.

A szegények csoportjába sorolandó Scheiner Izsák, aki Huszt környékéről települt Komlóra, feleségével, Joszele nevű fiával – későbbi jóbarátommal – és vājárként kereste kenyerét.

A Nagyböjt előtti esti istentiszteletre jövet Scheiner letelepedett a baloldali padosor legutolsójában. Levette lábbelijét, harisnyásan szétteregtetve taliszárt, beleburkolódzott fehér halottasruhájába, a *kittlbe*, amelynek nincsen zsebe, úgy eltűnt, hogy az arcából alig látszott valami. A púpos kántor, a vereseszakállú Steiner elkezdte az imák-imáját a *Kol Nid-rét*. Scheiner Izsák eleinte halkán kísérte az éneket, „*Mind a fogadalmak, tilalmak, esküik, átokaláhelyezések, tartózkodások, vezeklések, amit fogadtunk, amit esküdtünk ... az engesztelés ezen napjától... mindnyájan feloldva, érvénytelen, nem kötelező, megsemmisítettett ...*”, de amikor Steiner odaért, hogy: „*Megbocsáttatik Izrael fiai egész közösségének...*”, akkor, mintha a komlói vājár bűvöletbe esett volna, egyre hangosabban könyörgött, dalolva könyörgött, a Kimondhatatlan Nevűhöz: „... és megbocsáttatik az idegennek, aki közöttük tartózkodik,

mert az egész nép tévedésből tette ...” Ősi dallamon, végéig kívülről ismételte, olyan zengő hangon, mintha a mennyezetet átszűrődve az egekig hatolna. Hogyan került a kántor helyébe, a Tóra elé, azt többféleként mesélték. A nyúl-szedő szerint Steiner kísérte oda, meghajolván előtte, ahogyan a *Ben Tajre*, „a Tóra fia” által megkívántatik, Stern, a halásus, aki előzőleg mellette ült, esküszik, hogy szárnyak suhogását hallotta, csodálatos fény felgyulladását észlelte. Ki által jelöltetett ki véglegesen a helye az első sorban, a tormási Schlésinger mellett, aki fertályonként három konvenciss kocsisának, vincellérjének méri ki a konvencist – senki se firtatta.

Az utolsó kézirat

A népligeti majálison Mezey Katalin szólított meg, hogy Sanyi bácsi kórházban van, s bizonyára örülne, ha látna maga körül fiatal arcokat, ugyan mennék már be hozzá. Persze, mondtam, feljegyezve: *Amerikai út, Szeretőkórház, 223-as szoba.*

Néhány héttel azelőtt beszéltem az Öreggel, egy részletet adott a *Szombatnak* ötvenedik regényéből, s hogy biztassam a közeli közléssel, telefonon hívtam. Két perc alatt tegeződünk (alig hetven év korkülönbséggel), s bátorított, ő is szerkesztett huszonevésen lapot – szintén lehetetlen anyagi körülmények közepette. Látogassam meg feltétlenül, segít amiben tud – mondta, s én nem tudtam magányos-e és társaságra vagyik, vagy felvillanyozta lelkesedésem, s ezért hajlandó beengedni remetei zárkózottságába, melyben felesége néhány év előtti halála óta él, s aminek feszültségét csak a nap nap utáni pedáns, négy órás munka, az *írás* öröme oldja fel.

Nehéz, sűrű szöveg a parasztszidó környezetben játszódó *Vándorok*, a talán torzóban maradt regény részlete. Arról a közegekről szól, amelyben valaha élt, amiről mindent tudott. Népi és zsidó író volt, olyan természetességgel, hogy képtelenség elvitatni bármelyik gyökerétől. „*Dirsu et selom háir*” hangzik a prófétai felszólítás (*Jer. 29,7*), s ő imádkozott annak szellemében a város békéjéért, ahol élt, és fohászokodott Jeruzsálemért, a lerombolt Szentély újjáépítéséért. Harmóniában élt környezetével, önmagával egyaránt.

A Népligetben órámra, majd feleségemre néztem. Sőhajtott, bólintott, elviszlek – mondta, és elindultunk a kórházba. Az út felén lerohadt a kocsi, majd mire egy szerelő rendbehozta, a gyerek vacsorája miatt kellett hazasietni.

Több, mint három hétig halogattam a látogatást. Életroham, linkség, lustaság. Nem ismerkedtünk meg személyesen.

Banális, ami történt. És megbocsáthatatlan.

sz. t. g.

Ezen estén kötöttem barátságot Joszelével, Izsák bácsi fiával, aki azt mondta: „Esküdj meg, hogy nem adod tovább: apám igazak ivadéka és jövő ilyenkor egy másik husztóti zsupfedelű zsinagógában könyörög ki Istentől oly esztendő, amikor rozsnak, olajnak, mustnak bősége árad, harmat, eső, derűfény és oly esztendő, mely kenyerünket és vizünket megáldja ... és olyan, hogy én új cipőt húzhatok a lábamra, anyámat meglepethetem húsdarálólal, amire olyan régen áhítozik ...”

Joszele hat hónappal idősebb nálam, de egy fejjel magasabb és nagyon erős. Egy évig a sásdi iskolába járt, Brüll bácsi keze alá. Náluk lakott, koszt és kvártélyon volt. A néni csak annyi pénzt fogadott el, „hogy – így mondta – éppen neve legyen a gyerekeknek”. Joszele kívülről tudja a reggeli imát, a bor és kenyéráldást sohasem mulasztja el, zsíros után tejeset nem eszik, vizet csak olyan házban iszik, ahol szigorúan kóserok. Joszele jeleskedett az olvasásban, számtanban, főként mindabban, ami a zsidó vallásra vonatkozik, egyébként semmi más nem érdekelt. Engem, a nyiszlett gerdáncsot védelmébe vett. Segítségére, fizikai erejére mindenkor számíthattam. Amikor apám mindezt megtudta, megállapodást kötött vele, hogy a féltett fiacskája ottalmazásáért hetenként ötven fillér dotációban részesül. Az anyagiakra Joszele csak azért helyezett súlyt, mert gyűjtötte a pénzt húsdarálóra, amellyel anyját akarta meglepni. Leginkább arra emlékszem, hogy kimentett a kovácsinasok karmaiból. A Sümegi-műhely kormos-mocskos csemétéi a Lamping-közben csíptek el, borbélytól jövet. Azzal kezdték, hogy lekopaszított fejemet, mintha szeretetből tennék, össze-vissza simogatták szurtos tenyerükkel.

A nagyobbik, akit „Káposztá”-nak csúfoltak, a mutatóujjával megbökte a mellemet:

– Idehallgass, kis-zsidó! Ha megmutatod a fütyülődöt, simán megúszod ... Ha ellenkezel, úgy ellátjuk a bajodat, hogy szülőanyád nem ismer rád.

Megrettenem, a szégyen nemcsak az arcomat borította el, de százfelé ágazva, végigfutott egész testemen. Istent akartam kérni, de nem tudtam, ilyenkor illik-e hozzáfordulni. Hétrét görbültem, egyik Káposzta a gyomromra ütött ököllel, a másik a sliccemet babrálta, amikor Joszele hangját hallottam.

Jiddisül káromkodott, amúgy a maga furcsa kiejtésével, magyarul két szót üvöltött:

– Ezt megkeserülitek!

Hogyan, miképpen, nem tudom, de a két arcon egyszerre csattan pofon. Varázslatnak tűnik, hogy a kellő pillanatban honnan termett elő az én húséges védőm, gyámolító? Keztem elhinni, amit Scheinerék mindszenti szobakiadója faluszerte terjesztett. Huszonkét óra hosszat vajúdott Zsemlye nevű tehenük, gyötrelmem a kínlódását nézni. Templomból jövet, bársonytarsolyban az imakendő, hóna alatt nagyünnepi vastag imakönyvek, belép Scheiner az istállóba: Zsemlye kintől kida-

gadt szemével reámered, és amikor a látogatója két szarva között megvakarja, csendesülten béget. A gazda, vagyis Kreislermájer Ádám szerint, fél óra múlva a friss almolású szalmán ott feküdt a két ikerborjú.

Joszele jódarabig nem szól, nem diadalmaskodik, nem hősködik, megindultunkban belémkarol, szeretnék sírni, hogy meghatódjon, még jobban megsajnáljon, de csak annyi telik tőlem:

– Küldött valaki? Útbaigazítottak?

– Ha igen, akkor tudhatod ki tette.

Joszele tanév végén el se búcsúzott tőlem, becsomagolt, Schwartz Lipót vas- és épületanyag kereskedésében megvette a húsdarálót. Bakóca–Godisán átszállt a komlói kávédarálóra. A következő őszi nagyünnepen már az oroszalai bérlő ült Sárgödre gazdája mellett, az, akit hosszúnapi böjt után olyan hintó várt a templom

előtt, amelynek a bakján librés-kocsis feszengett. Scheiner Izsák azonban nem feledkezett meg a felsőmindszerinti, alkalmi kile-ről (hitközségről). Az egyszerű postai levelezőlapot Steiner kántornak címezte. A szöveg héberbetűs, hasonlít a gyorsírásra. Eszti, a szépnél szebb kántorkisasszony készséggel és folyékonyan lefordítja számunkra, amelyen: „Minden egyes hittestvérnek azt kívánta, hogy az Úr, a mi Istenünk hallgassa meg imájukat, adjon olyan esztendőt, amikor rozsnak bősége árad ... olyan esztendőt, amely kenyerünket és vizünket megáldja ...” Joszeléről és új cipőjéről nem volt híradás ... Izsák bácsi Erdélybe költözött, a lupényi bányában vágja, a szintiszta magyar községben találtott egy szalmazsupfedelű zsinagóga. Azt pedig nem hagyhatta gazdátlanul.

Elmondandó lennék

még azt, ami Esztit illeti. Ott nőtt fel a templom utcai részéhez épített szoba-konyhás lakásban. Anyja Jeruzsálemből került Szegedre, onnan a baranyai faluba. Apja, a púpos kántor arról nevezetes számomra, hogy az ünnep előtti imák-imáját a *Kol Nidré*t senki meghatóbban nem énekelte. Hozzájárult ehhez szánandó alakja, kissé rekedtes, megható hangja. Feljajdult benne egy nép, egy nemzet szívszorogató fájdalma. Istentől való rettegése, hite a töredelmes vallomás mindent kiengesztelő erejében.

Eszti a jeruzsálemi anya és a *Caddikok*tól, csodarabiktól származó apa ivadéka, áhította a műveltséget, útmutató nélkül, de szerencsés érzékeléssel válogatta meg olvasmányait, magánúton elvégezte a középiskolát, érettségi bizonyítványt szerzett, vállalva a magántanulás nehézségeit, költségeit. Varrt a falusiaknak, nem restelt feles kukoricásban hajladozni, az elemi iskolában kézimunka tanítást vállalni. Tizenkétéves korában elígérkezett harmadunokabátyjának. Az oroszalai bérlő, akit nagyböjt után hintó várt a templom előtt, hiába jelentkezett kérőként. A tanítóképezés, harmadfokú unokafivérből a budapesti árvaházi iskola tanára lett. A házaspárnak nem könnyű az élete. Legfőbb vágyuk, a zöldövezeti kis ház úgy épül fel, hogy mindketten se-

Tóth B. Judit

Égő áldozat

*A nőtény szül és gondozza kölykét
magában buja növényként*

A hím pusztít és háborúz

így van ez kezdetektől

sem a természet sem az Isten

nem ismeri a fogamzásgátló szereket

Mert sem a természet sem az Isten

nem ismeri a kegyelmet

A férfi ösgyökér

betapasztja a világ réseit

betapasztja a világ sebeit

De ha kiközösít egy népet

ki akar tépni egynéhány fajt

akkor elakad a természet

és az Isten szava

géd munkásként hordják a maltert, a téglát, a cserepet. Néha a jegygyűrű, a fülbevaló zálogházba kerül, hogy az anyagot, a kőművest kifizethessék, de teljesül a vágyuk: mire a gyerekek megszületik, a sajátjukban rinthatják a bölcsőt.

A végét mondom el, a megrendítő, zsidó tragédiát.

Tizennégy éves, hegedűművésznek indult fiát, valamint urát elveszítette. Eszti csontvázsoványan hazaverődött a gettóból. Egyedül, egymagában lézeng a bombasérült házban, nincs miért-kiért élnie. Mit tegyen? Így rendeltetett. Valóban Isten által? Töpreng, kínlódik, megtagadja amiben hitt, ami kapaszkodó lehetne a számára. Szakadó eső készíti reá, hogy minden erejét összeszedve munkához lásson. Innen kérve, onnan kunyerálva, nem egy esetben jogosan követelve, ugyanazzal a régi kőművessel, nekilát tetőt befedni, falat foldozni.

Ez is megvan! Istenem, hogyan akarsz tovább? Hogyan adsz erőt a kifosztottnak, a gyászra ítéltnek? Várta a gyereket, egyiknek a hangját, másoknak a lépését hallucinálja, amikor a tükörbe pillant, úgy mondja, olyan részvétellel, mintha idegenen sajnálkozna:

– Szegénykém, mi lesz veled?

Űl a küszöbön, nézi a súrolatlan padlón mozgó legyet. Eszébe jut, hogy otthon, a zsuptetejű templomhoz épített szobakonyhás lakásba bekopogott a vastagszemüvegű, pájszos. A vacsorát úgy ette, hogy messzire elhúzódt az asztaltól, az étel rácsöpögött a kaffianszerű öltözékére. A foltokat szegyenkezve takargatta, közben mesélt és mesélt. Egyre csak őneki, mintha a szüleit észre sem venné.

„... inkább adott volna szusterinasnak, de az én apám olyan volt, hogy a maga képére akart nevelni ... Négy éves koromban, hideg téli hajnalon bepakkolt a vastag kendőbe, vitt a héderbe, tanulni ... a többi gyerek közé, akiket ugyancsak nem adtak inasnak... Az egérrágott-szélű nagykönyvet elénk tették, a *melamed* (tanító) mézzel bekente a betűket és biztatott bennünket: „Kóstoljátok meg, milyen finom, édes az *alef*-betű, a *bész*, a *gimmel*, a *dalet*...”

Nagynehezen elérte a konyhakredenc szélét, levette róla a darabka kenyeret, rágogatni kezdte. Étvágy nélkül rágogatta, úgy, hogy a földre hullt a morzsája ... Azt is mesélte a vastagszemüvegű, hogy egy éjszaka arra ébredt, már idős korában, hogy az udvarra kirakott ölfájt javában lopják...

Eszti elszégyellte magát: megint összekeveri a dolgokat... Ez egy másik *szidra* ... Scheiner Izsák traktálta vele, miközben apja nem szűnt meg helyeselni: „Ez az! Így szól a parancsolat, így teljesíti az igaz hívő”.

„... Kinézek az ablakon, látom Smüle Karpelesz, a ga-

nef (tolvaj) húzkodja a keservesen, fuvarral megszerzett tüzelőmet. Nem is akarhogy, hanem válogatva, a göcsörtöst, amit nehezebb fűrészelni, hasogatni, félredobja... Ganef ide, ganef oda, én a bűnét nem szaporíthatom... Azzal már igazítom is a fejemen a *kappedit*, magyarázom Istennek: „Jogosan cselekszi, eladtam néki három garasért, jogos tulajdonosa, habár csak reggel fizeti a kialakodtat...”

Senkivel nem tud olyan jóízűen perlekedni, mint önmagával: „Eszti, te kótyagos, hibbant, dagasztáskor elfelejtesz a kalácstésztából „*halet*” venni? (képletesen, a szegények számára). Azt is elfelejted, hogy a drágád-nak, egyetlenednek, milyen színű nyakkendőt vettél a *bármicvőjára*?” (tizenharmadik születésnap). Azon rágódsz, hogy a fiad, vagy az urad szerette-e, ha kicsit

odakap a rántás, de a száz év előttiék megtöltik a fejedet?” Itt tartott a pirongatásban, amikor észrevetted, hogy a földrehullt kenyérmorzsa egyre közelebb és közelebb csalja a néhány naposnak tűnő két kis csirkét. Szándékosan szaporítja az eleséget, a váratlan vendégek nem nagyon kéretik magukat. A sárga pelyhes a leleményesebb, a kapzsibb, a fekete óvatos, félénk. Amint felfedezi szegénykének a nyaktövében vereslő sebet, olyannyira megsajnálja, hogy hirtelen tevékeny válik, a régi gyorsmozgású Steiner Eszti lesz, aki a más földjén előljárt a krumplikapálásban, csakúgy, mint a kukorica töltőgetésben. Szalad a vajtartóhoz, annyit összekapirgál, amennyi egyelőre elég a sebre. Tudatában van annak, hogy joggal tartja magánál a védetteit, ha nem a szomszédban, valamelyik másik közeli udvarban könnyen megléne a csirkét vezető kotlóst, de boldog lenne, ha megtenné, inkább meghalna, mintsem megválna léte értelmétől. Hozzáfogott a baromfiól alsó részének kitarításához. A *Joint*től kapott pénzen kukoricát vett,

azt mozsárban apróra törte, felnevelte a két odavetődöttet. Akkor már tudott sírni. Halott fia születése napján mécesst gyűjtött. Elkövetkezett egy időszak, amikor az urát kezdte visszavárni. Az újságban hirdetést adott le, deportálásból hazatérteket keresett fel, pontos személyleírással szolgált a legapróbb részletekig. A két tyúk bejárt a konyhába, amelyiket meggyógyította, az ölébe ült, csipegette a blúza gombjait. Télijöttén beiratkozott a pártba, tanácsi összekötő lett, péntekestéken a nagyanyja Jeruzsálemből származó réztartóiban gyertyát gyűjtött, a nagybőjtöt olyan szigorúan megtartotta, hogy a nyálát se nyelte le, kiköpkölte. Végrendelet híján az egykori veresszakállú kántor lányának és a zsidó árvaházi tanítónak közös szerzeményeként szereplő ház, száznyolcvan négyszögöl területtel a pártállamé lett.

XI. PURIM.

„Hogy tartsák meg azokat vigalom és öröm napjaink és küldjenek ajándékot egymásnak és adományokat a szegényeknek.” (Eszter 9. 22.)
A Purim a zsidóságnak vidám, mulatós, zajos örömmünnepe. Siet a fiatal küldönc, egyik kezében a Hámán-kereplővel – amellyel a zsinagógóban Hámán nevének említésekor zajt csapott –, másik kezében a kétféle ajándékkal – bor és kendő –, homlokára tolvaj az álarcot, egyik kaputól a másikhoz, hogy mókázva ünnepeljen, de még idejekorán hazatérjen a bevezető purim-lakomára.

Ámos Imre szolnoki vázlatkönyvéről

Ámos Imre 1944 őszén, Pesten, a Lehel úti kaszárnyában adta át feleségének, Anna Margitnak azt a vázlatfüzetet, melyben a szolnoki munkaszolgálat alatt készült utolsó rajzai őrződtek meg így. Utóbb még látták a türingiai Ohrdruf Nord-Lagerében. Pusztulása hasonló lehetett, mint ahogy azt a munkaszolgálatban készült tintával készült tollrajzokon előre megjósolta. A 8. lapon kardnyélen ül a levágott fejű festő, furulyázik, feje helyén a hold kísérteties vékony karéja, a fej a kardon egy gyászkendő mellett. Egy másik lapon a földön fekszik, ölén a vázlatfüzet, körülötte a békés, szenttelen táj s fölötte átrobog az égen a halál írtóztató arcú, sikolyú angyala, kezében a véres karddal. A 44. lapon (46 rajzból áll a szolnoki vázlatkönyv) az angyal is a földön, megtépázott szárnyakkal az éles csizmasarkok alatt. Némely lapon még megidézi az otthont, feleségét, de már ő sem mentheti meg a szorongató, kegyetlen vég-től. A 20. lapon a feleség máglyát gyújt az utolsó éjfelet kongató óra alá mindhiába. „Van visszatérni otthon” – reménykedik a sors-társ Radnóti az *Erőltetett menet* című versében, ki erőltetett menetben yalogol az abdai tömegsír felé, miközben Ámos megrajzolja Szolnokon, mintha csak illusztrálni akarná Radnóti utolsó versét: „Mellézuhanám, átfordult a teste/s feszes volt már, mint húr, ha pattan... – Így végzed hát te is, – súgtam magamnak...”

Apokaliptikus idők megjelenítése a halál előtti vázlatfüzetben gyors, pontos, szűkszavú, érzékeny vonalakkal. Kevés szereplővel: a festő, a feleség, az üvöltve kínlódó keresztrefeszített, az angyal, a csonka fa, a fejsze a horogkereszttel, a kard, a tűz ... nincsen remény, elvégeztetett. A művész, az alkotó kénytelen tudomásul venni a történelmi realitásokat. De nem süllyed illusztrátorrá, s egyedi sorsán és megbélyegzett sorstársai kiszolgáltatottságán túl

XII. SZÉDEREST.

A szabadságnak és a megváltásban való hitnek ünnepe a Pészach. Az ünnep előestjén ünnepi asztal köré gyűl a család a széder szertartására. Már kilenc órára jár az idő és a széder-asztalnál izgatottan teszi fel a kisfiú a négy hagyományos kérdést. A családapa vánkossal bélelt karosszékén szeretettel és öntudattal hallgatja, mert ő tudja, hogy: „Rabszolgák voltunk Egyiptomban, de kiszabadított minket a mi Urunk Istenünk”, és hiszi: „Ebben az évben még rabok vagyunk, de a jövőben Isten szabad gyermekei leszünk.”

XIII. A TÓRAADÁS ÜNNEPE.

„Zemán máltán toiraténu”, a Törvény adásának napja. A tíz parancsolat a legnagyobb kincs, amit a zsidóság az emberiségnek adott. Büszkén, alázatosan feltekintve mutatja a zsidó a világnak a TAN tekersét, legszentebb osztályrészét, amelyet a kinyilatkoztatás ünnepén az Úrtól kapott és az egész emberiségnek adott. „Ez a Törvény, amelyet Izrael fiainak adott Mózes, az Úr parancsára őrizetül.” (Mózes V. 4. 44) „örökségül Jákob gyűlekezetének”. (Mózes V. 33. 4.)

képes felmutatni a szenvedésben az ember s kényszerű halála közötti értelmetlenségben valami olyan általánost, amiben a mások másért üldözöttek s az üldözők egyaránt szembesülhetnek – a rajzok kínálta esztétikai élményen keresztül – a megértő megtisztulással.

A rajzok szerkezete világos, egyszerű. Az asszociatív, szürreális és expresszív víziók, melyek Ámos festészetének lényegét hordozzák, már szinte nem is látomások, hanem az átélt pokoli valóság tiszta, pontos közvetítései. A szürreális áttételek, az expresszív formanyelv megfelel, mert megegyező a valósággal. Az utolsó rajzok megtisztulnak minden fölös utalástól. A szimbólumok, a jelek kézzelfoghatóvá válnak. A lét abszurditása, az élet véletlenszerűsége s a bizonyosan bekövetkező halál közelsége a lényeg közlésére szorítja a festőt és súlyosságukban, tragikusságukban is áttetszővé teszi a rajzokat.

Az 1907. december 7-én Nagykállóban, a piac melletti Zsidó utcában született Ámos (Ungár) Imre, szatócsok, rőfösök, vásárosok, kiskereskedők ivadéka, az Istennel és a természettel közvetlen kapcsolatot tartó haszidizmussal átitatott festő átlép a láger színhelyén is (egyetlen lapon jeleníti csak meg, akkor is hangsúlytalanul), 1944. szeptemberi utolsó *önarcképén* (a szolnoki vázlatfüzet lapja ez is) túllép az angonizáló kor aktualitásain. Feje fölött egy kinagyított emberi tenyér, s két ujj közé fogva törekeny, de élő, friss leveleket hajtó faág. Fölemagasodik a szörnyszülött időnek, tiszta erkölcsiségével és saját depresszióin is erőt nyerő hittel: „lehet talán még!” – írja Radnóti is – „a hold ma oly kerek! / Ne menj tovább, barátom, kiáltl rám! s fölkelek!”.

S. Nagy Katalin

A mappa

1940. március 15-i dátummal keletkezett az az előszó, melyet dr Ribáry Géza írt az Ámos Imre 14 eredeti metszete című mappához. Tulajdonképpen 15 metszetről van szó, hiszen a címlapon repdeső menórás angyalt is ő álmodta linóleumba. A mappát lapozgatva a 18. zsolttár szavai jutnak eszembe: „Kiáltottak, de nem volt szabadító...” A 150 darabos sorozatnak ma is fellelhető ritka példányai az eszmei értéken túl jelentős anyagi értéket képviselnek. A kezemben tartott 65. sorszámot viselő kiadvány megviselt fedőlappjára a történelem rányomta mocskos ujjlenyomatait. A genocídiumok, fasiszta és kommunista diktatúrák végtelennek tűnő évtizedeit túlélte mappa fedelét felütve, mint a gyöngykagyló hasából az igazgyöngy, bukkannak elő a fekete-fehér grafikai lapok.

A nagyműveltségű ügyvéd és műgyűjtő dr Ribáry Géza, az OMZSA megalapítója, feltehetően a kiadvány mecénása is, hamar felismerte, hogy jelentős művészeti eseményhez adja a nevét. „A zsidó magyar művészetnek nagy nyeresége, hogy ez a metszetsorozat megjelent” – írja az előszóban, kifejezve ragaszkodását a zsidó vallású magyarok ábrándja köré fonódó illúzióhoz. Néhány keserves esztendő még az események sodrában, s eme illúzió darabokra hull. A nagyszerű zsidó közéleti férfiúval, végletekig felfokozott élet-halál küzdelmei közepette szív-roham végzett.

A művész metszőkése, mellyel a fehér felületeket az anyagból kihalásítja, kegyetlenül pontos. Vonalvezetése sajátosan szűkszavú és elvont. Megoldásai a kor legjobbjaival, Barcsayéval, Vajdáéval és a szentendreiekével rokoníthatók, olyan iskolát képviselnek, melyen később művészgenerációk nevelkedtek. Alakjait a pesti VI., VII. kerület „zsidó utcáinak” figuráiról mintázza. Megviseltek, jámborak és hagyományörzők. A művész a liturgia alapos ismeretéről tesz tanubizonyságot. Nagyállóból, ahol született, a nagy *caddik* szelleme kirekesztett mindenféle ateizmust. Bár szigorú vallásos nevelést kap útravalóul, ő már „modern”. „A zsidó vallásos érzés kevés művésznél jutott oly intenzív kifejezésre mint Ámos Imrénél.” – írja kísérszövegében Na-

ményi Ernő, a két háború között élt neves művészettörténész.

Az apokalipszis csizmái már Európát tapossák és egy Oswieczim nevű jelentéktelen lengyel kisváros mellett fogolytáborot építenek. Magyarországon törvények sora születik a „zsidó vallású magyarok”-nak a társadalomból való kirekesztéséről. – „Félelem szálla rám és rettegés...” – mondja Elifáz Jóbnak. A jeruzsálemi Templom pusztulását a porban ülve gyászoló káftános zsidó saját magáért is sír. Egy nép búcsúzik a pusztulása előtti délutánon. Gondterhelt arcukon az áldozati báránnyok jele. Az apa kisfiát tanítja áhitatra a telihold éjszakáján, hogy majd a tömegsír szélén az isteni parancsra emlékeztetve bírja engedelmességre. Hazájukról álmodnak a száműzötek. Az ünnepi sátor háttérében talán a kállói országút fénylik. A szent pap utódait szekéren szállítják a marhavágyon bejáratához. *Elokáj, nesama senatata bi tora hi.* Istenem, a lélek, melyet belém adtál tiszta!

XIV. ÁB HÓ 9. NAPJA.

A két templom pusztulásának évfordulója Izrael legnagyobb gyásznapja. A puszta földön ülő ájtatoskodó gyásznéket mond, megemlékezik a Templom pusztulásáról, a zsidó állam megszüntetéséről és a számkivetett nép tengernyi szenvedéséről. Lelki szemei előtt látja a templom oszlopának rombadőlését és a szent lámpa porbahullását.

a lebombázott lakások falairól.

Az életben maradottak fontoskodó leszármazottai pontosan tudják mit kellett volna tenni, és hogyan. Finom keretben, zsidó otthonok falán Budapesten, Brooklynban vagy Petach Tikván fel-felbukkan a jel. A megfáradt, koravén magyar zsidó ott lebeg az égbolton menórával a kezében, és az ajkáról hulló zsolttárszavak elvegyülnek a csillagokkal.

Magén István

A Szombat e havi számát Ámos Imre mappájának darabjai illusztrálják. A rajzokhoz Naményi Ernő korabeli kísérszövegét mellékeljük.

Klezmerek

Június 10-én páratlan koncert helyszíné volt a Csoknai Művelődési Központ. A New York-i The Klezmatics együttes jiddis népzenei játszott a zsúfolásig megtelt kultúrház érdeklődőinek. A műsort végighallgatva nyugodtan állíthatom, hogy minden várakozást felülmúlt a modern klezmer (héber: hangszer, amely a jiddis vándor zenészekre utal) budapesti bemutatkozása.

Legnagyobb erényük talán abban keresendő, hogy nem reprodukálni, „megidézni” akarnak egy hajdan virágzó műfajt, hanem azt tovább élve igazi népzeneihez illően napjaink lelkületéhez transzponálva szólaltatják meg a régebbi és az újabb dalokat. Ez a tudatosság érvényre jut hangszerelésükben is, hiszen a hagyományos vándor zsidó zenészek jellegzetes instrumentumai mellett, mint például a hegedű, klarinét, trombita, tangóharmónika, helyet kap náluk a basszusgitár éppúgy, mint a szintetizátor, vagy az elektromos hegedű. Művészi kvalitásukra jellemző, hogy a fent említett kettősség náluk szerves egységet alkot, s nem különül el az újkori hangszer hangja az ősitől. Sőt olyan hangszíneket alkalmaznak az elektronikus technika segítségével például a hegedűn, amelyek régmúlt idők nomád pusztai vándorlásainak archaikus dallamainak hangszínei is lehetnek volna – így teremtve időtől-tér-től független, kortalan állapotot. Szép példa volt a koncerten a fentiekre az „Arab tánc” című kompozíciójuk.

Virtuozitásuk egyedülálló a nemzetközi klezmer zenészek körében. Egyik kiemelkedő szólolistájuk a hegedűs *Alicia Svigals*, aki egyébként az amerikai jiddis *Yivo Institute* hegedűtanára egyúttal. Előadásában többek között hallhattunk olyan mezőiségi hegedűszólóra emlékeztető darabot, vagy jellegzetes romániai *doinát* is, amelyek akár *Bartók* vagy *Kodály* gyűjtőútján is elhangozhattak volna.

Az est igazi sztárja a klarinétos *David Krakauer* volt, aki kiemelkedő technikai tudással, magas művészi átéléssel tolmácsolta az egyes számokat. Megnyilatkozásai sok tekintetben emlékeztettek a szintén klezmer családból származó, kiváló dzsessz klarinétosra *Benny Goodman*-re.

Feljethetetlen játékkal nem egyszerűen reprodukálták az ősök tradícióját, hanem továbbfejlesztve, napjaink stílusában és zenei eszközeivel jelenidejűvé varázsolták e műfajt. Így tudták biztosítani a hagyomány láncolatát, valamint az újjáéledést – sajátos nagyvárosi zsidó dzsessz-rock stílusban.

Egy, a szó szoros értelmében vett indulóval vonult be a Városháza Dísztermébe június 24-én a *Budapester Klezmer Band*, első lemezbemutatója alkalmából. Az alig két éve alakult együttes célkitűzése a kelet-európai jiddisül beszélő zsidó közösség hagyományos hangszeres zenéjének ápolása, népszerűsítése.

Az előadásra került darabok dióhéjban elmesélték, szinte áttekintették a zsidóság hányatott történetét, amelynek visszatérő motívuma az állandó vándorlás – újabb és újabb népekkel, kultúrákkal való találkozás. Ilyen találkozás emlékét idézte a „*Di rebetsin*” című szám is, jellegzetes fúvóskórusával, ízes énekével, esztráde-nei fordulataival a harmincas évek amerikai szórakoztatózenei ipara világát jelenítve meg, amellyel szintén kapcsolatba került az a jelentős számú zsidó közösség, amelynek egyik kései utóda az együttes mókamestere, a hegedűs-énekes *Bob Cohen*. Borízú énekével, jellegzetes jiddis akcentusaival a „*Rebbe Matenyu*” című darabban is felcsillantotta otthonról hozott műveltségét. Az előadás anyagát egyébként a *Quint* kiadó CD lemezen és kazetán is megjelentette.

A legkiemelkedőbb művészi teljesítményt megítélés szerint *Kohán István* (klarinét) nyújtotta, aki nem csak bravúros technikájáról tett tanúbizonyságot, például a „*Beym rebbe in Palestine*” című számban, hanem alapos stílusismeretével, jellegzetes egyéni hangjával, fantáziadús improvizációival végig szíve-lelke-motorja volt e páratlan műsornak.

Talán még színvonalasabb produkciók születhetnének e rendkívül muzikális együttes életében, ha a jiddis zene másik szólóhangszerén, a hegedűn *Bob Cohen* szintén megmutatná, hogy mire képes egy vérbeli klezmer zenész, s ezáltal egyrészt tehermentesítené klarinétos kollégáját, másrészt új oldalról mutathatná be ezt a régi hegedűs tradícióval rendelkező műfajt, amelynek egyik legismertebb

hazai képviselője volt többek között *Rózsavölgyi Márk*.

Előnyére válna az együttesnek, ha változatosabb műsossal néha hosszabb lélegzetű, improvizatív darabok előadására is vállalkozna, melyek segítségével a klezmer műfaj népzenei oldalát még jobban kidomboríthatná, rámutatva ősi motívumokra, kölcsönhatásokra.

Mindemellett egyéni játékok talán legnagyobb erénye, hogy egy kihalófélben lévő műfajt, lüktető muzsikává varázsolnak.

Babits Antal

Az augusztus 11-től 13-ig Csfáton zajló izraeli klezmerfesztiválon nagy sikerrel mutatkozott be a *Budapester Klezmer Band*.

Könyvespolc

A király meztelen – a riporter zsidó

(Egon Ervin Kisch: *A Gólem éledése* Fordította Borongó Ferenc. Littoria Könyvkiadó, 1992. 174 oldal, 198 Ft.)

Egon Ervin Kischről mindan újságírógyakornoknak illet tudni, hogy ő volt a száguldó riporter, a haladó újságírás megtestesítője, bár valódi példaképünk mégis a *Pravda* munkatársa kellett, hogy legyen. Olvashattuk riportjait, amelyekben leleplezi a kapitalizmust (jórészt hitelesen) és amelyekben lelkesülten ír az épülő Szovjetunióról (amilyennek látni szerette volna). *Birobidzsánról* pedig egyenesen felsőfokban írt, mivel Kisch őszintén nem volt cionista, s őszintén a szocializmustól várta a zsidókérdés végleges megoldását, az antiszemitizmus eltemetését.

Mert – s ezt annakidején nem tanították róla – Kisch prágai születésű zsidó volt, ugrásai az egyik féltékéről a másikra menekülésnek is tekinthetők, ha *Freudot* hívjuk értelmezésében segítségül.

Lexikonjaink felsorolják magyarországi kiadásait, főbb életrajzi adatait, csak azt nem, hogy azért térhetett vissza 1946-ban Prágába, mert – szerencséjére – nem a Szovjetunióba emigrált. Arról pedig végképp nem tudunk, mivel is töltötte Kisch az első békeévet, életének utolsó éveit, 1948-ig, Prágában. Állítólag a kutya sem törődött vele, igazából senkinek sem kellett, pedig alig töltötte be a hatvanat. (Valójában nálunk sem volt senkinek szüksége *Zsolt Bélára*, ő is idejében tudott meghalni.)

EGON ERVIN KISCH
A GÓLEM ÉLEDÉSE

LITTORIA KÖNYVKIADÓ

„Nagy ünnapnapokon a St. Paul parókiája Lengyelország és Románia keleti zsidó hitközségeihez hasonlít, azzal a különbséggel, hogy míg ott a zsinagógák és az imaházak száma állandó és az érdeklődők számához mért, addig a Plätzlben minden számítást halomra dönt az ingadozás. Birobidzsán kúrta, Hitler megtölti...” (Talán más szót kellett volna használni a „parókia” helyett, s talán nem értett volna megmagyarázni, hogy a St. Paul a *Marais* Negyed, ahol 1942 júliusában lezajlott a „nagy Razzia”, a párizsi rendőrség három nap alatt közönséges párizsi autóbuszokon 40 ezer embert szállított a Téli Stadion-

ba, ahonnan a németek deportálták őket Auschwitzba.)

Egon Ervin Kisch tehát valamikor 1935–37 táján (mikor?, miért nincs évszám a riportoknál?) Birobidzsánban akarja látni a menekülést. Ennél hamisabb mondatot aligha lehetett volna leírni. De több hamis mondat nincs is a kötetben. Mert a többi történetben, riportban a szerző egyszerűen zsidó újságíró, aki hihetetlen mennyiségű adatot gyűjt minden témához, s akinek alakjai azért plasztikusak, mert nem kívülről szemléli őket. Például Heimann, a heringárust az amsterdami piacon, aki „olyan üsmeretes”. Kisch nem akar megmatni, ő realista riporter, s mi mégis nagyon szomorúan olvassuk a riportot, mert ismerjük a történet végét.

Lehet, hogy Egon Ervin Kisch kapitalizmust leleplező riportjait és Szovjetuniót dicsőítő írásait csak a sajtótörténészek fogják olvasni, adalékul valamelyik tanulmányukhoz. De ezek a történelmi esszék, zsidó tárgyú írások, karcolatok, riportok, mindig olvashatóak maradnak. Nincs bennük semmi előre eltökélt politikai elkötelezettség. Csak éppen érdekesekek, emberiek és igazak. És ha már nem is emlékezünk arra, mit látott Egon Ervin Kisch Amerikában, vagy Ausztráliában, mindig előttünk lesz a kép, ahogyan a korhadt létrán felmászik a prágai zsinagóga padlására, hogy megnézzze, ott van-e a *gólem*. Pedig tudja, hogy nincs ott, s ha ott lenne, sem lehetne feltámasztani.

sz. é.

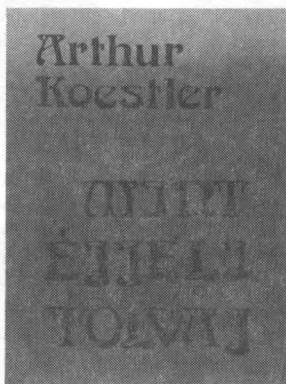
A könyvkiadók szeszélyeitől ments meg Uram minket!

(Arthur Koestler: *Mint éjjeli tolvaj*. Fabula Könyvkiadó, 1992. Fordította Borbás Mária. 310 oldal, 380 Ft.)

A Fabula Kiadó az idei könyvhétre ígérte Arthur Koestler *Mint éjjeli tolvaj* című regényének megjelenését. Ígéretét beváltotta, sőt túlteljesítette, hiszen már május közepén feltűntek az utcai standokon a könyv példányai. Valóban hézagpótló művet tart kezében az olvasó (a regényíró A. Koestler esszébe, lírába, krimibe, társadalomrajzba forduló benyomásait az 1937–39-es évek forrongó Palesztinájáról). Köszönet a megjelentetésért, mert ismerete közelebb visz a Koestler-jelenség megértéséhez. Akkor is köszönet, ha a kiadót *csupasz anyagi szempontok*, fogalmazunk így: a Koestler név üzleti varázsa vezérelte.

A kiadó, ahogyan illendő, tudunkra adja, hogy a fordítás az alábbi kiadás alapján készült: Arthur Koestler, *Thieves in the Night* (Berkeley Edition, May 1960). Egy dolgot azonban elfelejtettek közölni: a dedikációt.

„The characters in this chronicle are fictitious, the happenings are not. It is dedica-

ted to the memory of Vladimir Jabotinsky, and to my friends in the Hebrew communes of Galilee: Jonah and Sarah of Ain Hashofeth; Loel and Gueting of Khefzibah; Teddy and Tamar of Ain Geb. Jerusalem, 1945.”

„E történet szereplői kitaláltak, az események nem. Vladimir Jabotinsky emlékének, és barátainak ajánlom, Galilea zsidó közösségeinek: az en ha-

cói Jonahnak és Sarahnak; a hefcibai Loelnek és Guetignek: s az ein gevi Teddynek és Tamarnak.”

Tájékoztatóul közlöm:

A dedikációban szereplő *Vladimir Jabotinsky* (Zsobotinszki) cionista revizionista pártjáról, annak szerepéről, jelentőségéről már 1987-ben olvashattunk magyarul (ld. Berend T. Iván: *Válságos évtizedek*, Bp., 255–256), Teddy (Ein Gev kibucból) pedig nem más, mint *Teddy Kollek*, aki immár 25 éve látja el Jeruzsálem főpolgármesteri teendőit.

Kérdezem: divat nem szeretni a főpolgármestereket?

Illik megfeleledkezni Koestler cionista múltjáról? Jabotinsky mozgalmával való nagyon is valóságos kapcsolatáról? Hiszen enélkül nincs a *Mint éjjeli tolvaj!*

Ha A. Koestler vállalta (1946: *Thieves in the Night*, 1949: *Promise and Fulfillment: Palestine 1917–1949*; 1959: *The Invisible Writing*; 1984: *Stranger on the Square*), akkor miért pont egy magyar könyvkiadó nem vállalja?

Ambrus Katalin

Eszti és Beni oldala

Az első földműves

Valamikor réges-régen, mielőtt Isten megteremtette Ádámot, megszüpítette az Édenkertet, amennyire csak tudta, hogy méltóan fogadhasa benne az első embert.

Telerakta a fákat gyönyörű érett gyümölcsökkel. Meghíntette a gyepszőnyeget harmatcseppekkel. Oly pompázatos ruhába öltöztette a pávákat, hogy tollaik tündököltek a napfényben.

Mikor Ádám kinyitotta szemét, kitörő örömmel nézett körül csodálatos otthonában.

– Mindent, amit teremtettem, Neked teremtettem – mondta Isten. – Ha nem vigyázol rá, senki nem lesz utánad, aki kijavítsa.

Ádám boldogan élt új otthonában. Nap nap után járta végig kertjét, hogy gyönyörködjék szépségében. Magába szívta a bódító virágillatot, ízlelte az érett gyümölcsök ízét. Járt a puha gyepszőnyegen, és bámulta a pávák pompás tollazatát. Gyönyörködött a tóban úszkáló aranyhalakban, és nevetett a majmok bohóckodásán, ahogy dobálóznak a narancsokkal. Minden este, elalvás előtt megköszönte Istennek, hogy ily csodálatos helyet adott neki.

Egyik reggel azonban minden megváltozott. Ádám felébredt és szörnyű állapotban találta kertjét. A fű száraz volt s sárga, a gyümölcsök tele voltak kukacokkal, a virágok hervadtak. Még a pávák tollai sem tündököltek régi fényükben, hanem színtelenek voltak.

Ádám nem értette mi történt. Remélve, hogy egy kis enni-való majd segít a gondolkodásban, szedett néhány barackot. A gyümölcsök azonban tele voltak barna foltokkal és szörnyű ízük volt. Ahogy teltek a napok a kert állapota csak rosszabbodott. A növények egyre másra pusztultak el, az állatok túlgyengék voltak ahhoz, hogy futkározzanak és játszanak. Éhesek voltak. Ádám is életében először éhséget érzett és megijedt. Imádkozni kezdett Istenhez.

– Világok Ura – szölt –, kérlek árulj el miért történik a kertemmel, otthonommal ez a szörnyűség.

Isten válaszolt Ádám imájára. – Ádám – mondta –, az otthonod nem marad szép, ha nem gondozod, ha nem vigyázol rá. Sok munkád lesz vele.

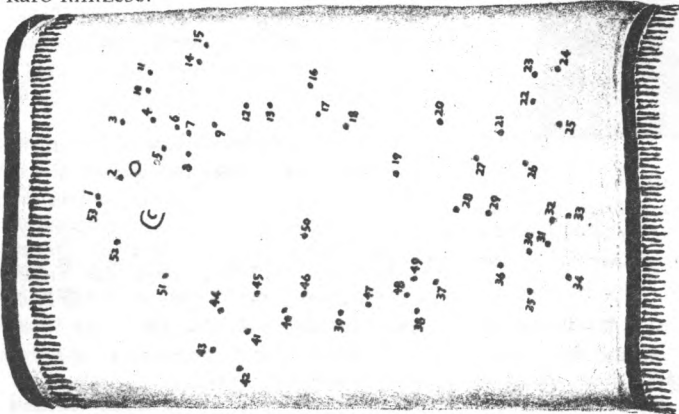
– Mindent megteszek! – kiáltotta Ádám. – Csak mutasd meg hogyan kell!

Másnap reggel, mikor Ádám felébredt, Isten megtanította, hogyan viselje gondját kertjének. Megtanította megöntözni a fűvet, hogyan szedje ki a gyomot a virágok közül, hogyan vágja le a halott ágakat a gyümölcsfáról, hogy elég fényt kapjanak. Azt is megtanította Ádámnak, hogyan etesse a pávákat.

Így lett Ádám az első földműves.

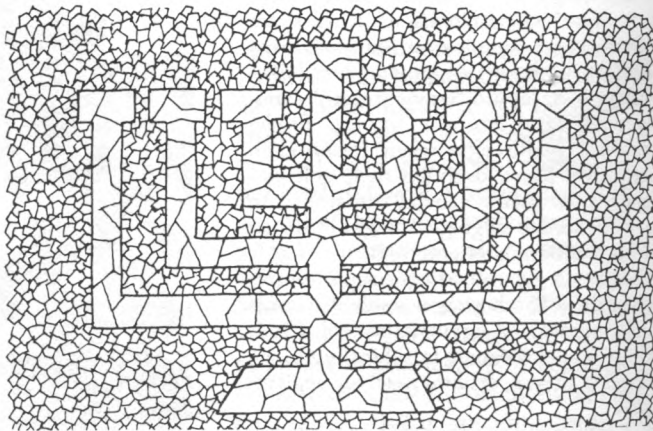
Ne hámozz, hímezz!

Ha összekötöd a pontokat, megtudod mit ábrázol a Tóratokaró hímezése.

Csinálj mozaikot!

A mozaik színes kövekből, üveg vagy cserépdarabokból készül. Színezd be a kis darabokat, s így elkészítheted a saját mozaikodat.

Az oldalt összeállította Fritz Zsuzsa

Milyen folyóirat a *Kommentár*?

Szabadelvű, széles látókörű, biztos ízlésű, elfogulatlan, tisztességes. Példaképe a kilencven éve fennálló amerikai *Commentary*.

A jelenvaló múltat éppúgy fürkészi, mint a múlttá váló jelent. Nem a fű alól, hanem a magasból szemlélődik. Szívén viseli a kisebbségek sorsát, így a Magyarországon különösen problematikus létű zsidóságát. Elő szeretné mozdítani a Kárpát-medencében élő nemzetiségek közeledését. Nem tágít az emberek közti egyenlőség kipróbált eszméjétől. Világosan beszél, és amit elmond, bizonyítja, illusztrálja. És olvasmányának sem utolsó.

Miért fizessen elő a *Kommentár*ra?

- Mert az újságos standokat elborítják a szabad sajtó kétes termékei.
- Mert saját meggyőződését láthatja igazolva benne.
- Mert a keresők lapja, és úgy hisszük, egyelőre még Ön is keresi, nem találja meg az igazságot.
- Mert nem akarjuk, hogy zavarba jöjjön, ha barátai megkérdezik: előfizette-e már.
- Mert így engedményhez jut, nemcsak kényelemhez.
- Mert a tiszta gondolkodás a mai körülmények között a túlélést jelenti.

Egy-egy szám ára: 72 Ft.

Évi tíz szám előfizetéssel: 640 Ft.

A lap előfizethető a Poliaqua Kft. számláján: Általános Értékforgalmi Bank 204-13961. Előfizetőink jelentkezését várjuk a szerkesztőség címén (Pelle János, 1055 Budapest, Honvéd utca 24, V. em. 1.) vagy telefonján: 131-8484.